

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КИЛИМЧУК АННА АНАТОЛІЇВНА

УДК 911.3:332.122 (510-01)

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН КИТАЮ**

11.00.02 – економічна та соціальна географія

Природничі науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. А. Килимчук

Науковий керівник – *Яценко Борис Павлович*, доктор геогр. наук, професор

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Килимчук А.А. Суспільно-географічні чинники функціонування Спеціальних економічних зон Китаю. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – Економічна та соціальна географія, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2017; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2017.

В роботі обґрунтовано доцільність застосування суспільно-географічного підходу до вивчення Спеціальних економічних зон. Розкрито особливості поняття Спеціальної економічної зони з позицій суспільної географії.

Визначено, що Спеціальна економічна зона повністю відповідає об'єкту географічного дослідження: СЕЗ впливають на розвиток території та обумовлюють зміни в ландшафтній оболонці, оскільки вони по суті пов'язані з інтенсифікацією економічної діяльності.

Проведено суспільно-географічний аналіз передумов становлення Спеціальних економічних зон в Китаї. Досліджено вплив імплементації політики відкритості на формування Спеціальних економічних зон та процеси їх поширення вглиб країни.

Висвітлено типізацію Спеціальних економічних зон та розкрито характерні риси їх основних типів. Реалізовано порівняльний аналіз із визначенням переваг та слабких сторін окремих типів СЕЗ.

Здійснено оцінку ролі та значення технологічних зон та зон прикордонного економічного співробітництва в розвитку місцевої економіки та прикордонних територій зокрема. Виявлено диференційований вплив СЕЗ

на розвиток регіонів. Зони економіко-технологічного розвитку та зони новітніх і високих технологій визнано як найефективніші і такі, що справляють найбільший вплив на трансформацію соціально-економічних показників в провінціях та автономних районах Китаю. Відтак, на них припадає від 20 до 50 % валового регіонального продукту, в середньому 35–45 % експортних надходжень, а також від 1 до 11 % зайнятих у регіоні.

Зони прикордонного економічного співробітництва, в свою чергу, визначено каталізаторами розвитку внутрішніх відсталих регіонів. Виявлено позитивні ефекти діяльності СЕЗ такі, як розбудова інфраструктури, розвиток сфери послуг, скорочення рівня безробіття, часткове вирішення проблеми гендерної дискримінації та сприяння подоланню етнічних протиріч. Відтак, їх діяльність зумовила значні зміни в структурі ВРП: зростання частки сфери послуг на 7–17 % та зменшення питомої ваги первинного і вторинного сектору на 10–20 %. Завдяки функціонуванню ЗПЕС знизився рівень безробіття на 4,9 %, а також зросла частка регіонів у загальнонаціональному показнику експорту по країні в 4 рази.

Визначено чинники розміщення та ефективності діяльності основних типів Спеціальних економічних зон Китаю: зон новітніх і високих технологій, зон економіко-технологічного розвитку, зон вільної торгівлі та зон економічного прикордонного співробітництва. Визначено, що геопросторове поширення та ефективність функціонування окремих типів СЕЗ залежать від різних чинників. Було підтверджено значущий вплив таких факторів як середня заробітна плата, ВРП на душу населення, кількість кваліфікованих кадрів та наукового персоналу, обсяг інвестицій в НДДКР для зон новітніх і високих технологій; для зон економіко-технологічного розвитку – густота мережі автомобільного транспорту та рівень економічної свободи; для зон вільної торгівлі – чисельність портів, їх пропускна здатність та обсяги регіонального експорту; для зон прикордонного економічного

співробітництва – обсяги зовнішньоторговельного обороту та інвестування із сусідніх країн.

Виявлено нові тренди в локалізації Спеціальних економічних зон: на початкових етапах створення в своєму розміщенні вони орієнтовані на наявність наукової бази, місткість ринку і економічні реформи. На подальше розширення їх мережі значний вплив має регіональний інвестиційний клімат, розвиненість інфраструктури, а також наявність інших типів Спеціальних економічних зон, що сприяє ефекту економії на масштабі та міжзональному трансферту технологій.

Висвітлено перспективи впровадження китайської концепції СЕЗ в Україні. Розглянуто потенційні двосторонні китайсько-українські проекти, що могли б бути впроваджені в рамках новітніх Спеціальних економічних зон. Зокрема, найбільш пріоритетними галузями співпраці визначено енергетику та сільське господарство. Обґрунтовано доцільність розвитку двостороннього співробітництва із заснуванням Спеціальних економічних зон третього покоління та використання китайських інвестицій для розбудови інфраструктурної бази.

Подано рекомендації щодо можливостей використання китайського досвіду в нашій країні, зокрема: акцент на розвитку СЕЗ на основі технопарків; орієнтація в першу чергу на потреби регіону-реципієнта; узгодження із інвестиційними проектами, що вже реалізуються; перенесення стратегічних виробництв вглиб країни.

Ключові слова: Спеціальна економічна зона, зона вільної торгівлі, зона розвитку високих технологій, зона економіко-технологічного розвитку, фактори розміщення, іноземні інвестиції, географічне місце, Китай.

SUMMARY

Kylymchuk A. A. Human Geographical Factors of the Special Economic Zones Functioning in China. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of geographical sciences candidate in specialty 11.00.02 – Economic and Social geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2017.

The main purpose of this study is the comprehensive investigation of the principal factors of geographical localization and economic functioning effectiveness of certain types of SEZs as well as defining its role in the development of the Chinese domestic economy and underlining the prospective of implementing Chinese concept in Ukraine.

Special economic zones and Development zones as the innovative forms of the Chinese international cooperation with foreign countries have been regarded within the object of the thesis. The basic concepts and the theoretical aspects of Chinese special economic zones and Development zones have been characterized. The expediency of human-geographical approach to the study of Special economic zones has been highlighted.

Fully correspondence of Special economic zones to the features of the object of human-geographical research has been defined: SEZs influence the development of the territory and cause changes in the landscape envelope, because they are inherently related to the intensification of economic activity.

The geospatial analysis of the main effects of Chinese open door policy including the diffusion of Special economic zones inside the country and their high concentration in definite regions has been conducted.

The diversified effects of certain types of SEZs including High-tech development zones and Economic and Technological development zones on the local economy of the Chinese provinces and autonomous regions have been identified and assessed. The important role of Cross-border economic cooperative zones in the development of the Chinese inland regions and the expansion of cross-border cooperation with the neighboring countries has been revealed. The most effective types of Special economic zones have been identified, which include High-tech development zones and Economic and technological development zones.

The zones of economic and technological development and the zone of the new and high technologies have been recognized as the most effective and those that have the greatest impact on the transformation of socio-economic indexes in the provinces and autonomous regions of China. Consequently, they account for 20–50% of the gross regional product, on average 35–45% of export earnings, as well as from 1 to 11% of the employed in the region.

The zones of border economic cooperation, in turn, have been identified as catalysts for the development of the internal backward regions. The positive effects of SEZ activities such as infrastructure development, service sector development, reduction of unemployment, partial solution of the problem of gender discrimination and promotion of ethnic contradictions are revealed. As a result, their activity was conditioned by significant changes in the structure of the GRP: an increase in the share of services by 7–17% and a decrease in the share of primary and secondary sectors by 10–20%. Due to the functioning of the zones of border economic cooperation, the unemployment rate decreased by 4.9%, and the share of regions in the country's export index grew 4 times.

In the study the effects of changes in geographical, economic and social factors on the distribution and functioning efficiency of Chinese SEZs have been examined. The analysis has inferred the direct correlation of regional GDP, the

regional wage rate, the railways and highways density with the number of Special economic zones in specific region. Factors that influence on the distribution of foreign investments in SEZs as well as geographical position and the functioning efficiency of Special economic zones have been determined using the multiple regression analysis.

The prospects of introducing the concept of Chinese SEZ in Ukraine have been evaluated. The potential of implementing the Ukrainian-Chinese projects have been analyzed. The energy and agriculture have been defined as the most priority areas of cooperation. The expediency of the bilateral cooperation development within the establishment of the third generation Special economic zones and the use of Chinese investments for the development of the infrastructure base have been substantiated. The economic and ecological components of the bilateral Chinese-Ukrainian projects that could be implemented in Ukraine within common SEZs have been investigated. The benefits and the drawbacks of the Chinese-Ukrainian economic cooperation within common SEZs have been highlighted.

Keywords: Special economic zone, free trade zone, high-tech development zone, economic and technological development zone, geographical localization factors, foreign investments, geographical place, China.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Килимчук А. А. Формування Спеціальних економічних зон Китаю в контексті становлення політики відкритості. *Географія та туризм: Наук. зб.* / ред. кол.: Я. Б. Олійник та ін. Київ: Альфа-ПК, 2014. Вип. 27. С. 209–217.
2. Килимчук А. А. Суспільно-географічний аналіз зон вільної торгівлі в КНР. *Географія та туризм: Наук. зб.* / ред. кол.: Я. Б. Олійник та ін. Київ: Альфа-ПК, 2016. Вип. 36. С. 201–211.

3. Килимчук А. А. Особливості використання методу регресійного аналізу в дослідженні Спеціальних економічних зон. *Економічна та соціальна географія*. Київ, 2016. Вип. 75. С.69–73.

4. Килимчук А. А. Спеціальні економічні зони як об'єкт суспільно-географічного дослідження. *Географія та туризм: Наук. зб.* / ред. кол.: Любіцева О.О. (гол. ред.) та ін. Київ: Альфа-ПК, 2016. Вип. 37. С. 207–215.

5. Килимчук А.А. Анализ деятельности зон новых и высоких технологий в Китае. *Могилевский меридиан*. 2016. Том 16. Вып. 3–4 (35–36). С. 38–43.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Килимчук А. А. Проблеми та перспективи китайсько-українського співробітництва в сфері сільського господарства. *Шевченківська весна – 2014. Частина 3: Географія: Збірник наукових праць XII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*. Київ: Прінт-Сервіс, 2014. Вип. XII. С. 160–162.

7. Килимчук А. А. Геостратегія діяльності китайських СЕЗ на зовнішніх ринках. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії». Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2015 р. С. 15–18.

8. Килимчук А. А. Китайсько – українські проекти як чинник реформування паливно-енергетичного комплексу України. *Шевченківська весна – 2015. Географія: Збірник наукових праць XIII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 2–3 квітня 2015 р.)*. Київ: Прінт-Сервіс, 2015. Вип. XIII. С. 137–139.

9. Килимчук А. А. Специальные экономические зоны как фактор развития приграничных регионов Китая. *III Весенние научные чтения. Часть 2:*

сборник докладов международной конференции (Харьков, 14 березня 2015 р.). Д.: научно-информационный центр «Знание», 2015. С. 109–113.

10. Килимчук А. А. Спеціальні економічні зони – каталізатор соціальних зрушень в КНР. *XI Сходознавчі читання А. Кримського*: Тези доповідей міжнародної наукової конференції / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського (Київ, 16–17 жовтня, 2015 р.). Київ: 2015. С. 82–83.

11. Килимчук А. А. Феномен китайських економічних зон. *Шевченківська весна – 2016. Географія*: Збірник наукових праць XIV міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 6–8 квітня, 2016 р.). Київ: Прінт-Сервіс, 2016. Вип. XIV. С. 181–183.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Килимчук А. А. Китайсько-українська співпраця як фактор енергетичної безпеки України. *Географія та туризм: Наук. зб.* / ред. кол.: Я. Б. Олійник та ін. К.: Альфа-ПК, 2015. Вип. 34. С. 286–294.

13. Килимчук А. А. Специальные экономические зоны как ключевой фактор развития местной экономики Китая. *Азиатско-Тихоокеанский регион: экономика, политика и право*. 2015. №1 (32). С. 33–45.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН	21
1.1. Суспільно-географічні засади дослідження проблематики СЕЗ.....	21
1.2. Концепція СЕЗ та основні поняття.....	29
1.3. Типізація:різновиди СЕЗ	36
1.4. Методика та методи дослідження Спеціальних економічних зон.....	44
Висновки до першого розділу.....	54
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕЗ В КНР	56
2.1.Суспільно-географічні передумови розвитку СЕЗ в контексті становлення політики відкритості.....	56
2.2. Геопросторовий аналіз діяльності основних типів СЕЗ	62
2.2.1. Порівняльний аналіз зон вільної торгівлі.....	64
2.2.2. Характеристика експортно-виробничих зон.....	77
2.2.3. Особливості зон економіко-технологічного розвитку	80
2.2.4. Основні риси зон новітніх і високих технологій.....	85
2.3. Роль СЕЗ у розвитку місцевої економіки	90
2.4. Розвиток внутрішніх районів та прикордонного співробітництва	104
Висновки до другого розділу	117
РОЗДІЛ 3 ФАКТОРИ РОЗМІЩЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СЕЗ	120
3.1. Пільгова політика та параметри діяльності СЕЗ	121
3.2. Фактори розвитку зон новітніх технологій	125
3.3. Фактори розвитку економіко-технологічних зон	129
3.4. Фактори розвитку зон вільної торгівлі	133
3.5. Фактори розвитку зон прикордонного співробітництва.....	137

3.6.Фактори розвитку новітніх СЕЗ та перспективи впровадження китайського досвіду в Україні	139
3.6.1.Проблеми та перспективи китайсько-українського співробітництва в сфері сільського господарства	145
3.6.2.Китайсько-українська співпраця як чинник реформування паливно-енергетичного комплексу України	147
3.6.3.Двосторонні інвестиційні проекти в галузі будівництва інфраструктури.....	155
Висновки до третього розділу.....	158
ВИСНОВКИ.....	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	167
ДОДАТКИ.....	187

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії
- ЗВТ – Зона вільної торгівлі
- ЗЕТР – Зона економіко-технологічного розвитку
- ЗНВТ – Зона новітніх та високих технологій
- ЗПЕС – Зона прикордонного економічного співробітництва
- ЕВЗ – Експортно-виробнича зона
- КАЗР – Китайська асоціація зон розвитку
- КНР – Китайська Народна Республіка
- МОП – Міжнародна організація праці
- НДДКР – Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
- ПДВ – Податок на додану вартість
- ПІІ – Прямі іноземні інвестиції
- С(В)ЕЗ – Спеціальна вільна економічна зона
- СЕЗ – Спеціальна економічна зона

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній день Україна стикається з проблемами розбудови вітчизняної економіки та реструктуризації продуктивних сил, що були успадковані нею з часів планової економіки. Адаптація господарського комплексу до конкуренції у ринкових умовах виявилася складним завданням. У цьому відношенні, Китайська Народна Республіка виступає цікавим об'єктом для вивчення, оскільки за відносно короткий період часу спромоглася влитися у світове господарство і стати однією з провідних експортуючих країн світу. Крім того, варті уваги досягнення КНР у подоланні проблем соціально-економічного розвитку регіонів.

Особливістю китайського шляху розвитку стало запровадження так званих Спеціальних економічних зон, що дозволили залучити іноземні інвестиції та управлінський досвід, завдяки чому вдалося досягти швидкої реструктуризації виробничих активів країни. В Україні також здійснювалася спроба запровадження вільних економічних зон, яка не принесла очікуваних результатів. Таким чином, вивчення досвіду КНР щодо вільних економічних зон і, зокрема чинників, що забезпечили успіх їх впровадження, є актуальним завданням перед вітчизняними суспільними науками, у тому числі й суспільною географією.

На сучасному етапі розвитку Китаю сутність державної політики країни полягає в максимальному використанні потенціалу економічних, соціальних та науково-технічних зв'язків з іншими державами для структурної перебудови економіки, інтенсифікації виробництва, впровадження ефективної управлінсько-організаційної системи господарства, підвищення рівня життя населення та удосконалення соціально-економічних стандартів. Економічне зростання та загальнодержавний розвиток Китаю

зумовлені саме зрушеннями в сфері регіональної політики і базуються на розвитку регіонів та розширенні міжнародного, в тому числі транскордонного, співробітництва. Механізм її реалізації включає створення та розширення мережі Спеціальних економічних зон (СЕЗ), а також виходу на зовнішні ринки. Регіональна політика відкритості КНР характеризується поетапністю включення китайських провінцій та районів в міжнародний поділ праці з одночасною їх підтримкою державною владою. В умовах інтеграції в світове господарство актуальними є питання умов функціонування та перспектив подальшого розвитку Спеціальних економічних зон, які є не лише однією з найбільш ефективних форм зовнішньоекономічної співпраці Китаю, а й одним з ефективних інструментів подолання глибоких диспропорцій у розвитку господарства країни шляхом використання наявного економічного потенціалу, освоєння та розширення випуску експортоорієнтованих та імпортозамінних видів продукції, а також активного залучення іноземних та вітчизняних інвестицій.

Варто зазначити, що питання функціонування, типології, особливостей інвестиційного клімату Спеціальних економічних зон в Китаї широко висвітлені в науковій літературі. Дослідженню Спеціальних економічних зон присвячені роботи вітчизняних вчених різних галузей знань, зокрема Стеценка Д. М. [60], Чмир О. С. [68], Пили В. І. [42], Коцан Н. Н., Кухарської Н. О. [33], Васильєвої Н. В. [3], Дергачева В. О. [11]; а також зарубіжних науковців – Максаковського В. П. [36], Ізотова Д. А. [17], Толкунової С. Г. [64], Мень Гуанвен [107], Симадзаки Т., Халла П., Джефрі Сакса [96], Го Шухуна [6] та інших. Серед зарубіжних вчених розробка методики дослідження СЕЗ відображена в працях Дейвіс Р. [94], Паркер С., Фун К. С. [103], Оувен Хо [150], Цзінь Ван [167], Ю-Інь Ву, Бі Джей Лі [135], Ізотова Д. А. [16] та інших. Разом з тим, більшість вчених розглядають особливості діяльності Комплексних Спеціальних економічних

зон, а також їх вплив на макроекономічні показники країни та зміцнення позицій КНР на світовій арені, залишаючи поза увагою інші типи СЕЗ та їх роль в розвитку місцевої економіки. При цьому в останні роки набуває вагомого значення функціонування Спеціальних економічних зон третього та четвертого покоління, що орієнтовані на розвиток новітніх та високих технологій. Зокрема, їх діяльність позитивно впливає на зрушення в соціально-економічному розвитку окремих регіонів, в тому числі найвідсталіших. Крім того, підвищується роль зон прикордонного співробітництва, які є каталізаторами розвитку внутрішніх районів КНР, а також транскордонного співробітництва з сусідніми державами. В зв'язку з відносно незначними економічними показниками в порівнянні з масштабами економіки Китаю, велика кількість вчених нехтує результатами діяльності цих зон. Однак, саме ці типи СЕЗ мають найбільший вплив на економіко-соціальні аспекти життя місцевого населення окремих регіонів. Відсутність системних досліджень в галузі даного питання зумовлює необхідність їх вивчення, що й визначає вибір мети та завдань дослідження.

Актуальність роботи посилюється активізацією в останні роки зовнішньоекономічної співпраці між Україною та Китаєм, зокрема впровадження нових форм співробітництва. На сьогодні китайська сторона зацікавлена в інвестуванні ряду проектів в Україні, які могли б бути реалізовані в умовах відновлення та заснування нових Спеціальних економічних зон. Спільні китайсько-українські програми, що виглядають економічно вигідними для нашої країни, потребують детального вивчення в контексті їх впливу на природно-техногенну ситуацію й обґрунтування відповідної регіональної політики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконувалася на кафедрі Країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Тематика дослідження входить до предметного кола загальної наукової теми географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Просторові трансформації в Україні: моделі модернізації та планування міських територій» (номер державної реєстрації 16БП050-02).

Мета і задачі дослідження. За мету роботи поставлено географічне дослідження чинників функціонування та ролі окремих типів СЕЗ у розвитку китайської економіки, а також можливості застосування китайського досвіду в Україні. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати зміст основних понять та висвітлити теоретичні аспекти дослідження Спеціальних економічних зон;
- дослідити суспільно-географічні передумови впровадження концепції СЕЗ в Китаї;
- розкрити особливості розвитку різних типів Спеціальних економічних зон Китаю з урахуванням їх просторової й часової динаміки;
- проаналізувати роль та значення окремих типів СЕЗ у розвитку місцевої економіки;
- визначити суспільно-географічні чинники розвитку та функціонування окремих типів СЕЗ;
- визначити перспективи впровадження китайського досвіду в Україні щодо можливості створення окремих типів Спеціальних економічних зон.

Особливий акцент в дослідженні було зроблено на роль та значення зон економіко-технологічного розвитку та зон новітніх і високих технологій, зокрема в контексті їх впливу на показники соціально-економічного розвитку окремих регіонів країни.

Об'єктом дослідження є Спеціальні економічні зони як інструменти територіального розвитку.

Предмет дослідження – суспільно-географічні чинники геопросторового розміщення та ефективності функціонування Спеціальних економічних зон.

Методи дослідження. Методика дисертаційної роботи формує суспільно-географічний підхід до вивчення концепції Спеціальних економічних зон відмінний від економічного підходу, що зазвичай використовується при дослідженні даного об'єкту. Методологічною основою даної роботи є теорії, концепції та закони, що є доробком зарубіжної та вітчизняної суспільної географії (теорія географічного місця, теорія полюсів росту, територіальної організації виробництва, факторів розміщення тощо).

В даній роботі поєднано декілька географічних принципів, що зумовлено різнобічністю дослідження: територіальності, комплексності, системності, регіональної цілісності. Міждисциплінарний характер роботи передбачає використання різноманітних методів за вищезазначеними принципами – як загальнонаукових, так і спеціальних методів суспільної географії. До основних методів даного дослідження належать аналітичний, метод синтезу, індукції та дедукції, абстрагування, формалізації та узагальнення, групування, порівняння та ін. Найбільш важливих результатів вдалось досягти за допомогою методу картографічного моделювання, який завдяки прийомам якісного фону та картодіаграм дав змогу унаочнено відобразити результати аналізу ролі СЕЗ в місцевій економіці. Розробка теоретичних положень та узагальнень реалізована спираючись на дані, отримані математично-статистичними методами ранжування, кореляційного та регресійного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів.

Одержано вперше:

- запропоновано застосування *теорії географічних місць* для пояснення чинників розвитку Спеціальних економічних зон;

- визначено, що Спеціальна економічна зона може бути створена і успішно функціонувати в будь-якому географічному місці країни;
- виявлено, що окремі типи СЕЗ мають диференційований вплив на розвиток місцевої економіки КНР: найвищі показники трансформації соціально-економічних умов спостерігаються в зонах економіко-технологічного розвитку;

Вдосконалено:

- систематизовано дані про функціонуючі на сьогоднішній день різні типи Спеціальних економічних зон в Китаї. Проведено аналіз їх економічної ефективності;
- виявлено фактори геопросторової організації СЕЗ, а також фактори ефективності їх функціонування.
- теоретико-методологічну і концептуальну базу дослідження СЕЗ, зокрема в розрізі суспільно-географічного підходу;
- геопросторовий аналіз розміщення Спеціальних економічних зон Китаю – виявлено нові тренди локалізації;
- розроблено рекомендації щодо застосування китайського досвіду в Україні.

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження використання концепції СЕЗ в рамках впровадження регіональної політики;
- систематизація китайського досвіду впровадження концепції СЕЗ на внутрішньому ринку;
- вивчення Спеціальних економічних зон в якості інструменту розвитку зовнішньоекономічної співпраці на прикордонних територіях.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретико-методологічні основи дослідження можуть бути використані при подальших суспільно-географічних дослідженнях даної тематики. Систематизація

китайського досвіду впровадження концепції СЕЗ сприятиме кращому розумінню даного інструменту регіонального розвитку, зокрема механізмів його ефективного використання в інших країнах, й в Україні зокрема. Наукове значення роботи полягає у можливості використання її окремих частин в якості рекомендацій під час розробки й обґрунтування програм регіонального розвитку, а також розробки стратегій та концепцій зовнішньоекономічної діяльності.

Зокрема, результати дослідження використовуються під час розробки стратегії зовнішньоекономічного співробітництва з китайськими технологічними підприємствами, що функціонують на території Спеціальних економічних зон, Інженерним центром Інституту технічної теплофізики НАН України (Довідка № 89 від 15.09.2016 року).

Окремі здобутки дисертації було впроваджено в навчальний процес від час викладання дисциплін «Географічне країнознавство», «Географія глобальних виробничих систем», «Географія глобального співробітництва» (Довідка № 050/374-30 від 23.10.2016 р.) на кафедрі країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Особистий внесок здобувача. До особистих напрацювань автора дисертації слід віднести відображені в роботі теоретико-методологічні засади дослідження Спеціальних економічних зон, проведений аналіз передумов формування СЕЗ в Китаї в контексті становлення політики відкритості та геопросторовий аналіз їх сучасного функціонування, реалізоване дослідження факторів розміщення та ефективності діяльності Спеціальних економічних зон.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові результати дослідження були попередньо оприлюднені на шести міжнародних наукових конференціях, зокрема, XII, XIII та XIV Міжнародних наукових

конференціях «Шевченківська весна» (Київ, 2014, 2015 і 2016 роки), ІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (Переяслав-Хмельницький, 2015 рік), ІІІ Міжнародній конференції «Весенние чтения» (Харків, 2015 рік), ХІ Міжнародній науковій конференції Сходознавчі читання А. Кримського (Київ, 2015 рік).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені в 13 одноосібних працях, серед яких 4 публікації у наукових фахових виданнях України та 1 стаття у науковому періодичному виданні Республіки Білорусь, 1 стаття у науковому періодичному виданні Російської Федерації, 1 стаття в інших виданнях України та 6 тез у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних літературних джерел (186 найменувань, розміщених на 20 сторінках, з них 110 латиницею), містить 12 рисунків, 6 таблиць та 16 додатків (розміщених на 19 сторінках). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 194 сторінки, з яких 155 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЕЗ

1.1. Суспільно-географічні засади дослідження проблематики СЕЗ

Незважаючи на те, що Спеціальна економічна зона є системним об'єктом дослідження, потенціал суспільної географії у вивченні даної системи залишається недостатньо використаним.

В наукових роботах з даної тематики недостатньо уваги приділяється дослідженням суспільно-географічних зв'язків та відношень, що існують між Спеціальними економічними зонами та зовнішнім середовищем, а також особливостям геопросторової будови самих СЕЗ.

В даній роботі СЕЗ розглядається як об'єкт суспільно-географічного дослідження. При геопросторовому баченні Спеціальна економічна зона відповідає критеріям територіальності, комплексності та конкретності. *Територіальність* проявляється в органічній належності СЕЗ до певної території – і на етапі вибору оптимального місця її організації, і під час її безпосереднього функціонування та взаємодії з контактною територією (провінцією, районом). *Комплексність* є об'єктивним результатом як розвитку структури, так і визначення цілей діяльності СЕЗ. В СЕЗ одночасно поєднуються різні види господарської діяльності людини, що зумовлює формування певних виробничих поєднань, досягнення ефекту економії від масштабу тощо. Водночас, функціонування зон сприяє всебічному розвитку території: при їх впровадженні передбачається розширення промислового виробництва, розвиток інфраструктури як соціальної, так і виробничої, формування оптимальних господарських структур та систем розселення

населення, створення кращих умов для життя суспільства, розширення зовнішньоекономічних зв'язків та кооперації, і, зрештою, досягнення сталого розвитку території із впровадженням відтворюючих та екологізберігчаючих технологій. *Конкретність* проявляється у тому, що на діяльність СЕЗ справляють вплив не лише чітко «детерміновані», але й випадкові фактори, специфічні для тієї чи іншої території. Саме тому, конкретний підхід та їх врахування в дослідженні забезпечує об'єктивні результати. Слід зазначити, що в сучасних умовах для СЕЗ як просторового об'єкту притаманний ще один критерій, що характеризується «географічністю», – глобальність. По-перше, ці зони являють собою «вікно», так звану комунікаційну ланку місцевої економіки із глобальним світовим господарством, формуючи і розширюючи її зовнішньоекономічні зв'язки та надаючи можливість виходу на зовнішні ринки. По-друге, що характерно безпосередньо для СЕЗ Китаю, спочатку вони з'являються на нижчих ієрархічних рівнях (локальні, регіональні), трансформуючись згодом у національні та міждержавні і такі, що включені до міжнародного поділу праці. Теж саме стосується і проблем, які виникають під час функціонування СЕЗ: від суто політико-економічних (превалювання інтересів еліти, лобізм, прояви корупції) до суспільно-географічних (ресурсних проблем та екологічних катастроф), що проявляються локально, але поступово набувають загальнонаціональних та глобальних масштабів.

Спеціальні економічні зони повністю відповідають ознакам об'єкту суспільно-географічного дослідження: СЕЗ впливають на розвиток території та зумовлюють зміни в ландшафтній оболонці, адже за своєю сутністю пов'язані із інтенсифікацією господарської діяльності. Тож вивчення СЕЗ та всебічний аналіз їх діяльності передбачає отримання нового знання про видозміни, що можуть виникнути в результаті господарського освоєння

території, а також можливості раціонального використання її природно-ресурсного потенціалу.

З точки зору суспільної географії СЕЗ можна вважати суспільно-географічним комплексом (СГК) – виокремленою на основі суспільно-географічних зв'язків між територією і комплексно-пропорційною структурою матеріально-речовинних і духовних компонентів діяльності людини [45, с. 32]. Для СЕЗ притаманний увесь набір елементів компонентного складу СГК:

- територія з матеріальною базою, що представлена природно-ресурсним потенціалом, та відповідними параметричними характеристиками (площа, конфігурація, протяжність, географічне положення);
- населення у вигляді трудових ресурсів, що можуть проживати як на території СЕЗ формуючи певну систему розселення, так і поза її межами – формуючи таким чином міграційні потоки (маятникові міграції зокрема);
- матеріальне виробництво, що представлене господарською діяльністю людини і має диверсифіковану галузеву структуру.
- інфраструктура (виробнича та соціальна);
- невиробнича сфера, що включає в себе сферу послуг (в першу чергу торгівлю та логістику), адміністративну сферу (управління діяльністю СЕЗ), політичну (реалізація податкової, економічної, регіональної політики) тощо.

Доцільність застосування суспільно-географічного підходу до вивчення Спеціальних економічних зон обумовлюється, в першу чергу, нерозривним зв'язком зони із конкретною територією з усією сукупністю властивих їй параметрів (розмірами, конфігурацією), а також особливим географічним положенням та природним потенціалом. Необхідність використання такого підходу підсилюється швидкими темпами зростання кількості СЕЗ в світі, й

Китаї зокрема. З точки зору суспільної географії особливості процесів поширення СЕЗ в КНР, зокрема дифузія зон третього покоління й охоплення ними усіх регіонів від високорозвинутого сходу до відсталих територій центру та заходу повинні відповідати принципу територіальності. В світовій практиці найпоширенішою є думка про те, що ключовими факторами розміщення СЕЗ є вигідне географічне положення, наявність інфраструктури, що є вагомою передумовою застосування пільгового податкового режиму. При цьому в Китаї цілями створення СЕЗ є не лише отримання вищих прибутків від розміщення зон у високорозвинених промислово-торгівельних центрах (досягнення економічного ефекту), але й досягнення певних стандартів соціально-економічного розвитку суспільства. Таким чином, СЕЗ розглядаються в якості рушійної сили регіонального розвитку.

В українській суспільній географії Спеціальні економічні зони розглядаються як новітні форми регіонального розвитку продуктивних сил. Зокрема, ряд фахівців із суспільної географії та регіональної економіки, розглядають спеціальну економічну зону як один із об'єктів регіональної політики, що поряд з іншими територіальними утвореннями може виступати в якості регіону, в межах якого сформована система суспільних відносин із забезпеченням відтворювальних процесів. В їх баченні СЕЗ – це специфічне регіональне утворення, територія, на якій встановлюється спеціальний режим господарської діяльності для іноземних та вітчизняних підприємств. Таким чином, СЕЗ є елементом перенесення ваги управління соціально-економічними процесами з національного на регіональний рівень, що цілком відповідає загальнодержавному підходу щодо реструктуризації регіонів [62].

На противагу загальноприйнятому економічному підходу, що акцентує увагу на інвестиційно-виробничому потенціалі зон, географія враховує також соціокультурні та цивілізаційні особливості СЕЗ. Останні позиціонуються як інтегруючий просторовий об'єкт, що здатен поєднати полінаціональне

населення, вплинути на вирішення міжетнічних та гендерних протистоянь шляхом створення гідних умов життєдіяльності суспільства на окремо взятих територіях.

Однак, поняття спеціальної економічної зони не відповідає цілком географічній дефініції «зони» [1], а більш точно може бути означено поняттям географічне місце, що застосовується в суспільній та політичній географії. По-перше, в СЕЗ виникає відношення об'єктів нової економічної активності до території певного ієрархічного місця. По-друге, поняття СЕЗ передбачає наявність певних процесів (явищ, ознак) таких, як господарська діяльність, зосередження трудових ресурсів, зовнішньоторгівельні операції, обробка природних ресурсів, що є характерним для певного географічного місця. При цьому інтенсивність цих процесів може відрізнитись, що не відповідає одній з умов географічного визначення «зони» щодо однорідності кількісних та якісних критеріїв в межах певної виокремленої території. Однакова інтенсивність показників, яка характерна для географічної зони, в Спеціальній економічній зоні проявляється зазвичай лише в юридичному аспекті, коли мова йде про конкретні параметри преференційно-податкового режиму, що є однаковими та сталими для всіх зон конкретного типу.

Географічне місце – це територіальна одиниця нижчого ієрархічного рівня, в якій починають проявлятися особливості політичної, економічної, екологічної культури, що сформувались в процесі історичного розвитку суспільства в минулому. В порівнянні з системами вищих ієрархічних рівнів, на рівні географічного місця діяльність людини зосереджена переважно на забезпеченні інтересів суспільства пов'язаних із споживанням – місцевим ринком товарів, послуг, забезпеченістю інфраструктурою, тощо. За суспільно-географічним підходом функція географічного місця – відтворення робочої сили і в цілому «людського капіталу». Географічне місце формується

на основі сталої територіальної єдності людей як важливого елемента середовища [78].

Спеціальні економічні зони розглядаються в якості інструментів впровадження та переходу до вільних ринкових відносин, що відповідає специфічній функції географічного місця, яка полягає в адаптації суспільства та території до все більш динамічних змін загальнонаціонального та глобального масштабів і насамперед структурної перебудови економіки [31, с. 292]. До того ж, будучи частиною геопростору СЕЗ несуть в собі і виконують певні «функції місця», набір яких залежить від першочергового призначення та цілей створення.

Тож за суспільно-географічною інтерпретацією СЕЗ – це географічне місце (переважно локального або мезорівня), в якому інтенсифікована господарська діяльність із застосуванням певних стимулів економіко-юридичного характеру (часто із залученням іноземного капіталу), які спрямовані на розвиток конкретної обмеженої території, формування нових її функцій та більш глибокого включення у територіальний та міжнародний поділ праці.

З точки зору, регіональної політики, СЕЗ є продуктом інвестиційного маркетингу конкретної обмеженої території, що виокремлений в результаті всебічного вивчення та оптимального використання її потенціалу з метою збалансування регіонального розвитку та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Варто відзначити, що специфіка китайської концепції передбачає використання терміну «Спеціальна економічна зона» замість більш поширеної в зарубіжній практиці та науковому дискурсі дефініції «вільна економічна зона», що посилює першочергову прив'язку до конкретної території та виконання специфічних, заздалегідь визначених, «функцій місця». Відтак, в залежності від території базування СЕЗ можуть виконувати

різний набір функцій. В умовах Китаю, доцільно говорити про формування точкових «полюсів зростання», що передбачає не лише економічний, але й інноваційний, освітній, технологічний, екологічний розвиток ареалу з Спеціальним режимом господарської діяльності й прилеглих територій.

На противагу поняття вільна економічна зона є більш вузьким за своїм трактуванням та функціональним призначенням. Так, згідно із визначенням, що міститься у Міжнародній конвенції про спрощення і гармонізацією митних процедур (Кіото, 1973) під вільною економічною зоною слід розуміти частину території країни, на якій товари розглядаються як об'єкти, що знаходяться поза межами митної території та не підлягають звичайному митному оформленню та контролю [58]. Тобто чітко простежується її єдина основна функція – економічна, а саме зовнішньоторговельна. Таким чином, БЕЗ може бути розглянута як різновид спеціальної економічної зони. Саме тому, ці два поняття часто ототожнюють і об'єднують терміном «*Спеціальна (вільна) економічна зона*» (СВЕЗ).

В практиці територіального планування існує два підходи до формування Спеціальних економічних зон: територіальний та режимний. Перший спрямований на виділення певного ареалу (території), що є частиною національного економічного простору держави та заснування тут особливої системи економіко-правових пільг та стимулів для реалізації інвестиційних проектів. Натомість, режимний підхід не передбачає територіальної цілісності. За цим підходом особливий статус може надаватись окремим підприємствам, господарствам, тобто тут превалює суто юридично-правовий аспект без формування територіального утворення [60].

Варто зазначити, що економісти теж активно застосовують територіальний підхід в теоретичних і прикладних роботах. Наприклад, простежується географічна складова у запропонованому О. С. Чмир визначенні поняття Спеціальна вільна економічна зона як просторово

обмеженої частини території держави, в межах якої встановлюється особливий режим економічної діяльності для цілеспрямованого економічного розвитку території через за діяння зовнішніх інвестиційних ресурсів та активізації зовнішньоекономічних зв'язків. Автор розглядає географічне положення як ключовий фактор ефективності функціонування будь-якого типу СЕЗ. При цьому враховуються такі суспільно-географічні чинники як транспортна доступність, відстань до ринків збуту, природно-кліматичні умови, наявність трудових та природних ресурсів, існування резервів просторового розвитку, інфраструктурна облаштованість території, характер землекористування, екологічні обмеження [42].

Оскільки, зоноутворення зазвичай відбувається під впливом зовнішніх сил по відношенню до «зонованої» території, одним із важливих завдань є визначення факторів формування та розміщення СЕЗ. Фактори розміщення – сукупність територіальних умов і ресурсів, що визначають раціонально-оптимальну локацію об'єктів (в нашому випадку Спеціальних економічних зон). Сукупність факторів разом з їх кількісною оцінкою свідчить про ємність території та її потенціал щодо створення СЕЗ [45, с. 89]. Загалом, за визначенням Алаєва, фактор – це певна сила або сукупність сил необхідних для здійснення конкретного процесу. В даній роботі такими процесами є диференціація (урізноманітнення типів та видів СЕЗ), концентрація (зосередження різних типів СЕЗ в певних регіонах), диверсифікація (розширення набору функцій, виконуваних СЕЗ, зокрема, зростання числа видів діяльності та галузей спеціалізації), поляризація (трансформація невеликих міст у полюси росту та технологічні центри в процесі розвитку СЕЗ), інтеграція (об'єднання різних типів СЕЗ в одну комплексну зону), зростання (розширення масштабів діяльності СЕЗ, охоплення більших площ територій, укрупнення СЕЗ) та розвиток (формування складних структур внутрішніх технолого-економічних зв'язків, освоєння та впровадження

новітніх технологій в СЕЗ, створення новітніх логістичних, митних, транспортних комплексів).

Отже, системна задача суспільної географії у дослідженні Спеціальних економічних зон полягає, на нашу думку, у вивченні їх просторової організації та чинників що впливають на неї.

1.2. Концепція Спеціальної економічної зони та основні поняття

Дослідження особливостей функціонування Спеціальних економічних зон (СЕЗ) потребує чіткого визначення основних понять та висвітлення загальної концепції.

В широкому розумінні Спеціальна економічна зона — це виокремлена територія, яка має чітко встановлені межі і представляє собою частину національного економічного простору, на якій діє пільговий режим ведення господарської діяльності та значно обмежений вплив держави на економічні процеси. Термін *Спеціальна економічна зона* охоплює широкий ряд різноманітних зон від вільних торгових та виробничо – експортних зон до промислових парків та вільних портів. Для Китаю характерне використання цього поняття для позначення комплексу взаємопов'язаних економічних видів діяльності аніж монофункціонального утворення. В результаті цього, китайські СЕЗ більш галузево диверсифіковані і охоплюють значно ширші площі ніж будь-які інші економічні зони в світовій практиці.

За визначенням Володимира Максаковського Спеціальна (вільна) економічна зона є новою формою організації виробництва і головна мета її створення полягає саме в більш глибокому включенні національних економік у міжнародний поділ праці [36, с. 144].

Основна концепція спеціальної економічної зони згідно із визначенням Світового банку включає в себе декілька специфічних характеристик:

- Спеціальна економічна зона охоплює географічно обмежену територію, в якій створені умови безпеки виробничої діяльності;
- СЕЗ має свою самодостатню систему управління;
- Підприємствам та фірмам, що розташовані в межах Спеціальної економічної зони державою надаються певні переваги та преференції;
- СЕЗ включає спеціальну відокремлену зону для споживачів та відзначається особливістю проведення спрощених митних процедур [170].

Практика створення СЕЗ в Китаї зазвичай передбачає декілька етапів: вибір території з вигідним географічним положенням та побудова відповідної інфраструктури, створення високоефективних управлінських органів та механізмів виробничого менеджменту, залучення іноземного капіталу та технологій, удосконалення нормативно-правових баз та встановлення пільгової політики щодо функціонування окремих Спеціальних економічних зон.

Головні особливості СЕЗ Китаю полягають в наступному:

- Автономний економічний розвиток на основі принципів ринкового регулювання;
- Основне джерело фінансування – іноземні капіталовкладення;
- Експортна орієнтація виробництва, залучення імпортової сировини;
- При впровадженні СЕЗ — охоплення більшості національних регіонів;
- Активна взаємодія Спеціальних економічних зон із господарством решти території держави;
- Застосування в СЕЗ диференційованої податкової системи з урахуванням особливостей конкретної зони.

Впровадження концепції Спеціальних економічних зон в Китаї пов'язано з двома аспектами. По-перше, з політичної точки зору, погодження

на функціонування СЕЗ в тому чи іншому регіоні означає, що центральний уряд надає місцевим органам повноваження та деяку автономію у проголошенні політики преференцій та проведенні гнучких заходів, що можуть прискорити регіональний розвиток. По-друге, з точки зору економіки, створення Спеціальних економічних зон означає, що китайський уряд приймає впровадження іноземного капіталу. Таким чином, концепція СЕЗ є одним з інструментів реалізації китайської політики відкритості зовнішньому світу.

Політика відкритості – програма економічних реформ, впроваджених китайським урядом з метою розвитку соціалістичної системи в поєднанні з елементами вільної ринкової економіки та відкритості зовнішньому світу для укріплення зв'язків з іншими країнами через інтеграцію в світове господарство [34]. Політика відкритості Китаю реалізується завдяки створенню Спеціальних економічних зон на значних просторах країни та наданню окремим територіям статусу відкритих портів, міст, в яких заохочується розвиток зовнішньої торгівлі, зокрема прикордонної та толінгової (давальницької).

Толінгова торгівля — операції по переробці імпортової сировини на митній території країни з подальшим експортом готової продукції [58]. В Китаї даний вид торгівлі здійснюється переважно в межах спеціально створених експортно-виробничих зон.

Прикордонна торгівля — визначається як потік товарів та послуг через міжнародні сухопутні кордони у зоні до тридцяти кілометрів від таких кордонів і відіграє вагомую роль у забезпеченні засобів існування людей у прикордонних населених пунктах КНР. Варто зауважити, що в Китаї прикордонну торгівлю визначено як вид зовнішньої торгівлі, що ведеться через кордон суб'єктами, що проживають або зареєстровані поблизу (на певній відстані) сухопутного кордону між двома державами. Прикордонна

торгівля розглядається як частина зовнішньої торгівлі держави, що віддана у ведення місцевих влад й місцевого населення. Обсяги такої торгівлі завжди вважалися малими порівняно з обсягами загальнодержавної торгівлі і тому для підкреслення цього факту китайці використовують зазвичай термін «мала прикордонна торгівля» [35].

Сутність концепції впровадження та реалізації політики СЕЗ в Китаї може бути пояснено також з позицій парадигми доганяючого розвитку або «журавлиного клину» К. Акаматцу в поєднанні з теорією полюсів росту Ф. Перру.

Теорія доганяючого розвитку К. Акаматцу передбачає в еволюції функціонування господарства країни або регіону проходження трьох фаз:

1. Надходження нового товару до економіки країни через імпорт іноземних виробників. В Китаї даний етап відповідає періоду створення сприятливих умов для здійснення імпортно-експортних операцій в східному поясі країни шляхом «відкриття» окремих міст та портів;

2. Створення місцевих виробничих потужностей для задоволення потреб зростаючого національного попиту. В КНР дана фаза супроводжувалась розширенням мережі Спеціальних економічних зон, їх дифузією в центральних та західних регіонах, зокрема, створенням промислово-виробничих, в тому числі економіко-технологічних зон, що орієнтовані на виробництво імпортозамінних товарів.

3. Експорт надлишків внутрішньої продукції на зовнішні ринки – фаза, якої досягають внутрішні СЕЗ Китаю після свого становлення, впровадження та освоєння новітніх технологій отриманих внаслідок інтродукції технологічних інновацій від приморських СЕЗ.

Графічно дана модель нагадує журавлиний клин – в певній точці обсяги виробництва та експорту продукції починають зростати, в той час як імпорт відповідного товару знижується [151]. Сутність парадигми

К. Акаматцу проявилась в Китаї, як модель доганяючого розвитку країни в цілому, так і внутрішніх та приморських регіонів, в яких раніше не вироблялися повномасштабно певні групи товарів, включаючи високотехнологічні. В даному випадку цикл «життя» конкретного товару починався після імпорту та впровадження на внутрішньому ринку КНР піонерної продукції, що вже пройшла певні стадії розвитку у високорозвинених державах. Таким чином, дана теорія більш точно відображає розвиток СЕЗ Китаю аніж теорія життєвого циклу товару (галузі) Р. Вернона, що часто використовується в наукових працях для пояснення генезису та еволюції Спеціальних економічних зон і пов'язана із стратегічною поведінкою фірм-новаторів у промислово-розвинутих країнах. На противагу, модель К. Акаматцу передбачає економічний розвиток КНР, як країни що розвивається, шляхом взаємодії із промислово-розвиненими державами через СЕЗ як комунікаційну ланку.

Розширений варіант *парадигми доганяючого розвитку*, запропонований К. Кодзіми та Т. Одзави, враховує такі фактори економічного зростання як прямі іноземні інвестиції та технологічний трансферт транснаціональних корпорацій реципієнтами яких в КНР виступають Спеціальні економічні зони. Дані чинники сприяють скороченню часових проміжків, які необхідні для створення конкурентоспроможної промисловості товарів широкого вжитку та переходу до виробництва продукції промислового призначення. Тож СЕЗ як інтегруючий об'єкт інновацій ТНК, іноземних інвестицій та передових технологій стає каталізатором міжстадійного розвитку місцевої економіки регіонів КНР.

Окремі випадки впровадження Спеціальних економічних зон в Китаї можуть трактуватись як локальний прояв *теорії полюсів (точок) росту Франсуа Перру*. Вагомий внесок для розуміння концепції СЕЗ в Китаї становлять ідеї зарубіжних авторів привнесені в теорію полюсів зростання

Ф. Перру. Так Ж. Будвіль виділив окремі види економічних просторів (гомогенне, поляризоване, планове) та ввів поняття регіонального полюсу росту. Французький економіст наголошував на тому, що в якості полюсів росту варто розглядати не лише сукупності підприємств певної лідируючої галузі, але й конкретні території, що виконують функцію джерела інновацій та «прогрессора» в місцевій економіці. При цьому не кожен регіональний центр чи вузол може бути полюсом росту, а такий, що здатний до самостійного розвитку протягом довгого періоду часу, в якому представлені пропульсивні лідируючі галузі і що має сприятливий інноваційний вплив на контактну територію. Саме такими регіональними полюсами росту в Китаї виступають СЕЗ, що не завжди розміщуються в центрах провінцій столичного значення, однак зосереджені на достатньо урбанізованій території і здатні сприяти подальшому економічному розвитку економічної діяльності в контактній зоні свого впливу [7, С. 86]. Розвиток виробництва в економіці проходить нерівномірно – зазвичай виділяються окремі динамічні передові галузі, які завдяки процесу концентрації виробництва зосереджуються на певній території, так званому центрі росту. За ієрархічним рівнем відповідно до класифікації Ж. Будвіль виділяються наступні центри росту:

- невеликі та середні «класичні» міста, що обслуговують прилеглу територію та спеціалізуються на традиційних виробництвах (Лхаса, Інін, Кашгар, тощо);
- промислові міста середніх розмірів, які мають диверсифіковану структуру господарства, що розвивається завдяки зовнішньому інвестуванню (Сямень, Урумчі, Баоцзи, Ланьчжоу, Далян, Аньшань, Бенсі, тощо);
- великі міські агломерації з розвинутою сучасною структурою господарства, що включає наявність передових виробництв як потенціалу

автономного росту (Пекін, Шеньчжень, Гуанчжоу – Фошань, Тяньцзінь, Харбін);

– полюси інтеграції, що охоплюють декілька місцевих систем та визначають зростання економіки цілого регіону або країни.

На основі цієї теорії, саморозвиток можливий лише на верхніх ієрархічних рівнях, тоді як для росту низових територіальних структур необхідні механізми дифузії інновацій, що можуть бути забезпечені впровадженням Спеціальних економічних зон. Таким чином, відповідно до підходу Ж. Будвіля, в розміщенні зон необхідно враховувати території, для яких характерною є наявність галузей, що можуть сприяти розвитку всієї регіональної системи та їх повного охоплення інвестиційним процесом.

На противагу ідеям Ж. Будвіля, іспанський вчений Х.Р. Ласуен пов'язує формування полюсу росту не з передовими галузями, а з експортним сектором економіки регіону, що не завжди співпадають. Система полюсів росту розвивається завдяки наявності внутрішньої конкуренції між ними та загальнонаціонального попиту, що в сукупності створюють імпульси зростання. Так як частина СЕЗ є експортоорієнтованими, дана концепція пояснює їх роль у просторовій поляризації території.

Доповненням до теорії полюсів росту є *концепція осей розвитку П. Потьє*, в якій головна роль у передачі імпульсів зростання відводиться транспортним коридорам. Контактні прилеглі території, що розташовуються між декількома Спеціальними економічними зонами і відіграють роль транзитної території, водночас отримують додаткові імпульси зростання – збільшення обсягу вантажоперевезень, розвитку інфраструктури, дифузії інновацій. Таким чином, транспортні мережі виступають в якості осей розвитку і в сукупності з полюсами росту (точковими СЕЗ) формують просторовий каркас території. Дослідження формування такого каркасу нерозривно пов'язано з просторовим поширенням інновацій, закономірності

якого відображає теорія дифузії нововведень Торстена Хагерстранда. Згідно із останньою швидкість дифузії залежить не лише від відстаней, але значно від трансляційної здатності полюсів росту, та інтенсивності контактів між ними. Тому можна припустити, що для інноваційного розвитку території важливими факторами виступають доступність міжнародних комунікацій для СЕЗ та зв'язки між окремими зонами.

Отже, із вищезазначених теорій можна зробити висновок про те, що потенційно значущими чинниками розвитку Спеціальних економічних зон може розглядатись наявність в регіоні передових галузей, експортного сектору, транснаціональних корпорацій, агломерацій іноземних фірм, інвестиційного процесу, транспортних коридорів, міжнародних комунікацій.

1.3. Типізація: різновиди СЕЗ

На сьогоднішній день в науковій літературі існує велика кількість типізацій та класифікацій Спеціальних економічних зон. Питання проблематики типізації СЕЗ найширше представлені в роботах Чмир О. С., Пили В. І. [42], Максаковського В. В. [36], Толкунової С. Г. [66], Мільберга В., Аменгуаля М. [137], Руїс М. [154], Фароль Т. [97], Маккалума Дж. [140], Гуанвен М. [107], Го Шухуна [6] та ін.

Для типізації СЕЗ зазвичай використовують такі критерії, як функціональне призначення, інтегрованість в національну економіку, характер власності, адміністративний рівень, етапи еволюційного розвитку тощо (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Типізація Спеціальних економічних зон

За функціональною спрямованістю	За ступенем інтегрованості в національну економіку	За характером власності	За адміністративним рівнем	За географічним положенням	За еволюційним розвитком та галузевою структурою
1. Зовнішньоторгівельні 2. Промислово-виробничі 3. Науково-технологічні 4. Сервісні	1. Інтегровані 2. Анклавні	1. Державні 2. Приватні 3. Змішані	1. Національні 2. Регіональні 3. Локальні	1. Макро: внутрішньо-державні, транскордонні 2. Мезо: прибережні, внутрішні, прикордонні, транскордонні 3. Мікро: портові, приміські	I покоління - торговельні II покоління - промислові III покоління - обслуговуючі, сервісні IV покоління - наукоємні V покоління - комплексні VI покоління - транскордонні

Складено автором за [6, 36, 42, 64, 66, 107]

Найбільш поширеною у вітчизняних та зарубіжних наукових працях є класифікація Спеціальних економічних зон за функціональною спрямованістю, яка включає зовнішньоторгівельні, промислово-виробничі, науково-технічні та сервісні зони:

– *зовнішньоторгівельні СЕЗ* (включають насамперед зони вільної торгівлі, відкриті порти та митні склади) – виокремлені території, що є «виключеними» із національного митного простору, головними функціями яких є безмитна торгівля, складування товарів та їх попередня обробка (маркування, пакування тощо). Для СЕЗ даного типу характерна митна екстериторіальність – товари, що знаходяться в межах їх території не підлягають звичайному митному контролю.

– *промислово-виробничі СЕЗ* – території, в межах яких налагоджено виробництво певних видів продукції та надаються Спеціальні пільги та преференції для інвесторів зональних підприємств. В залежності від стратегії діяльності такі СЕЗ можуть бути експортно- та імпортоорієнтованих. Функціями першого підтипу зон є вихід на зовнішні ринки, нарощування експортного потенціалу та сприяння збільшенню валютних надходжень. Метою зон другого підтипу є зменшення імпортозалежності країни та задоволення потреб місцевого ринку.

– *науково-технологічні СЕЗ* – території, що є осередками високої концентрації науково-дослідних фірм та інституцій, які займаються комерціалізацією наукових розробок, впровадженням новітніх технологій у виробництво та користуються єдиною системою податкових і фінансових пільг, що надаються виключно для стимулювання розвитку технологічних галузей.

– *сервісні СЕЗ* – території з пільговим режимом для підприємств, що спеціалізуються на наданні різноманітних послуг від фінансових (офшорні зони) до туристичних.

За ступенем інтегрованості в національну економіку виділяють два типи зон:

– *інтегровані (інтровертивного типу)* – зони, що орієнтовані на розвиток зв'язків із галузями національної економіки, які не включені в СЕЗ, і сприяють вирішенню питань експортного виробництва, підвищення технологічного рівня промисловості, задоволення внутрішніх економічних потреб тощо.

– *анклавні (екстравертивного типу)* – зони, що орієнтовані на стимулювання експортних операцій та збільшення валютних надходжень, зв'язок з внутрішньою економікою країни яких є мінімальним (експорт складає близько 75–90% ВВП зони).

За характером власності СЕЗ поділяються на:

- *державні;*
- *приватні;*
- *змішані.*

В. Максаковський виділяє шість груп Спеціальних економічних зон, враховуючи такі критерії: характер діяльності та функціональне призначення, ступінь інтегрованості у національну та глобальну економіку, галузеву структуру, характер власності.

1. Торгівельні СЕЗ (зони вільної торгівлі, вільні митні зони, торговельно-складські зони, вільні порти).
2. Промислово-виробничі СЕЗ (експортно-виробничі, імпортно-виробничі).
3. Науково-технологічні (техніко-впроваджувальні).
4. Сервісні (офшорні зони, фінансові центри, центри надання банківських послуг, туристичні центри, тощо).
5. Комплексні СЕЗ.
6. Міжнародні СЕЗ.

На нашу думку, міжнародні СЕЗ за характером та цілями діяльності варто було б віднести до комплексних, одночасно розглядаючи їх як окремий підтип в класифікації СЕЗ за критерієм національної приналежності: мононаціональні та полінаціональні (міжнародні). Тому, як під міжнародними зонами розуміються такі, що впроваджуються спільними зусиллями декількох держав часто на трансграничних територіях. Варто зауважити, що міжнародні Спеціальні економічні зони не є тотожними міжнародним зонам вільної торгівлі як інтеграційно-правовим формам інтеграційного об'єднання держав. Діяльність останніх регулюється міжнародним правом, а не окремим національними законодавчими базами, і

спрямована на скасування тарифних та нетарифних обмежень в торгівлі між групою країн.

Однією з найбільш повних систематизацій різновидів Спеціальних економічних зон, що проаналізовано нами, слід назвати класифікацію Мень Гуанвен, яка нараховує близько 65 одиниць. Дана класифікація відображає їх еволюційний розвиток та галузеву структуру. Зокрема, до СЕЗ першого покоління віднесені зони, що базуються на торгівлі, основою СЕЗ другого покоління вважається промисловість, СЕЗ третього покоління – сфера послуг, СЕЗ четвертого покоління – наукоємні, СЕЗ п'ятого покоління – комплексні, СЕЗ шостого покоління – транскордонні [107, с. 21].

Крім того, Мень Гуанвен поділяє усі СЕЗ на зони режимного та територіального типу. До режимних зон можуть бути віднесені митні склади, магазини «д'юті фрі», експортно-виробничі заводи, окремі високотехнологічні підприємства. СЕЗ територіального типу поділяються, в свою чергу, на анклавні та відкриті. До першого віднесені експортно-виробничі зони, зони вільної торгівлі, вільні порти, Спеціальні економічні зони. Зони відкритого типу включають науково-індустріальні парки, вільні фінансові зони, вільні туристичні зони, комплексні Спеціальні економічні зони.

Спеціальні економічні зони Китаю багато в чому подібні СЕЗ в інших країнах світу. Однак, їм притаманний ряд характеристик, що відрізняють їх від решти, зокрема, більш домінантна роль в розвитку національної економіки та структурних реформах КНР, а також власна оновлена типізація. Зазвичай китайські вчені виділяють декілька різних типологічних класифікацій СЕЗ в залежності від їх місця розташування, взаємозв'язків з економічною та політичною системами, функціональної та управлінської структури. В даній роботі пропонується розглянути наступні типологічні критерії:

- адміністративний рівень;
- географічне положення;
- напрям діяльності.

За адміністративним рівнем та місцем в стратегії національного розвитку та реформування економіки китайські СЕЗ можуть бути поділені на три типи: державного рівня, регіонального (провінційного) та локального (повітового) рівнів. Перший тип представлений відносно обмеженою кількістю зон, що характеризуються чітко визначеними цілями та відіграють провідну роль у національному та регіональному розвитку, а також політиці відкритості. На противагу, регіональні та локальні СЕЗ, які почали створюватись лише після 1992 року, є численнішими, однак менш значущими в загальнонаціональному розвитку.

За географічним положенням китайські Спеціальні економічні зони можуть бути поділені на декілька підтипів. Зокрема, тут слід окремо виділяти такі фактори як макро-, мезо- та мікроположення. Класифікація за першими двома критеріями є загальноприйнятою і передбачає виділення внутрішньодержавних і транскордонних зон за макроположенням, а також прибережних, внутрішніх, прикордонних та транскордонних зон відповідно до їх мезоположення. Згідно із критерієм мікроположення китайські СЕЗ поділяються на портові та приміські.

На сьогодні в Китаї виділяються наступні типи Спеціальних економічних зон за видами діяльності:

Комплексні Спеціальні економічні зони (КСЕЗ) – області, що охоплюють значну територію, на якій діє спеціальний правовий режим здійснення економічної діяльності та надаються економічні преференції діючим підприємствам – від податкових пільг до звільнення від сплати мита.

Зони економіко-технологічного розвитку (ЗЕТР) – в загальному мають ті ж самі характеристики, що й КСЕЗ, але зазвичай менші за площею і орієнтовані на розвиток конкретних галузей та секторів економіки.

Перші два типи зон – КСЕЗ та ЗЕТР значно диверсифіковані за масштабами та галузевою спрямованістю. Саме тому іноземні інвестори не завжди можуть отримати необхідні послуги чи економічні переваги для задоволення своїх потреб. В цьому відношенні більш ефективними та привабливими для цільового інвестування є інші види зон.

Зони новітніх і високих технологій (ЗНВТ) – особливі зони, метою створення яких є проведення досліджень та розробок з їх подальшою комерціалізацією, а також розвиток окремих галузей включаючи інформаційні технології, електроніку, фармацевтику, біотехнології тощо. Зазвичай ЗНВТ розташовуються поблизу університетів та інших наукових установ. В порівнянні із зонами економіко-технічного розвитку вони мають додаткові стимули та переваги в сфері інноваційної діяльності.

Зони прикордонного економічного співробітництва (ЗПЕС) — представляють собою території відкритих міст, розташованих поблизу державного кордону, в межах яких розвиваються прикордонна торгівля та експортна обробка продукції. Ці зони покликані вирішувати завдання розвитку економіки прикордонних регіонів країни завдяки розширенню торгівельних відносин із сусідніми державами. У ЗПЕС, в першу чергу, заохочується створення підприємств у галузі переробки та виробництва сільськогосподарської продукції з метою її подальшого експорту.

Зони вільної торгівлі (ЗВТ) – спеціально відведені території для проведення операцій з міжнародної торгівлі, переробки продукції для подальшого експорту, реекспорту та пов'язаних операцій. Це обмежені зони з особливим юридичним статусом по відношенню до решти території держави та пільговими економічними умовами для національних та

іноземних підприємців. Доставка товарів у ЗВТ з інших регіонів Китаю прирівнюється до експортних операцій, а відправлення із ЗВТ на решту території країни вважається імпортом. При цьому відповідно до податкового законодавства КНР не оформлюються експортно-імпорتنі ліцензії, не стягуються митні збори та податок на додану вартість (ПДВ) щодо технічного обладнання, витратних матеріалів, транспортних засобів, офісної техніки, що ввозяться з-за кордону для власних потреб ЗВТ, а також щодо іноземних матеріалів, запасних частин, палива, пакувальних матеріалів, що імпортуються для реекспортних операцій. Спочатку діяльність ЗВТ була спрямована на виконання трьох основних функцій: обробки експортної продукції, торгівлі та митного складування. На сьогоднішній день головною метою створення та функціонування зон вільної торгівлі є здійснення операцій міжнародного рівня в сфері складського зберігання, переробки, упаковки та транспортування експортної продукції.

Експортно-виробничі зони (ЕВЗ) – різновид зони вільної торгівлі, що має менші масштаби та дещо спрощену структуру. Вони є аналогом ЗВТ, однак на відміну від останніх створюються виключно з метою управління переробкою продукції призначеної для подальшого експорту [154].

Важливо зазначити, що значна кількість ЗВТ та ЕВЗ є частиною окремих зон економіко-технологічного розвитку, при цьому відокремлені від них фізичними кордонами, що знаходяться під наглядом представників митних органів КНР. Так, наприклад, СЕЗ Сучжоу мають 2 експортно-виробничі зони: перша розташована в індустріальному парку Сучжоу, друга базується в новому районі Сучжоу.

Отже, використання в даній роботі термінів «комплексна Спеціальна економічна зона», «зона економіко-технологічного розвитку», «зона новітніх та високих технологій», «експортно-виробнича зона», «зона вільної торгівлі», «зона прикордонного економічного співробітництва» чітко обумовлюється їх

функціональним призначенням і доцільно із одночасним застосуванням поняття Спеціальна економічна зона (СЕЗ), яке інтегрує в собі усі попередні.

1.4. Методика та методи дослідження Спеціальних економічних зон

В даній роботі поєднано декілька географічних принципів, що зумовлено різнобічністю дослідження. Принцип територіальності передбачає вивчення всієї сукупності факторів регіонального розвитку, пізнання загальних закономірностей розміщення Спеціальних економічних зон, висвітлення особливостей регіональної політики КНР, що направлена на формування раціональних територіальних пропорцій. Територіальність – є однією з основних потреб людини, розділяючи простір на частини, людина реалізує, цим самим, свою потребу. Глобальна гео економічна перебудова змінює роль і значення території китайської держави. Ці зміни ведуть, в свою чергу, до регіональної соціально-політичної мобілізації, орієнтованої на конкретну територію. В даному випадку такою територією на мезорівні виступає Азіатсько-Тихоокеанський регіон, який є простором для тотальної системи взаємодії Китаю з державами даного регіону, зокрема країнами-членами АСЕАН, на макрорівні – світосистема. Створення Спеціальних економічних зон розвитку та співпраці у внутрішніх районах Китаю впливає на посилення проникливості кордонів, до зростання їх контактної функції, коли транскордонне співробітництво, в багатьох випадках, веде до трансформації раніше відчужених прикордонних територій КНР в інтегровані прикордонні території [2].

Великого значення набуває принцип комплексності, що передбачає розгляд взаємоузгодженого і взаємозалежного розвитку території, якій надано статус СЕЗ, як єдиного цілого, що забезпечує зв'язок усіх підсистем і

елементів. Використання цього принципу зумовлено в першу чергу тим, що саме поняття «Спеціальна економічна зона» ємне і комплексне. Його оцінка потребує врахування багатьох факторів як політико-економічного характеру, так і суспільно-географічних аспектів розвитку окремих територій країни.

Не менш важливим в даному дослідженні виступає принцип системності, що розглядає географічний об'єкт як елемент складної динамічної системи. Він використовується при характеристиці місця СЕЗ в економіці Китаю.

Міждисциплінарний характер об'єкта дослідження передбачає використання різноманітних методів за вищезазначеними принципами. Так в роботі було використано філософські, загальнонаукові та конкретно-наукові методи. До основних методів дослідження даної проблеми належать аналітичний, компаративний, генетичний, картографічний, історичний та математико-статистичні, зокрема ранжування та множинної регресії.

Картографічний метод використовувався при «читанні» географічних карт і дав змогу одержати вихідну інформацію для її подальшого аналізу.

Особливості та відмінності між окремими типами Спеціальних економічних зон, зокрема їх роль та значення для розвитку місцевої економіки, було розкрито завдяки застосуванню аналітичного методу.

При аналізі історичних передумов виникнення СЕЗ Китаю велике значення мав генетичний метод, який використовувався при дослідженні основ встановлення та динаміки політичних і торговельно-інвестиційних відносин КНР з державами світу в певні часові проміжки. Він також поєднувався з історичним методом при вивченні етапів впровадження концепції СЕЗ всередині країни.

Порівнянні окремих типів Спеціальних економічних зон, зокрема основних параметрів та результатів їх діяльності здійснювалось за допомогою компаративного методу.

Методика дослідження Спеціальних економічних зон Китаю була реалізована за допомогою вищезазначених принципів та методів і включала наступні етапи:

- Формування теоретичної бази дослідження;
- Визначення суспільно-географічних засад дослідження СЕЗ;
- Дослідження суспільно-географічних передумов становлення СЕЗ в КНР;
- Суспільно-географічний аналіз основних типів СЕЗ в Китаї із висвітленням основних трендів розвитку;
- Дослідження ролі окремих типів СЕЗ в розвитку місцевої економіки та прикордонних територій;
- Визначення факторів розміщення та розвитку окремих типів СЕЗ в КНР;
- Аналіз перспективності впровадження китайського досвіду в Україні.

Початковий етап роботи охоплював вивчення концептуальних засад СЕЗ – теорій, що пояснюють походження, специфіку формування та впровадження Спеціальних економічних зон на певній території.

Другий етап передбачав дослідження суспільно-географічних передумови становлення СЕЗ Китаю. Зокрема, було розглянуто стадії формування та впровадження політики відкритості в КНР, що зумовила заснування Спеціальних економічних зон в країні як інструменту розвитку територій.

На третьому етапі роботі було проведено оцінювання ролі та значення діяльності зон новітніх та високих технологій, а також економіко-технологічних зон у розвитку місцевої економіки за допомогою методу ранжування. Метод ранжування (метод сумарних рангів) – це рейтинговий метод, який є найбільш пристосованим для окремих об'єктів [71]. По-перше, цей метод не передбачає аналізу великих масивів даних, тому оцінка

мінімально залежить від широти інформаційного контуру. По-друге, при використанні цього методу одразу відбувається ранжування результату за певною шкалою.

З метою виявлення найбільш ефективного виду СЕЗ аналіз було проведено окремо по кожному типу зон. Перший етап оцінки включав розрахунок сумарних показників Спеціальних економічних зон по кожній провінції та району. Отримані дані були співставленні із сумарними показниками відповідних адміністративних одиниць шляхом обрахунку часткових показників у відсотках.

Аналіз ролі зон високих та новітніх технологій охопив 22 провінції, чотири автономні райони та чотири міста центрального підпорядкування, за виключенням Тибетського автономного району, на території якого відсутній даний тип зон. Аналіз значення діяльності зон економіко-технологічного розвитку включив 22 провінції, п'ять автономних районів КНР та чотири міста центрального підпорядкування. Варто зауважити, що вищезазначені міста прирівняні в Китаї до рівня провінції. Фактично такі міста включають міський простір та значну за площею прилеглу територію, що значно перевищує зону міської забудови і може включати інші адміністративні одиниці нижчого рівня (волості, повіти). Для оцінки впливу зон високих та новітніх технологій було обрано такі критерії, як рівень зайнятості, вартість валової внутрішньої продукції (ВВП) та обсяги експортних надходжень, з яких було обраховано наступні часткові показники:

- показник питомої ваги сумарного показника ВВП усіх зон регіону в регіональному ВВП;
- частку експортних надходжень усіх зон регіону в сумарному показнику експорту відповідної провінції або району;
- частку зайнятих на підприємствах зон кожного регіону від загального числа зайнятого населення у відповідному регіоні.

Для оцінки впливу діяльності ЗЕТР на регіональний розвиток було проаналізовано наступні показники:

- частку експорту зон у регіональному показнику експорту;
- частку валової продукції зон у регіональному показнику ВВП;
- частку фактично використаних прямих іноземних інвестицій залучених у розвиток ЗЕТР у сумарному показнику обсягів інвестування відповідного регіону.

Всім регіонам було присвоєно відповідні ранги в залежності від величини питомої ваги зон в сумарних показниках провінцій та районів за кожним з обраних критеріїв [див. Додаток А, Б]. В кінці було розраховано сумарні ранги для кожного з регіонів. За отриманими результатами усі адміністративні одиниці Китаю було згруповано в п'ять груп. Заключним етапом аналізу було співставлення та інтерпретація отриманих результатів.

Оцінка впливу зовнішніх факторів на геопросторове розміщення та ефективність діяльності технологічних зон була проведена за допомогою математично-статистичного методу регресійного аналізу. Даний метод передбачав побудову регресійного рівняння із включенням усіх значимих чинників. При цьому аналіз охопив ряд економічних, демографічних, освітніх, ресурсних показників – гіпотетичних факторів, з яких було обрано найбільш значущі, шляхом статистичного підтвердження їх впливу на досліджувані параметри СЕЗ – кількість зон у відповідних регіонах та сукупний дохід. Слід зазначити, що регресійний аналіз не спрямований на виявлення причинно-наслідкових зв'язків, а використовується для перевірки гіпотези про наявність таких [38], що й було реалізовано в даній роботі.

При аналізі факторів розвитку зон новітніх та високих технологій з групи демографічних індикаторів були обрані такі характеристики, як кількість населення, як потенційної робочої сили, а також співвідношення міських і сільських жителів в якості показника рівня урбанізації місцевості.

Для відображення останнього, крім того, використовувалися показники обсягу національних інвестицій в транспортну та соціальну міську інфраструктуру.

Для оцінки транспортної доступності обрані такі показники як густота залізниць, автобанів і внутрішніх водних шляхів. Виходячи з того, що зони новітніх технологій розташовані нерівномірно по території, було зроблено припущення, що певний вид транспорту відіграє вирішальну роль в їх локалізації.

Так як однією з головних цілей створення Спеціальної економічної зони будь-якого типу є залучення іноземних інвестицій, то неабияке значення, особливо на початкових етапах, мають ціни на інвестиції в основний капітал. Нами були розглянуті індекси цін на інвестиції, що відображають тенденції і ступінь зміни цін інвестиційних товарів і проектів в основний капітал протягом 2013–2014 років. Даний показник складається з трьох компонентів, а саме інвестицій в будівництво і монтаж, інвестицій в закупівлю обладнання та устаткування, а також інвестицій в інші об'єкти.

Оскільки кількість інвестицій в науково-дослідницьку діяльність та дослідно-конструкторські розробки є базовою передумовою розвитку науки і техніки, а також їх подальшої комерціалізації, даний показник інтерпретується як основоположний чинник кінцевого доходу технологічних зон. Крім того, в дослідженні також враховувалися інвестиції в розвиток та трансферт інформаційних технологій, внутрішні регіональні витрати на наукові дослідження і розробки, а також витрати на розвиток нової продукції.

Другим за значенням фактором у розвитку наукової сфери, який аналізувався в даному дослідженні, є наявність кваліфікованої робочої сили, а також її диференціація, яка вимірюється рівнем освіти працівників. В якості оцінки наукової бази зон було обрано кількість наукових інститутів і наукового персоналу.

Не менш важливим фактором виробничої ефективності є така економічна категорія як оплата праці. Для її оцінки були взяті наступні показники: середня заробітна плата в регіоні в цілому, на підприємствах з іноземним капіталом, на підприємствах сфери інформаційних технологій, на підприємствах науково-дослідного сектора і технічних послуг. Показники валової регіональної продукції і ВРП на душу населення розглядалися в якості масштабу провінції як приймаючого ринку – реципієнта зон новітніх та високих технологій.

Для оцінки такого фактора як ступінь економічних реформ і розвитку вільної ринкової економіки розглядалися показники кількості підприємств в іноземній власності і співвідношення приватних і державних підприємств.

При аналізі факторів зон економіко-технологічного розвитку серед групи загальноекономічних факторів були розглянуті такі критерії, як валовий регіональний продукт на душу населення, обсяг експорту іноземних підприємств, обсяги імпорту та експорту регіону, державні інфраструктурні інвестиції, індекси інвестиційних цін основного капіталу, індекси виробничих цін на промислову продукцію, обсяг витрат на кінцеве споживання продукції, рівень середньої заробітної плати в регіоні в цілому та на підприємствах іноземної власності, співвідношення іноземних та державних підприємств, кількість корпоративних та приватних фірм.

З ряду демографічних факторів аналізувались чисельність населення, співвідношення міського і сільського населення, загальний приріст населення (природний та механічний).

З групи науково-освітніх факторів були обрані показники рівня освіченості населення (кількість осіб з вищою та середньою освітою), кількість науково-дослідних інституцій, чисельність науково-дослідного персоналу).

З групи показників, що характеризують транспорту доступність до уваги були взяті наступні: густота залізничної мережі, автомобільних та внутрішніх водних шляхів.

Для зон вільної торгівлі в якості показників оцінки транспортної доступності аналізувались такі критерії як безпосереднє розташування зони в порту, відстань до аеропорту, віддаленість від центру міста, віддаленість від залізничної мережі, густота автошляхів, залізничних та внутрішніх водних шляхів. Серед інших критеріїв, що характеризують рівень розвитку транспортної інфраструктури, розглядались також сукупна пропускна здатність портів провінції (морських та окремо внутрішніх річкових), пропускна здатність та контейнерна місткість терміналів основного порту-реципієнту ЗВТ, пасажиропотік, вантажопотік та річний зовнішньоторговельний оборот. З ряду економічних факторів до уваги брались середня заробітна плата в регіоні, середня заробітна плата на підприємствах з іноземним капіталом, обсяги імпорту та експорту продукції, зовнішньоторговельний оборот, ВВП на душу населення, чисельність економічно активного населення, рівень безробіття, рівень урбанізації.

Так як зони прикордонного економічного співробітництва в основному розташовані нерівномірно по регіонах і приурочені до територій різного рівня урбанізації (не мають великих міст-реципієнтів) в якості факторів географічного положення та чинників ефективності їх діяльності розглядались лише показники по провінціям та автономним районам. Серед гіпотетичних чинників було виділено наступні: рівень зайнятості населення, співвідношення міських та сільських жителів, ВВП на душу населення, середня заробітна плата, обсяги експорту та імпорту провінції, обсяги експорту та імпорту підприємств з іноземним капіталом, обсяг кінцевого споживання продукції в регіоні, густота залізничних, водних та автошляхів, внутрішні витрати на НДДКР, кількість щорічних наукових досліджень,

обсяг товарообороту з державою-сусідом, обсяги інвестування із країн-сусідів першого порядку тощо.

Для оцінки впливу гіпотетичних факторів на діяльність СЕЗ використовувалось наступне рівняння:

$$Y_G = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n + \varepsilon ,$$

де Y_G – залежна змінна (в нашому випадку валовий внутрішній продукт зони на кв. км площі), X_n – незалежна змінна або ж гіпотетичний фактор, вплив якого на розвиток Спеціальних економічних зон перевіряється, β – коефіцієнт, який відображає силу впливу відповідного фактора на залежну змінну, α – константа (незалежне мінімальне значення показника досліджуваного процесу / явища, дійсне поза впливом всіх зовнішніх чинників), ε – величина так званого статистичного «шуму», що відображає вплив випадкових факторів, непередбачених обставин, величин, які з тієї чи іншої причини не були включені в досліджувану модель (вважається випадковою, значення якої прямує до нуля при врахуванні всіх істотних чинників) [159].

В процесі аналізу було обраховано і використано наступні показники:

- intercept – вільний член, мінімальне значення досліджуваного показника дійсне при відсутності впливу гіпотетичних факторів;
- коефіцієнт β (beta) – стандартизованим коефіцієнт, який показує лише відносний внесок кожного параметра – регресора в прогнозування залежної змінної (використовується, якщо в рівняння включені змінні з різними одиницями вимірювання);
- коефіцієнт B – простий коефіцієнт, що показує наскільки зміниться залежна змінна при збільшенні кожного окремого фактора на одиницю.

Для визначення статистичної значимості отриманих результатів було враховано величину рівня значущості p (p -level), що відображає, яка частка спостережень підпадає під визначений вплив конкретного фактора.

Загальноприйнятим рівнем значущості вважається p , що не перевищує 0,05. Це говорить про те, що побудована регресійна модель описує понад 95 % спостережень [159, с.20]. Для оцінки ступеня надійності (суттєвості) зв'язків, обумовлених кожним з факторів, використовувався критерій Стюдента (t). Якщо його величина перевищує табличне значення, то результати аналізу вважаються надійними. З усього ряду змінних були відібрані регресори, для яких рівень значущості p не перевищує 0,05 і величина критерію Стюдента t вище критичного. Для підтвердження достовірності результатів також використовувались наступні показники:

- Коефіцієнт детермінації R^2 – даний показник приймає значення від 0 до 1 і вказує на те, який відсоток спостережень описується впливом усіх включених в модель факторних змінних.

- Коефіцієнт Фішера F – використовується для оцінки значущості коефіцієнта детермінації, тобто відповідності закладених в регресійну модель зв'язків реально існуючим. Якщо критичне табличне значення менше за отриманий показник, то коефіцієнт детермінації вважається значущим

Вибір методу множинної регресії в даній роботі обумовлений міждисциплінарним характером об'єкта дослідження, його складністю та наявністю різноманітних зв'язків із зовнішнім середовищем. Завдяки використанню даного методу стає можливим виявлення сукупної взаємної дії багатьох чинників на діяльність Спеціальних економічних зон. В результаті ми отримали модель, що є наближеною до реальних умов і може бути використана для розробки прогнозів щодо подальшої ефективності функціонування СЕЗ в КНР та закордоном.

Теоретичною та методологічною основою дослідження слугували провідні положення матеріалів наукових конференцій, публікацій міжнародних організацій та сучасних суспільно-географічних та економічних теорій.

Інформаційно-джерельну базу роботи склали статистичні матеріали Міністерства комерції, Міністерства фінансів та Міністерства науки і технологій КНР, Китайської асоціації зон розвитку, а також щорічники Національного та регіональних статистичних бюро Китаю та приватних статичних бюро країни, статистичні звіти адміністрацій окремих Спеціальних зон, а також нормативно-правові акти в галузі податкового законодавства. В дослідженні широко використовувались Спеціальні доповіді та аналітичні звіти таких міжнародних організацій, як Світовий банк, Міжнародна організація праці, Всесвітня організація торгівлі, Міжнародна асоціація наукових парків, Центральне розвідувальне управління США тощо.

Висновки до розділу 1

Отже, Спеціальні економічні зони повністю відповідають ознакам об'єкту суспільно-географічного дослідження: СЕЗ впливають на розвиток території та зумовлюють зміни в ландшафтній оболонці, адже за своєю сутністю пов'язані із інтенсифікацією господарської діяльності.

Доцільність застосування суспільно-географічного підходу до вивчення Спеціальних економічних зон обумовлюється, в першу чергу, нерозривним зв'язком зони із конкретною територією з усією сукупністю властивих їй параметрів (розмірами, конфігурацією), а також особливим географічним положенням та природним потенціалом.

Тож за суспільно-географічною інтерпретацією Спеціальна економічна зона – це географічне місце (переважно локального або мезорівня), в якому інтенсифікована господарська діяльність із застосуванням певних стимулів економіко-юридичного характеру (часто із залученням іноземного капіталу), які спрямовані на розвиток конкретної обмеженої території, формування

нових її функцій та більш глибокого включення у територіальний та міжнародний поділ праці.

Дослідження Спеціальних економічних зон в Китаї було здійснено на основі статистичних даних різних відомчих організацій КНР та провідних положень теоретичних надбань іноземних науковців в галузі географії та економіки з використанням ряду методів, які включили картографічний метод, який використовувався при «зчитуванні» з географічних карт вихідної інформації для подальшого аналізу; історичний, що застосовувався при вивченні етапів впровадження концепції СЕЗ; аналітичний, що був застосований при дослідженні значення СЕЗ у внутрішній та зовнішніх геостратегіях країни; компаративний метод, застосовувався при порівнянні основних праматерів та результатів діяльності окремих типів СЕЗ. Найбільш важливими виявились результати отримані за допомогою методу ранжування кореляційно-регресійного аналізу. Їх інтерпретація дала змогу оцінити роль СЕЗ у розвитку місцевої економіки окремих провінцій та районів країни та виявити визначальні чинники розвитку Спеціальних економічних зон.

Перелік посилань із списку використаних джерел:

[1, 2, 3, 6, 10, 11, 16, 31, 32, 34, 35, 36, 42, 45, 58, 62, 64, 66, 71, 78, 86, 97, 107, 137, 140, 151, 154, 159, 170]

Перелік посилань із списку використаних джерел на власні наукові праці:

[22, 23]

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕЗ В КНР

2.1. Суспільно-географічні передумови розвитку СЕЗ в контексті становлення політики відкритості

Традиції політики міжнародних відносин, якої дотримується уряд КНР сьогодні, сягають своїми коріннями давніх часів. Зокрема, ще в період панування династії Тан (618–907 рр.) завдяки прокладенню Шовкового шляху були встановлені економічні та політичні відношення між Китаєм та багатьма країнами Азії, Європи та Африки. За часів правління імператорів династії Мін (1368–1644), після повалення в Китаї монгольської династії Юань, сфера зовнішньої торгівлі стала виключною прерогативою держави. Незважаючи на те, що перші дипломатичні місії на Захід були здійснені ще до початку нашої ери в період династії Хань (202 до н. е. – 220 н. е.), найбільші експедиції відбулись за часів Мін. Так на початку XV ст. був збудований потужний флот призначений для плавань в заморські країни. Під командуванням адмірала Чжен Хе було здійснено 7 масштабних експедицій по Тихому та Індійському океанам, які носили не лише політичні, а й торговельно-економічні цілі. Експедиції досягли берегів Африки і (як стверджують деякі китайські історики) навіть західних берегів Північної Америки [63].

Однак під кінець правління Мінської династії Китай взяв курс на ізоляціоністську політику. Це відобразилось в численних законах, зокрема в обмеженнях щодо будівництва нових кораблів. До 1567 року в Китаї проводилась політика суворої заборони приватної морської торгівлі – «hai jin», а уся зовнішня торгівля проводилась владою у вигляді обміну

підношень з іноземними партнерами [73]. На той час державна торгівля із найближчими морськими країнами була зосереджена в трьох містах: торгівельні операції з Японією проводились в порту Нінбо, з Філіппінами – в Фучжоу, а з Індонезією – в Гуанчжоу. Саме ці три міста завдяки історичним передумовам стали в подальшому сучасними зонами вільної торгівлі. В порту Гуанчжоу також проводилось операції обміну з португальцями, до тих пір поки вони не отримали в своє розпорядження від місцевої китайської влади острів Макао (Аомінь), влаштувавши там місто і торговельний порт.

Цінська династія (1616–1912 рр.) продовжила політику заборони морської торгівлі, що перешкоджало торговельним інтересам могутніх на той час Британської імперії та Франції. Це призвело до двох Опіумних війн, після поразки в яких Китай відкрив для зовнішньої торгівлі місто Тяньцзін та наділив британців і французів торговельними концесіями в Шанхаї. З другої половини ХІХ ст. держава перетворилась на напівколоніальну та напівфеодальну країну. Для регіону східного узбережжя була притаманна розвинена сучасна торгівля та промисловість колоніального типу, в той час, як внутрішні райони Китаю продовжували підтримувати свою самодостатність, при низькому рівні розвитку економіки з переважанням сільського господарства. Східні ж райони все більш нарощували обсяги зовнішньої торгівлі, імпортуючи промислову продукцію із Заходу і експортуючи сировину.

Після проголошення Народної Китайської Республіки 1 жовтня 1949 року, уряд країни притримувався політики відображеної в постулаті лідера КНР Мао Цзедуну: «В основному покладатись на власні зусилля, використовуючи зовнішній фактор лише як допоміжний» [18]. Однак, вона виявилась неуспішною і не принесла очікуваних результатів.

Таким чином в другій половині минулого століття в політико-економічному розвитку Китаю можна виділити два етапи, що передували

остаточному становленню політики відкритості: ведення закритої і внутрішньо орієнтованої централізованої політики в період з 1949 до 1978 р. і перехід до зовнішньо орієнтованої відкритої політики з елементами вільної ринкової економіки з 1978 року. Варто зазначити, що на першому етапі до 1978 року, не дивлячись на політичні катаклізми того часу, регіональна політика була спрямована на збалансований і комплексний розвиток економіки. В другому ж періоді регіональний розвиток ставав все більш нерівномірним — західні і центральні провінції почали все більш відставати від східного узбережжя, якому був наданий політичний пріоритет щодо економічного підйому та інтеграції в міжнародну економіку. Інструментом стимулювання економічного розвитку приморських регіонів стали Спеціальні економічні зони, які засновувались в контексті впровадження стратегії використання іноземних інвестицій та міжнародної торгівлі як зовнішнього сприятливого фактору.

Перші чотири комплексні Спеціальні економічні зони були створені в 1980 році в двох південних провінціях Гуандун (Шеньчжень, Шаньтоу і Чжухай) та Фуцзянь (Сямень). В 1986 році, коли Державна рада КНР прийняла рішення про реорганізацію острова Хайнань у провінцію, тут було сформовано п'ять СЕЗ. У тому ж році дельта рік Янцзи та Чжуцзян, а також провінції Хебей та Гуансі були перетворені на відкриті прибережні райони.

Крім того, згодом відкрита берегова зона поширилася на Ляодунський і Шандунський півострови, чим було завершено утворення відкритого прибережного кільця з півдня на північ, що охоплює територію у 320 тис. кв. км з населенням понад 200 мільйонів чоловік [74].

Згодом політика відкритості була впроваджена в більшості адміністративних центрів провінцій, деяких внутрішніх та прикордонних містах. Так на початку 90-х років в країні було розроблено стратегію формування другого поясу відкритості на півночі КНР. В рамках концепції в

північному регіоні, що межує з такими державами як Росія, Монголія та Казахстан, було створено 8 прикордонних зон економічного розвитку: три з яких – Тачен, Боле, Інін, розташовуються в Сінцзян-Уйгурському автономному районі, по дві зони в автономному районі Внутрішня Монголія на базі міст Маньчжурія та Ерен-Хото і в провінції Хейлунцзян в містах Суйфеньхе та Хейхе, а також одна зона в місті Хунчун провінції Цзілін. З метою розвитку прикордонного співробітництва з південними сусідами на південному заході країни було сформовано ще п'ять таких зон: Хекоу, Вантін, Жуйлі в провінції Юньнань та Пінсян і Дунеш в Гуансі-Чжуанському автономному районі. Таким чином, в зовнішньоекономічному відношенні стали відкритими 13 прикордонних міст КНР, яким було надано право утворювати на своїй території зони прикордонного економічного співробітництва та впроваджувати елементи пільгової політики з метою прискорення розвитку внутрішніх районів держави.

Подальшому впровадженню концепції СЕЗ в Китаї сприяла також започаткована ще в 1988 році Державною науково-технічною комісією національна програма розвитку новітніх технологій та високотехнологічних розробок – «Факел». Вона розглядалась як важливий компонент національної стратегії «Відродження країни завдяки розвитку науки та освіти». Програма розвивалась в єдиному руслі із загальнодержавною політикою реформування економіки та відкритості щодо зовнішнього світу. В даний час вона реалізується під егідою Міністерства науки та технологій, а також його спеціалізованого підрозділу Центру розвитку індустрії високих технологій «Факел». Дана програма спрямована на комерціалізацію, індустріалізацію та інтернаціоналізацію науково-дослідних робіт, що проводяться малими та середніми підприємствами [84]. Однією з ключових ініціатив програми «Факел» стало створення і розвиток зон високих та новітніх технологій, які

також представляють собою важливий інструмент реформування і переходу до політики відкритості й просування соціальної ринкової економіки.

Таким чином, до кінця 1992 року в Китаї було створено близько 60 СЕЗ, в тому числі п'ять комплексних Спеціальних економічних зон, що охопили 15 відкритих прибережних міст та 27 відкритих внутрішніх міст, а також вісім прикордонних регіонів.

В рамках усунення диспропорцій в регіональному розвитку країни в 2000 році урядом КНР було запроваджено програму стимулювання розвитку західних районів держави. Даний регіон включає сім провінцій – Гансу, Гуйчжоу, Цінхай, Сичуань та Юньнань, а також чотири автономні райони – Сінцзян-Уйгурський, Нінся-Хуейський, Гуансі-Чжуанський та АР Внутрішня Монголія. Він охоплює 70 % території країни та близько 30 % населення. Цей регіон межує з 10 сусідніми державами, має значні запаси мінеральних та земельних ресурсів, що визначає його потужний та перспективи стати в майбутньому другою зоною зовнішньої відкритості після східного приморського поясу.

Проведення політики відкритості відобразилось також у розробці стратегії розквіту старих промислових баз Північно-Східного регіону. До реформування це був досить розвинутий регіон, промислова продукція якого займала велику питому вагу у валовому виробництві країни. Однак після початку реформ та політики відкритості інших районів країни, темпи розвитку економіки даного регіону значно знизилась. Стратегія розквіту визначила ряд політико-економічних перетворень, які позитивно вплинули на ситуацію в регіоні. Зокрема, було запроваджено експериментальні пункти соціального забезпечення, відбулось перепрофілювання податку на додану вартість та звільнення підприємств від податкової заборгованості, вирішені протиріччя системно-структурного характеру у розвитку промислового

виробництва. Завдяки проведеним заходам Північно-Східний регіон знову став однією з головних промислово-сировинних баз країни.

В контексті реформування політики регіонального розвитку в 2004 році китайським урядом було розроблено стратегію підйому центрального регіону. До складу останнього входить шість провінцій – Шансі, Цзянси, Хенань, Хубей, Хунань та Аньхой, на які припадає 10,7 % території держави. Центральний регіон виробляє 19,5 % ВВП, при цьому забезпечуючи продовольством 28,1 % всього населення Китаю [129]. Крім того, завдяки розвитку внутрішньої економіки та зовнішнім зв'язкам, він є важливим ринком збуту та відіграє провідну роль в міжрегіональному розподілі. Стратегія «Підйому центрального регіону» зокрема спрямована на підвищення зернового виробництва, створення комплексної комунікаційної системи.

Одночасно із здійсненням програмних заходів регіонального розвитку в КНР продовжилось створення експериментальних районів та зон державних комплексних реформ. На кінець 2010 року в державі функціонувало 10 нових зон: Пудунський новий район в Шанхаї, Приморський новий район в Тяньцзіні, райони міст і повітів загальнодержавного планування в м. Ченду, м. Чунцін, райони державного значення по створенню ресурсозберігаючого суспільства навколо міст Ухань та Чанчжугань, експериментальний район в м. Шеньчжень, новий індустріальний район економічної зони Шеньян, державний район перепрофілювання провінції Шансі та район міжнародної торгівлі м. Іу. Однією з цілей створення експериментальних районів став пошук ефективної нових форм гармонійного регіонального розвитку з метою підвищення конкурентоспроможності окремих регіонів та країни в цілому [74].

2.2. Геопросторовий аналіз діяльності основних типів СЕЗ

Оцінка щільності розміщення Спеціальних економічних зон Китаю вказує на їх високу концентрацію по території. Варто зазначити, що на початковому етапі впровадження концепції СЕЗ в КНР більшість зон були зосереджені переважно в трьох ареалах на сході країни – в регіонах дельт річок Хуанхе, Янцзи та Перлинної. На сьогоднішній день мережа СЕЗ охоплює усі провінції та автономні райони Китаю (рис. 2.1).

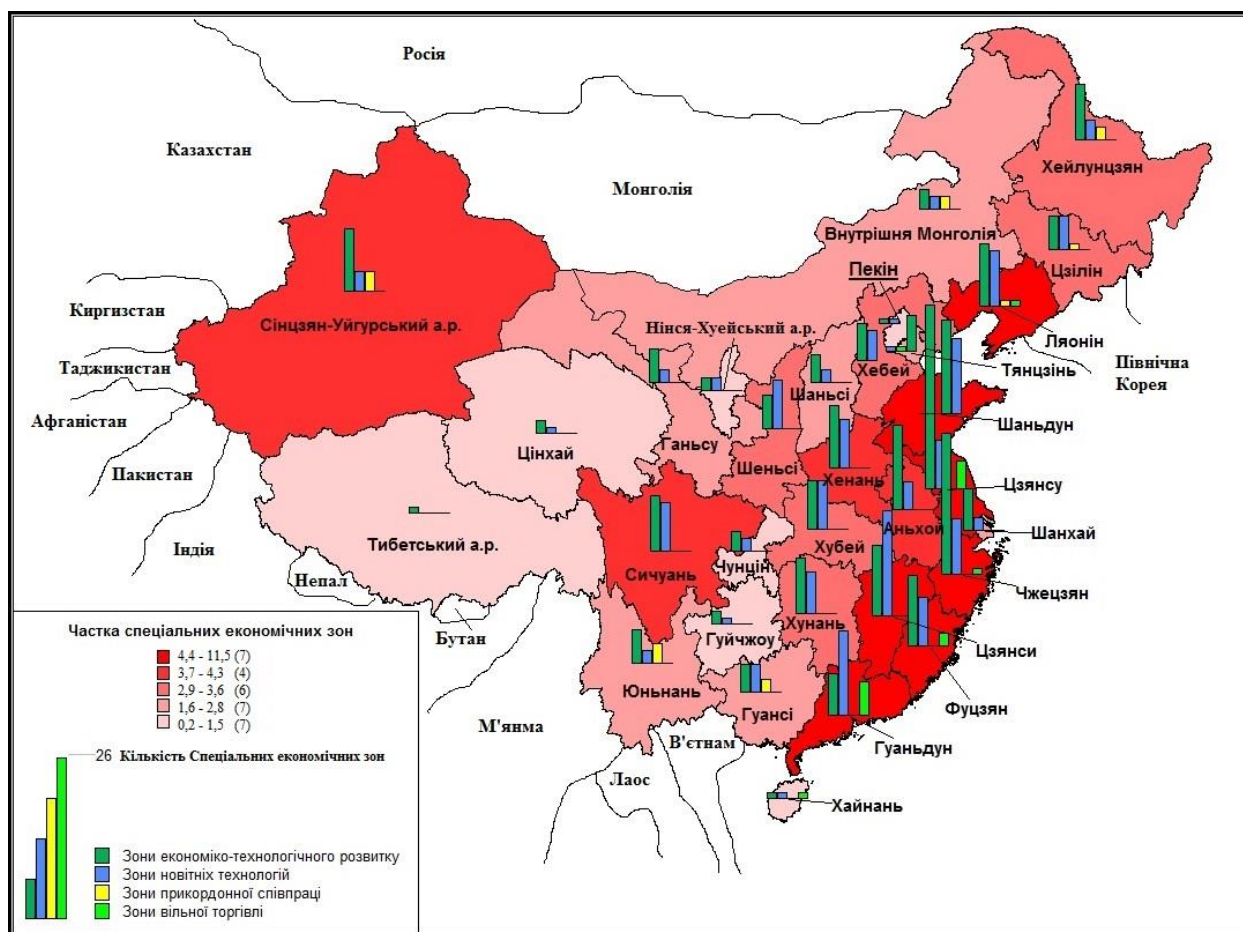

Рис. 2.1. Спеціальні економічні зони за регіонами Китаю

За даними Китайської асоціації зон розвитку (КАЗР) на сьогодні в КНР функціонують наступні Спеціальні економічні зони:

- сім комплексних Спеціальних економічних зон, чотири з яких – Шеньчжень, Чжухай, Шаньтоу і Сямень розміщені в районі портових міст провінцій Фуцзян та Гуандун на узбережжі Південно-Китайського моря, ще одна охоплює цілу провінцію Хайнань, а також два райони нових технологій Пудун в Шанхаї та Бінхай в Тяньцзіні;
- двісті п'ятнадцять державних зон економіко-технологічного розвитку, сорок сім з яких розташовані на східному узбережжі Жовтого, Східно-Китайського та Південно-Китайського морів, двадцять одна в Центральному регіоні та двадцять дві в Західному регіоні;
- сто п'ятнадцять державних зон розвитку нових та високих технологій, які охоплюють, зокрема, міста Пекін, Ухань, Шеньян, Наньцзін, Гуанчжоу та Чунцін;
- п'ятнадцять безмитних зон, найбільші з яких розташовані на східному узбережжі в містах Шеньчжень, Гуанчжоу, Шаньтоу, Тяньцзінь та Шанхай;
- чотирнадцять зон прикордонного економічного співробітництва, які представляють собою території прикордонних відкритих міст провінцій Цзілін, Хейлунцзян, Ляонін та Юньнань, а також Сінцзян-Уйгурського, Нінся-Хуейського автономних районів та Внутрішньої Монголії;
- шістдесят експортно-виробничих зон, більшість з яких входить до складу зон економіко-технологічного розвитку або зон вільної торгівлі [46].

Окрім названих вище Спеціальних економічних зон державного рівня, в КНР створено велику кількість зон провінційного та повітового рівня. На початку XXI сторіччя в країні нараховувалось 6866 різноманітних зон загальною площею близько 38,6 тис. кв. км. Однак в 2003 році в КНР було запроваджено проект гармонізації використання земель і кількість СЕЗ суттєво скоротилась. До 2007 року в країні залишилось 1568 економічних зон [101]. Відтоді щороку відповідно до програми технологічного розвитку «Факел» в КНР здійснюється оновлення та модернізація існуючих СЕЗ. Слід

зазначити, що деякі із місцевих зон економіко-технологічного розвитку пропонують значно вигідніші умови для підприємців ніж зони державного рівня. Хоча багато з них відстає від державних з точки зору розвитку інфраструктури, управлінської системи, і що найважливіше – сталості пільгової політики.

2.2.1. Порівняльний аналіз зон вільної торгівлі

На сьогодні в Китаї функціонує п'ятнадцять зон вільної торгівлі у тринадцяти прибережних містах, що займають загальну площу понад 300 кв. км. Варто зазначити, що за кількістю ЗВТ лідирує провінція Гуандун, в якій розташовано шість зон – Гуанчжоу, Шаньтоу, Футянь, Яньтянь, Шатоуцзяо та Чжухай (рис. 2.2).

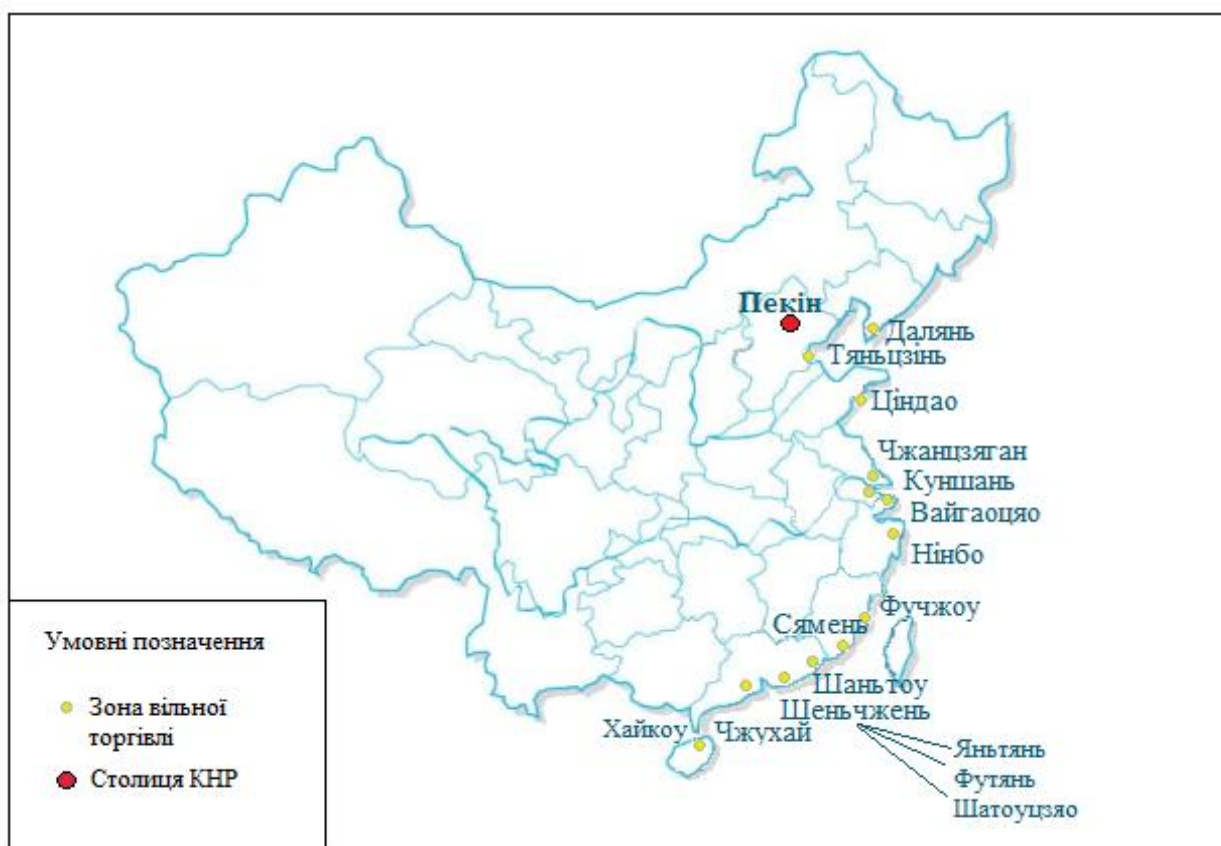

Рис. 2.2. Зони вільної торгівлі КНР

Основними ж перевагами вільних економічних зон Китаю є наступні:

- вигідне географічне розташування;
- близькість до великих міжнародних портів, аеропортів, залізниць;
- розвинута транспортна система;
- звільнення від сплати експортно-імпортних мит;
- звільнення від придбання ліцензії на експортно-імпортні операції пов'язані з закупівлею сировини та матеріалів для вироблення готової продукції;
- нижчі ставки податку на додану вартість;
- управління та контроль над діяльністю зон вільної торгівлі здійснюють спеціально створені адміністративні комітети при кожній зоні, що досить полегшує звітність для підприємств та не потребує відвідування багатьох інстанцій інвесторами в разі впровадження нового проекту;
- з метою забезпечення діяльності виробничих підприємств відповідного профілю адміністрації ЗВТ мають право засновувати місцеві імпортно-експортні торговельні компанії, а також фінансові, юридичні та страхові фірми;
- на даний момент це єдина форма СЕЗ, де можуть бути зареєстровані іноземні торговельні компанії.

Найпершою і найбільш успішною вільною економічною зоною в Китаї є ЗВТ Шеньчжень в провінції Гуандун, яка об'єднує три вільні економічні зони: Яньтянь, Футянь та Шатоуцзяо, а також митний логістичний парк Яньтянь. Особливістю цих зон є те, що усі вони розташовані у комплексній Спеціальній економічній зоні Шеньчжень. Зона Шатоуцзяо — найстаріша ЗВТ Китаю, що розташована в порту Шатоуцзяо в 1 км від важливого контейнерного порту Яньтянь, де функціонує однойменні ЗВТ та митний логістичний парк. Третя зона — Футянь, базується поруч із швидкісною залізницею Гуанчжоу – Шеньчжень, що сполучає її з Гонконгом.

Транспортне положення усіх трьох зон, які часто об'єднують в одну ЗВТ Шеньчжень, надзвичайно вдале. Тут розташовується четвертий за величиною пропускної здатності порт в світі — Шеньчжень, та міжнародний аеропорт Баоань, що також в 2011 році зайняв четверте місце за кількістю вантажоперевезень [139]. Крім того Шеньчжень знаходиться на перетині залізниць Пекін – Гуанчжоу та Пекін – Коулун, а також є відправним пунктом для швидкісних автомагістралей Шеньчжень – Шаньтоу та Гуанчжоу – Шеньчжень.

ЗВТ Шеньчжень займають перше місце за сумарним показником ВВП, що в 2010 році становив 10,3 млрд. дол., а також величиною експортних надходжень. В 2014 році доходи зони від експорту продукції склали 27,7 млрд. дол., а загальний обсяг зовнішньої торгівлі перевищив 126,25 млрд. дол., що становить 46,5 % від торговельного обороту Шеньчжень. Значним є також показник фактично використаних прямих іноземних інвестицій — близько 50 млрд. дол. на 2011 рік [64]. Так як більшість підприємств є експортно-орієнтованими й відповідно залежними від економічної ситуації на світовому ринку, це певною мірою погіршує інвестиційний клімат ЗВТ Шеньчжень. Серед несприятливих факторів також слід виділити високі інвестиційні витрати та нестачу земельних ресурсів. Постійний же приріст прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Шеньчжень пояснюється бажанням інвесторів вкладати кошти в одну з найбільших експортних баз країни, що утримує лідируючу позицію серед усіх внутрішньоконтинентальних міст Китаю протягом 16 років.

Ще однією ЗВТ провінції Гуандун є зона Шаньтоу, яка відзначається одними з найнижчих економічних показників й до того ж зазнає значної конкуренції з боку ЗВТ Шеньчжень. З 2010 року щорічні темпи зростання ВВП становлять в середньому близько 15–20 %. Так, валовий внутрішній продукт Шаньтоу за 2013 рік зріс на 27 % щодо попереднього року, склавши

близько 0,76 млрд. дол. За той самий період обсяг валової промислової продукції збільшився на 12,4 %, а показник вартості експортної продукції — на 1,4 %. Постійне зростання характерне також і для обсягів залучених іноземних інвестицій, що за 2013 рік дорівнювали 300 млн. дол. і в основному були спрямовані на розвиток логістики та складського сектору [106].

ЗВТ Шаньтоу також розташована в межах однойменної комплексної спеціальної економічної зони і має розвинену транспортну систему. Важливе значення для транспортування товарів мають залізниця Гуанчжоу – Мейчжоу – Шаньтоу, відправна станція якої знаходиться безпосередньо біля ЗВТ, та шосе Шеньчжень – Шаньтоу і Шаньтоу – Феньшуей. Останні два забезпечують сполучення Шаньтоу з двома іншими СЕЗ — Шеньчжень та Сямень. Тут також розташований один із 20 найбільших портів країни — Шаньтоу, відстань від якого до Гонконгу складає всього 187 морських миль, і майже стільки ж до південного порту Тайваню Гаосюн. Порт Шаньтоу має сполучення з 160 портами у 40 країнах світу та регіонах КНР. Крім вигідного географічного положення, перевагою ЗВТ Шаньтоу є нижча вартість землі в порівнянні з іншими зонами. Вагомим недоліком, що певною мірою впливає на відсталість економіки Шаньтоу, є нестача висококваліфікованих кадрів.

Третьою зоною провінції Гуандун є ЗВТ Чжухай. Зона має досить вигідне географічне положення та зручну транспортну систему. В 30 км від неї знаходиться аеропорт Чжухай, а на відстані 45 км – порт Чжухай. До того ж на території ЗВТ перетинаються автомагістралі Гуанчжоу – Чжухай та Пекін – Чжухай. Зона розташована всього в 10 км від аеропорту та порту Макао, від якого відділена вузькою протокою та в 66 км від порту Гонконгу.

Чжухай ЗВТ стимулює залучення інвестицій у складський сектор, логістику та обробні галузі, що займаються переробкою експортної продукції. В 2013 році показник валової продукції промисловості зони

становив 1,62 млрд. дол., а зовнішньоторговельний оборот склав 4,25 млрд. дол., з яких 2,93 млрд. дол. припадало на експорт. Обсяг фактично використаних іноземних інвестицій досяг 37 млн. дол., при цьому ще на кінець 2008 року в зоні було створено понад 150 представництв різних компаній з 20 країн світу [61]. Однак, незважаючи на присутність численних транснаціональних компаній, ЗВТ Чжухай не має потужної виробничої бази і також, як і зона Шаньтоу, зазнає конкурентного впливу ЗВТ Шеньчжень.

ЗВТ Нінбо розташована в межах Зони економіко-технологічного розвитку Нінбо поблизу порту Нінбо – Чжоушань, який є четвертим на материковій частині КНР за контейнерообігом (контейнерною пропускною здатністю). Завдяки шосейному сполученню ЗВТ має зв'язки із Шанхаєм та Ханчжоу. А залізниця Бейлун через національну залізничну мережу сполучає зону із багатьма іншими великими містами Китаю. Транспортування товарів здійснюється також повітряним транспортом через розташований поблизу аеропорт Нінбо Ліше, який має понад 30 внутрішніх маршрутів.

ЗВТ Нінбо має обмежені земельні ресурси, а операційні витрати тут досить високі. Незважаючи на наявність слабких сторін, зона має відносно привабливий інвестиційний клімат. Лише протягом 2012 року було впроваджено та профінансовано 10 нових інвестиційних проектів загальною сумою 141,7 млн. дол. В 2012 році ВВП Нінбо становив 2,19 млрд. дол., а обсяг експортних надходжень — 4,88 млрд. дол. при загальному товарообороті в 13,27 млрд. дол. [184] Крім зовнішньої торгівлі та логістики, підприємства зони також задіяні у виробництві та обробці товарів для експорту. Саме тому економіка ЗВТ Нінбо досить залежна від коливання валютних курсів та вартості логістичних послуг.

Однією з найбільш розвинутих ЗВТ Китаю є безмитна зона Вайгаоцяо в Новому районі Пудун міста Шанхай. Її транспортне положення є надзвичайно вигідним. Вона розташована на відстані 40 км від міжнародного

шанхайського аеропорту Пудун, який в 2011 році був визнаним найбільшим на материковому Китаї за вантажообігом [82], та в 35 км від шанхайського аеропорту Хунцяо. Крім того, поблизу зони знаходиться один з найважливіших портів міста – однойменний порт Вайгаоцяо, на долю якого припадає більше половини контейнерообігу Шанхаю та обробка близько 90 суден щодня [160]. Важливу роль для логістичної сфери Вайгаоцяо відіграє доступність розташованого поблизу залізничного терміналу Шанхаю, який має понад сто вантажних ліній і з'єднує місто з більшістю інших великих міст країни.

До 2009 року безмитна зона Вайгаоцяо була перетворена на багатофункціональну зону, яка спеціалізується на міжнародній торгівлі, передовому виробництві, сучасній логістиці, проведенні ярмарків та торгівлі супутньою продукцією. В 2011 році частка валової промислової продукції Вайгаоцяо зросла до 12 млрд. дол., що становить 2,3 % від загальної валової продукції Шанхаю. Загальний обсяг зовнішньої торгівлі склав 77 млрд. дол. або 20,9 % від зовнішнього товарообороту міста [167]. На кінець 2008 року у ЗВТ Вайгаоцяо було представлено понад 6 тис. іноземних торговельних компаній. І лише за один 2011 рік було запущено 126 нових проектів з іноземним інвестуванням, при цьому обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) склав 717 млн. дол. Понад 60 транснаціональних компаній відкрили власні операційні центри в межах зони. Частка їх сумарного доходу від продажів становить 31 % фінансового доходу Вайгаоцяо.

ЗВТ Вайгаоцяо має потужну виробничу базу, а також можливість залучення висококваліфікованих кадрів з Шанхаю. До недоліків зони слід віднести відносно високі операційні витрати, а також нестачу земельних ресурсів.

Найбільшою за площею та першою безмитною зоною, що була створена на північному сході КНР є ЗВТ Далянь в провінції Ляонін. Ці два

фактори надають їй ряд переваг. По-перше, завдяки величезній в порівнянні з іншими зонами території, Далянь вміщує близько 5 тис. зареєстрованих фірм, дві третини яких складають підприємства з іноземними інвестиціями. По-друге, завдяки відсутності конкуренції, в 2011 році загальна вартість експорту зони склала 3,55 млрд. дол. [141]. За цим показником Далянь зайняла друге серед усіх зон Китаю. По-третє, ЗВТ Далянь знаходиться недалеко від Японії та Кореї і має поблизу декілька портів, зокрема контейнерний порт Даяован, що значно підвищує об'єми зовнішньої торгівлі з цими країнами.

Для транспортного положення зони важливим є близьке розташування наземних комунікацій – автомобільного шосе Шеньян – Далянь та залізничної вантажної станції на відстані 2 км. Крім того, ЗВТ Далянь розташована в 26 км від міжнародного аеропорту Далянь, який в 2011 році зайняв 15 місце за вантажообігом в країні [93]. В 2006 році керівництвом зони Далянь було прийнято рішення розширити логістичні функції та створити митний логістичний парк поблизу відкритого порту Даяован. Він став потужною логістичною базою Північно-Східного Китаю.

Варто зазначити, що територія навколо зони Далянь є значно менш розвинутою, ніж східні та південні райони, де розташовані решта ЗВТ держави. Саме тому, ця зона завдяки залученню іноземних інвестицій відіграє провідну роль в розвитку даного регіону.

Найближчою до вільної економічної зони Далянь є ЗВТ Циндао в провінції Шаньдун. Зона Циндао розташована в районі Хуаньдао прилеглому до порту Циндао, що є п'ятим за величиною в КНР та зайняв 10 місце в світі за обсягами контейнерних перевезень в 2008 році. Шосе Цзяочжоу Бей через національні магістралі сполучає Циндао з Пекіном, а також багатьма іншими великими містами Китаю. Вантажні перевезення повітряним транспортом

дещо обмежені, так як найближчий аеропорт Циндао Лютін знаходиться на відстані 45 км.

За перше півріччя 2011 року ВВП ЗВТ Циндао склав 1 млрд. дол., що на 20% більше ніж в попередньому році. В 2012 році цей показник зріс ще більше, досягнувши 1,77 млрд. дол. Обсяги зовнішньої торгівлі за той самий період зросли на 26 % досягнувши 9,6 млрд. дол. [178]. Тут нараховується близько 1000 підприємств з іноземним капіталом, що задіяні в торгівлі, обробці експортної продукції, внутрішній дистрибуції, складському секторі, логістиці. Показовим є той факт, що у 2013 році обсяг фактично використаних інвестицій з-за кордону склав 100 млрд. дол. [142].

Особливістю зони є наявність національної товарної біржі. До основної продукції, що реалізується шляхом торгів, належить натуральний каучук, бавовна, сільськогосподарська продукція, будівельні матеріали та вугілля. Варто відзначити, що ЗВТ Циндао представляє перший та найбільший біржовий ринок з продажу каучуку в Китаї, річні обсяги якого складають четверту частину від сумарного показника по країні. На даний момент він займає третє місце в світі після Сінгапурської та Токійської бірж. Крім того, на біржі Циндао також реалізуються права щодо видобутку корисних копалин. В торгах беруть участь понад 10 тис. підприємств-учасників, а річний обсяг продажів перевищує 8,5 млрд. дол. [153].

Єдиною вільною економічною зоною, що розташована за межами материкового Китаю є ЗВТ Хайкоу в острівній провінції Хайнань. Вона розташована на відстані 3 км від порту Хайкоу, одного з найбільших на півдні КНР, який здійснює сполучення з понад 23 країнами Азії. В 10 км від зони проходить шосе Наньха, а на відстані 18 км знаходиться Міжнародний аеропорт Хайкоу Мейлан.

Промисловість зони представлена біофармацевтикою, інформаційними технологіями та автомобілебудуванням, яке є найпотужнішою

індустріальною галуззю Хайкоу. Лише на одну автомобільну компанію Haima Auto припадає 8,17 млрд. дол. валової промислової продукції, що становить понад половину від загального обсягу промислового виробництва зони. В 2011 році цей показник становив — 2,5 млрд. дол., з яких 0,61 млрд. дол. становила біофармацевтична продукція [126].

Незважаючи на те, що Хайкоу є вільною економічною зоною, її частка в валовому обсязі зовнішньої торгівлі міста Хайкоу становить лише трохи більше 6 %. За цим показником зона займає останню позицію серед усіх ЗВТ Китаю, що в 2011 році становив 143,77 млн. дол. До того ж Хайкоу є найбільш відсталою зоною за рівнем розвитку логістичної індустрії. Натомість, зона Хайкоу має найнижчий рівень забруднення повітря та водних ресурсів. Однак, досить вагому проблему являє собою сезон ураганів, який створює значні перешкоди для розбудови інфраструктури ЗВТ.

Менш функціонально диверсифікованою є ЗВТ Фучжоу, що розташована в провінції Фуцзянь. Вона входить до складу зони економіко-технологічного розвитку Фучжоу – єдиної ЗЕТР в Китаї, що поєднує в собі п'ять різних Спеціальних економічних зон. Сама зона знаходиться поблизу порту Фучжоу, аванпорт якого — Мавей, розташований безпосередньо на території ЗВТ. Крім морського сполучення, Фучжоу характеризується доступністю повітряних, залізничних та автомобільних перевезень. По території зони проходять дві автомагістралі, а в 25 км від неї знаходиться аеропорт Фучжоу. Основною ж транспортною лінією є Залізниця Фучжоу – Мавей. Завдяки вдалому розташуванню в гирлі річки Мін на східному узбережжі Китаю та близькістю Тайваню, на долю ЗВТ Фучжоу припадає значна частка торгівельних операцій з останнім. В цілому ж зовнішньоторговельний оборот зони щорічно складає понад 2 млрд. дол., а валовий внутрішній продукт перевищує 4,5 млрд. дол.

Зона Фучжоу спеціалізується в основному на логістиці та дистрибуції. З метою удосконалення логістичної бази в 2007 році тут був створений митний логістичний парк. Крім того, на сьогодні реалізується проект з будівництва додаткового порту із запланованою пропускнуою здатністю в 75 млн. тонн на рік [116]. Однак, несприятливим природним фактором є розташування зони в районі тайфунів, які щороку завдають збитків прибережним підприємствам.

Ще однією зоною вільної торгівлі в провінції Фуцзянь є зона Сямень. Зона характеризується високою транспортною доступністю: відстань до залізничного вокзалу Сямень складає 6 км та всього 2 км до міжнародного аеропорту Сямень Гаочі, що має більше 50 маршрутів сполучення з головними містами Китаю, а також столицями країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону. До того ж в безпосередній доступності зони проходять дві національні автомагістралі. Сама ж зона розташована в межах глибоководного порту Доньду, що є частиною порту Сямень і сполучається з 30 країнами світу понад 50 маршрутами. Завдяки наявності сучасного митного парку в розвиток зони сумарно було залучено 4 млрд. дол. іноземних інвестицій і створено понад 1000 компаній. Окрім сприяння міжнародній та транзитній торгівлі, політика зони спрямована на заохочення китайських та іноземних інвесторів щодо створення підприємств з експортної обробки товарів – сортування, збірки, пакування тощо. Відтак, ВВП зони є незначним – близько 0,5 млрд. дол., в той час як зовнішньоторговельний оборот досягає 5 млрд. дол. [110].

До групи ЗВТ, в межах яких наявний митний логістичний парк також відноситься зона Тяньцзінь. Порт Тяньцзінь, в якому знаходиться ЗВТ, є третім за величиною вантажопотоку після портів Шанхаю та Нінбо. Вантажі, що транспортуються з півночі та північного заходу країни до східного узбережжя або закордон, головним чином, проходять саме через цей

порт. В 2011 році вантажообіг в Тяньцзіні склав 451 млн. тонн [180]. ЗВТ порту Тяньцзінь розташована в 38 км від міжнародного аеропорту Бінхай та в 145 км від міжнародного столичного аеропорту Пекіну. Відстань до центру самої столиці складає близько 140 км. Саме тому, значна частка обсягу зовнішньої торгівлі Пекіну припадає саме на ЗВТ Тяньцзінь. Крім функцій міжнародної торгівлі, логістики та складування, для зони також характерним є проведення виставок-продажів. Основною продукцією тут виступають автомобілі, обладнання, електроніка та нафтопродукти. На кінець 2010 року в зоні порту Тяньцзінь нараховувалось понад 9000 компаній. В останні роки, завдяки високому рівню розвитку транспортної системи, а також значному попиту на послуги з перевезень вантажу, в Тяньцзіні функціонує велика кількість логістичних фірм.

Зовнішньоторговельний оборот зони в 2011 році склав 19,18 млрд. дол., а вартість валової промислової продукції становила 14,5 млрд. дол., що на 15 % та 30 % вище за відповідні показники попереднього року [162]. Незважаючи на високі інвестиційні витрати в порівнянні із сусідніми містами такими як Ланфан, Баодін та Цінхуандао, ЗВТ порту Тяньцзінь має багато крупних інвесторів, які здійснюючи фінансування певних підприємств, впливають й на розвиток супутніх галузей. Саме тому, за показником ВВП, який в 2011 році становив 14,5 млрд. дол., зона Тяньцзінь зайняла перше місце. В 2012 році цей показник зріс ще на 21 %, перевищивши 17 млрд. дол.

На території порту також розташована вільна економічна зона Чжанцзяган, яка є єдиною ЗВТ, що приурочена до внутрішньої річки. Ця зона включає митний логістичний парк Чжанцзяган і знаходиться в північно-західній частині однойменного порту, вантажообіг якого в 2014 році склав 221 млн. тонн в порівнянні із 500 млн. тонн порту Тяньцзінь. Завдяки унікальному географічному положенню, зона з одного боку має вихід до Південно-Китайського моря та шосейне сполучення з містами Вусі та

Сучжоу, Шанхай і Ханчжоу, які знаходяться на відстані близько 75 та 140 км відповідно [117]. Крім того, через Чжанцзяган проходить одна з найважливіших автомагістралей країни – Пекін – Шанхай. Однак, з іншого боку, підприємства зони постійно вимушені конкурувати з компаніями, що розташовані в решті Спеціальних зон провінції Цзянсу, зокрема з СЕЗ Шанхай.

Основними галузями ЗВТ Чжанцзяган є логістика продукції хімічної промисловості, обробка текстильної та харчової продукції. Це єдина зона в Китаї, що спеціалізується на продажі хімікатів. На кінець 2008 року тут нараховувалось понад 600 підприємств хімічної промисловості загальний обсяг торгівлі яких склав за рік 4,2 млрд. дол. В 2007 році тут також було створені потужні ринки зерново-олійної промисловості і текстильних матеріалів [184]. Останній зайняв площу понад 500 тис. кв. км. Таким чином основні підприємства Чжанцзяган є досить чутливими до світових цін, постійне зростання яких зменшує рентабельність компаній. В 2011 році ВВП зони склав 8,3 млрд. дол., збільшившись на 15 % в порівнянні з попереднім роком. Обсяг зовнішньої торгівлі зріс на 31 % і перевищив 15 млрд. дол. І майже на 23 % за 2011 рік збільшився показник валової вартості продукції, склавши 22 млрд. дол. В 2012 році на території зони нараховувалось 263 іноземних промислових підприємства, а загальний обсяг використаних іноземних інвестицій досяг 15 млрд. дол.

Наймолодшою ЗВТ Китаю є зона Куньшань створена в 2009 році на базі експортно-виробничої зони Куньшань в провінції Цзянсу. Вона розташована всього в 50 км від Шанхаю та в 37 км від міста Сучжоу. Географічне положення та транспортна доступність зони є одними з найкращих в порівнянні з усіма іншими ЗВТ країни. Поблизу Куньшань проходять швидкісне шосе Шанхай – Наньцзін та Національна автомагістраль 312, а також залізниця Пекін-Шанхай. В 45 км від зони

знаходиться Шанхайський аеропорт Хунцяо, а на відстані 100 км – міжнародний аеропорт Пудун [160]. Морські перевезення можливі завдяки трьом найближчим до зони портам: в Шанхаї, Чжанцзяган і Тайцан. Останній розташований всього в 35 км від Куньшань.

За декілька років свого існування зона Куньшань досягла значного рівня розвитку і тепер входить в п'ятірку ЗВТ Китаю із найвищими економічними показниками. На початок 2013 року тут було зареєстровано понад 200 компаній, загальний капітал яких становив близько 1,3 млрд. дол. Вони в основному спеціалізуються на виробництві та продажу електроніки, оптичних напівпровідників, офісного обладнання та автозапчастин. Щорічний зовнішньоторговельний оборот зони з 2011 року перевищує 50 млрд. дол., з яких більшу частину (33 млрд. дол. на 2014 р.) складають експортні надходження [90]. Значна частка у виробництві та експорті продукції припадає саме на товари наукомістких галузей. Незважаючи на жорстку конкуренцію з боку решти ЗВТ провінції Цзянсу, Куньшань продовжує нарощувати обсяги своєї економіки. Зокрема, лише в 2011 році тут було створено близько 50 нових підприємств, що дало змогу працевлаштувати 120 тис. робітників.

Останньою затвердженою китайський урядом ЗВТ є зона Наньтун, що реорганізована із зони експортної обробки в 2013 році. Причиною такого рішення стали порівняно низькі показники ефективності експортного виробництва з одночасно зростаючими обсягами зовнішньої торгівлі. Відтак ВВП зони в 2013 році становив всього лиш 30 млн. дол., при цьому експортні надходження склали понад 1 млрд. дол. [179].

Таким чином, виходячи із порівняльного аналізу особливостей функціонування зон вільної торгівлі в Китаї, можна зробити наступні висновки:

- Одним з найважливіших факторів розвитку зон вільної торгівлі на початкових етапах є її географічне положення та транспортна доступність.
- Більшість зон вільної торгівлі розташовані в історичних торговельних містах.
- Економічні показники ЗВТ залежать не лише від числа експортно-імпортних операцій, а й від видів продукції, яка в них реалізується, а також промисловості, яка тут функціонує.
- Незважаючи на незначні масштаби, ЗВТ в якості експериментальних зон застосування принципів вільної торгівлі, відіграли важливу роль у підготовці до вступу й прийнятті країни до членів СОТ після 11 років їх функціонування.

2.2.2. Характеристика експортно-виробничих зон

За визначенням Міжнародної організації праці (МОП) *експортно-виробничі зони* представляють собою промислові зони з особливою політикою щодо стимулювання залучення іноземних інвестицій, в яких здійснюється певний вид обробки імпортованих матеріалів з метою їх подальшого експортування [114]. Проте, ЕВЗ в Китаї є не лише засобом залучення інвестицій з-за кордону, але й інструментом стимулювання економічного зростання країни за рахунок інших факторів. До них відносяться отримання іноземної валютної виручки завдяки нетрадиційним видам експорту, інтеграція й зміцнення своїх позицій в світовій економіці, раціональне використання ресурсів, створення робочих місць, трансфер технологій до інших вітчизняних галузей, а також розвиток нових експортних галузей з метою залучення трудових ресурсів різного рівня кваліфікації. В свою чергу, експортно-виробничі зони впроваджують такі стимули, як податкові пільги, скасування імпортних мит на сировину та

напівфабрикати призначені для експорту, а також гнучкість трудового законодавства. Експортно-імпортні операції в ЕВЗ здійснюються за спрощеною митною процедурою без встановлення квот та ліцензування. Однак, на відміну від інших країн, іноземним інвесторам в китайських експортно-виробничих зонах не надаються податкові канікули.

В експортно-виробничих зонах Китаю здійснюється лише обмежений набір видів діяльності: обробка експорту, складування товарів та вантажні перевезення. Завдяки цьому, компаніям в межах ЕВЗ надаються додаткові преференції в порівнянні із зонами вільної торгівлі. По-перше, усі комунальні підприємства не сплачують податок на додану вартість. По-друге, компанії, які експортують понад 70% власної продукції мають право на зниження ставки податку на прибуток. По-третє, так як ЕВЗ орієнтовані на експорт, їх найважливіша відмінність від зон вільної торгівлі полягає у політиці сприяння розвитку експортних операцій. Так, наприклад, місцеві компанії купуючи товар на внутрішньому ринку країни не сплачують ПДВ, при чому підприємство-продавець, яке розташовано за межами зони, отримує в такому разі експортну знижку. В той же час фірми, що функціонують на території ЗВТ зобов'язані сплачувати ПДВ у формі авансу за кожний товар ввезений із внутрішнього ринку країни.

Перша експортно-виробнича зона була відкрита в найбагатшому на сьогоднішній день місті повітового рівня Куньшань в квітні 2000 року. За декілька наступних років було створено ще 14 ЕВЗ на території зон економіко-технологічного розвитку, в тому числі зона Бейхай, яка відіграє важливу роль в економічній співпраці з іншими державами так як вона є найближчою до країн АСЕАН, які разом з КНР мають спільну зону вільної торгівлі АСЕАН+Китай. На 2016 рік за статистичними даними Китайської асоціації зон розвитку в Китаї функціонує 60 таких зон (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Експортно-виробничі зони за регіонами Китаю

Більшість експортно-виробничих зон розташовані вздовж східного приморського поясу — це сорок п'ять зон, половина з яких входять до складу комплексних Спеціальних економічних зон, зон економіко-технологічного розвитку та зон вільної торгівлі. Найбільша кількість — 13 ЕВЗ зосереджена в провінції Цзянсу — це зони Куньшань, Наньтун, Ніньцзін, Ляньюнган, Сучжоу, Вусі, Янчжоу, Вуцзян, Чаншу та Чжецзян.

У внутрішніх районах країни знаходиться п'ятнадцять експортно-виробничих зон. На кожну провінцію припадає по одній зоні. Виключення становлять лише провінції Цзянси та Сичуань, в яких функціонує по дві ЕВЗ.

На сьогодні в експортно-виробничих зонах Китаю розвинений широкий спектр галузей, які охоплюють як трудомісткі, так і наукомісткі, що орієнтовані на випуск високотехнологічної продукції (рис. 2.4).

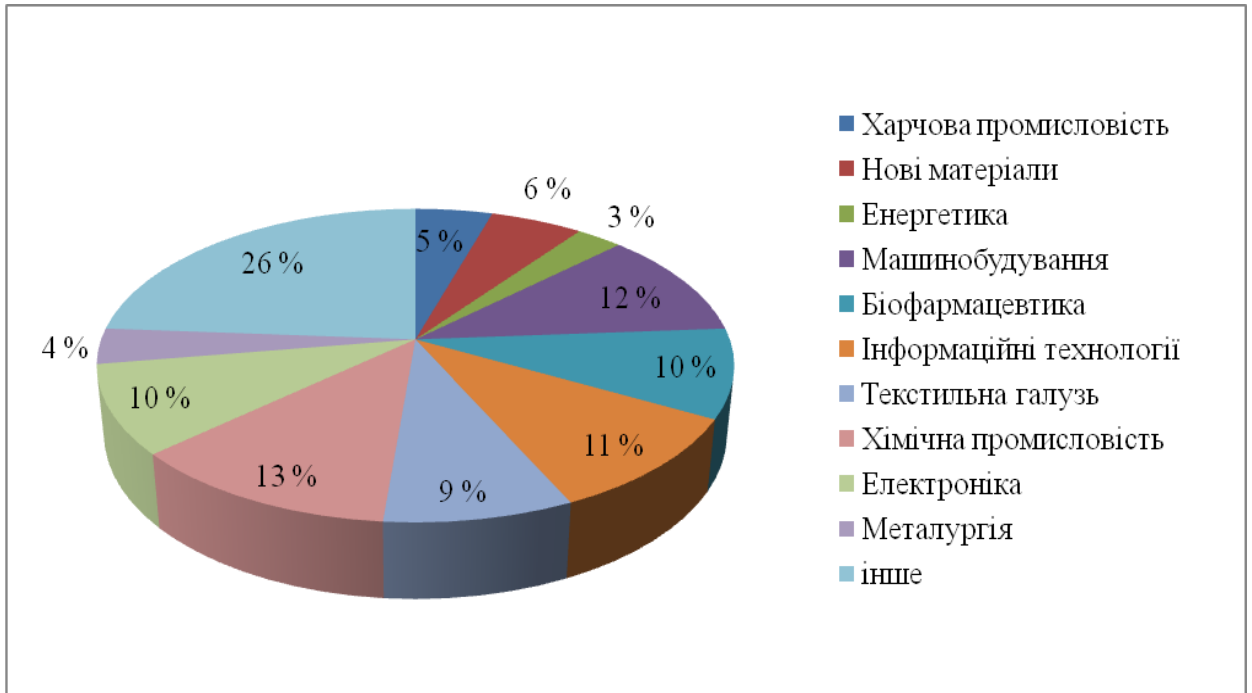

Рис. 2.4. Розподіл галузей в експортно-виробничих зонах

В 2014 році на експортно-виробничі зони Китаю припадало близько 17 % експорту та 14 % імпорту країни [171]. При цьому, динаміка економічних показників діяльності ЕВЗ свідчить про значне підвищення темпів приросту з 2009 року. Так, якщо в перший рік функціонування частка зон в експорті та імпорті склала близько 10 % та 11 % відповідно, то в наступні роки ці показники залишались на відносно стабільному рівні і лише в період кризи знизились до 9 % та 8 % [101].

2.2.3. Особливості зон економіко-технологічного розвитку

Найбільший інтерес з точки зору ефективності СЕЗ представляють собою державні зони техніко-економічного розвитку. Історія їх розвитку

пов'язана із концепцією переорієнтації експорту на високотехнологічну конкурентну продукцію. Однією з таких зон є Ляньюнган в провінції Цзянсу на узбережжі Жовтого моря. За рейтингом Китайської асоціації зон розвитку 2010 року вона зайняла найвищу позицію серед решти СЕЗ Східного Китаю [85].

Більшість ЗЕТР розташовані на околицях великих та середніх міст. Найбільш віддаленою є зона Циндао, що знаходиться на відстані 80 км від центра міста. В той же час Зона економіко-технологічного розвитку Дуншань базується поблизу міста – менше ніж за 1 км від його меж. В середньому ж зони економіко-технологічного розвитку віддалені від міст на 20–30 км. Вони також досить різняться за площею, що в середньому складає 20–25 кв. км. При цьому найбільшою є економічна зона технологічного розвитку Далянь, що займає площу 40 кв. км, а найменша – Урумчі – всього 3 кв. км.

Функції управління та контролю за діяльністю ЗЕТР в Китаї покладено на Адміністративний комітет національних зон економіко-технологічного розвитку та Департамент зон розвитку при Відділі іноземного інвестування Міністерства торгівлі.

Адміністративний комітет здійснює регулювання економічної та соціальної сфер від імені місцевих органів влади. Робота комітету включає забезпечення реалізації національної політики, дотримання законів та нормативів в зонах розвитку, розробку економіко-соціальних програм та планування промислової політики, укладання адміністративних регламентів, розгляд та ухвалення інвестиційних проектів, здійснення планування та управління землею, інфраструктурою та громадськими організаціями, здійснення контролю над зовнішньою торгівлею та міжнародним співробітництвом, управління державними активами та місцевими податками в межах зони.

Департамент зон розвитку виконує наступні функції: організація відповідних відділів для розробки програм та нормативів щодо діяльності Спеціальних зон розвитку, здійснення контролю та проведення експертиз, аудиту існуючих та нових зон, ведення статистики та здійснення оцінки інвестиційного середовища, проведення організаційних заходів, організація співпраці та обміну між окремими зонами та адміністративними регіонами, координація залучення інвестицій та розробка і впровадження інноваційних планів, надання звітності центральному уряду щодо використання іноземного капіталу. Крім того, цей департамент бере участь у розробці політики регіонального розвитку та координації діяльності Спеціальних економічних регіонів. Він співпрацює і підтримує тісні зв'язки з Китайською асоціацією зон розвитку [148].

В сучасній китайській практиці існує дві основні моделі управління зонами економіко-технологічного розвитку – модель адміністративного управління та модель, що поєднує в собі елементи адміністративного та ринкового механізмів регулювання. Перша використовується на початковому етапі створення спеціальної зони. Вона передбачає утворення керівної групи, членами якої є управлінці на рівні провінцій та міст. Вони вирішують головні стратегічні питання, але не мають впливу на конкретні економічні проблеми. В деяких зонах адміністрація має право реєструвати компанії з іноземним капіталом за принципом «однієї печатки». Тобто інвестор погоджує створення підприємства не з численними органами державної влади, а лише з однією адміністрацією. Основна ж задача адміністрації полягає в забезпеченні сприятливих умов для інвесторів та функціонування підприємств в межах зони. Друга ж модель, яка поєднує в собі механізми адміністративного та ринкового регулювання, передбачає одночасне існування комітету з управління та компанії з освоєння зони, будівництва інфраструктури, залучення інвестицій тощо.

Основними завданнями зон економічного і технічного розвитку є будівництво інфраструктурних об'єктів міжнародного класу, впровадження новітніх іноземних технологій в місцеву промисловість, а також забезпечення зростання експортних операцій. У початковий період свого формування в кінці 80-тих років ХХ ст. підприємства в межах ЗЕТР користувались широким спектром пільг, які надавались центральним урядом з метою залучення іноземних інвестицій. Після приходу великих інвесторів та значних фінансових надходжень пільговий режим був дещо обмежений. Наприклад, щодо виробничих ПШ тепер застосовується єдина пільгова ставка податку на прибуток в розмірі 15 %. Адміністрації ж зон залишили за собою право затверджувати нові та приймати рішення щодо розвитку вже існуючих інвестиційних проектів, а також самостійно організовувати імпортно-експортні операції [82].

На початкових етапах впровадження економіко-технологічних зон в Китаї основною метою їх створення було сприяння, головним чином, розвитку високотехнологічних галузей промисловості, зосередження діяльності на масштабних інвестиційних проектах, стимулювання експорту та поліпшення інвестиційного клімату країни в цілому. На сьогоднішній день, їх ціль полягає у посиленні економічної співпраці розвинутого сходу з більш відсталими провінціями та районами заходу і центру КНР. Зокрема, налагодження тісніших зв'язків та досягнення координованого зростання регіональної економіки. Так, зокрема, завданнями зон економіко-технологічного розвитку є трансферт і впровадження новітніх технологій в місцеву промисловість, а також будівництво інфраструктурних об'єктів міжнародного класу.

На 2016 р. за даними Китайської Асоціації Зон Розвитку в країні функціонувало 215 зон економіко-технологічного розвитку вищого державного рівня. На східний регіон припадало 104 ЗЕТР, західний регіон

нараховував 48 зон і центральний – 63 зони [див. Додаток Д]. Найбільша кількість ЗЕТР характерна для провінцій Чжецзян, Цзянсу і Шаньдун – по 15 в кожній. Відповідно до статистичних даних Міністерства торгівлі Китаю в усіх зонах простежується позитивна тенденція розвитку, конкретними виразами чого є наступні показники:

- загальний приріст ВВП за 2015 рік склав 30,55 %;
- валовий дохід збільшився на 23,37 %;
- податкові надходження зросли на 27,28 %;
- обсяги експорту та імпорту збільшились на 12 та 15 % відповідно;
- загальна кількість підприємств в зонах досягла 32676, що на 16 % більше в порівнянні з 2012 роком [182].

Варто зазначити, що темпи приросту більшості показників вищі в центральних та західних регіонах. Це свідчить про те, що політика збалансування регіонального розвитку, проведена китайським урядом є досить ефективною та результативною.

Сумарний ВВП усіх зон економіко-технологічного розвитку державного рівня в 2012 році склав 393,26 млрд. дол., в той час як ВВП Китаю за той самий період становив 7,3 трлн дол. Частка зон східного регіону становила близько 2/3 або 281 млрд. дол., центральних ЗЕТР – 74 млрд. дол. і західних ЗЕТР – 42 млрд. дол. [127].

На зони економіко-технологічного розвитку в 2011 році припадало близько 20 % експорту та 24 % імпорту країни, що еквівалентно 198,8 млрд. дол. та 200,8 млрд. дол. відповідно. Частка ЗЕТР Східного регіону в валовому показнику експорту склала — 183,7 млрд. дол. Водночас експортні надходження в зонах Центрального регіону становили лише 9 млрд. дол., а в Західному регіоні трохи більше 6 млрд. дол. Подібний розподіл притаманний і для показника вартості імпорту: 183,5 млрд. дол. припадало на східні ЗЕТР, 11,4 млрд. дол. – центральні зони та 5,8 млрд. дол.

– західні зони [136]. Таким чином, від’ємне сальдо торгового балансу характерне було лише для зон Центрального регіону.

Варто зазначити, що більшу частину експорту становила продукція високотехнологічних галузей, загальною вартістю близько 119 млрд. дол. Валова вартість товарів високих та новітніх технологій в зонах економіко-технологічного розвитку досягла 121,1 млрд. дол., що в цілому свідчить про високу експортну орієнтованість ЗЕТР.

За 2014 рік в зонах економіко-технологічного розвитку було зареєстровано 1514 нових іноземних підприємств із сумарним обсягом фактично використаних ПШ близько 25 млрд. дол. [129]. Податкові надходження в ЗЕТР за цей період склали близько 68 млрд. дол.

У 2015 році обсяг зовнішньої торгівлі зон економіко-технологічного розвитку досяг 725 млрд. дол. При цьому зовнішньоекономічна діяльність характеризувалась позитивним сальдо торгового балансу – експорт переважає над імпортом на 10,9 % (42,1 млрд. дол.). Показник ВВП 215 зон економіко-технологічного розвитку в 2015 році перевищив 16,5 трлн. юанів (2,66 трлн. дол.), що становить більше 15 % від відповідного показника по країні [130].

2.2.4. Основні риси зон новітніх і високих технологій

Основою розвитку Зон високих та новітніх технологій є вагомий капітал знань та сприятливе бізнес середовище. Вони представляють собою зони високої концентрації наукових та промислових установ, що засновані з метою використання досягнень науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт в комерційних розробках галузей новітніх технологій, орієнтованих як на внутрішній, так і зовнішній ринки. До інших функцій ЗНВТ відносяться: створення експериментальних та

демонстраційних зон для тісної інтеграції науки та техніки з економікою й стимулювання промислового застосування наукових і технологічних інновацій; формування нових моделей розвитку міст; а також заснування спеціалізованих закладів освіти з підготовки кваліфікованих кадрів у галузі високих технологій.

Зони розвитку високих та новітніх технологій виступають в якості інституцій технологічного обслуговування. Їх основні цілі полягають у полегшенні передачі технологій до технологічних компаній та підприємств з метою подальшого розвитку, а також надання необхідних послуг новим фірмам, яких вони потребують у зв'язку із початковою стадією своєї діяльності. ЗНВТ стали базою для комерціалізації досягнень НДДКР; школою для розвитку підприємств орієнтованих на випуск високотехнологічної продукції. Крім того, вони є ядром інноваційно-технологічної системи країни, а також одним з інструментів підтримки розвитку високотехнологічних галузей в Китаї. Саме тому зони високих та новітніх технологій знаходяться в підпорядкуванні Міністерства науки і технологій, на відміну від усіх інших видів СЕЗ, що підпорядковані Міністерству комерції КНР.

Перша така зона державного рівня в КНР була створена в провінції Цзянсу – це Зона розвитку новітніх та високих технологій Куньшань. В 1995 році в зонах розвитку нових і високих технологій функціонувало 12 980 підприємств із загальною чисельністю робітників близько 1 млн. чоловік. Їх сукупний річний дохід від промисловості, торгівлі та технологічних розробок склав 152,9 млрд. юаней з часткою валової продукції – 140,2 млрд. юаней. Загальна сума експортних надходжень становила 2,9 млрд. доларів США. Вже в 1998 році ці показники зросли в 2–3 рази. Кількість працівників досягла 1,74 млн. чоловік, валовий дохід становив 484 млрд. юаней, а експортні надходження — 8,5 млрд. доларів США [186]. Така

позитивна динаміка супроводжувалась й політичним розвитком – високотехнологічні зони в Пекіні, Сучжоу, Хефей та Сіань були оголошені відкритими Спеціальними зонами для країн членів Азіатсько-Тихоокеанського форуму.

Створення та подальше удосконалення зон новітніх та високих технологій сприяли переорієнтації місцевої індустрії на виробництво дорожчої конкурентоспроможної продукції. Якщо перші китайські СЕЗ в більшості спеціалізувались на легкій промисловості, зокрема текстильній, то пізніші покоління перейшли до розвитку електроніки, інформаційних технологій, фармацевтики, а також сфери послуг — фінансів, туризму тощо. Зокрема, відповідно до загальнодержавної науково-технічної програми «Факел» в якості пріоритетних напрямків розвитку наукомістких галузей в ЗНВТ були визначені наступні: мікроелектроніка та інформатизація, аерокосмічна, оптико-волоконна, гена інженерія та біотехнологія, нові та енергозберігаючі технології, природоохоронна техніка і устаткування, а також розробки в галузі медицини (рис. 2.5).

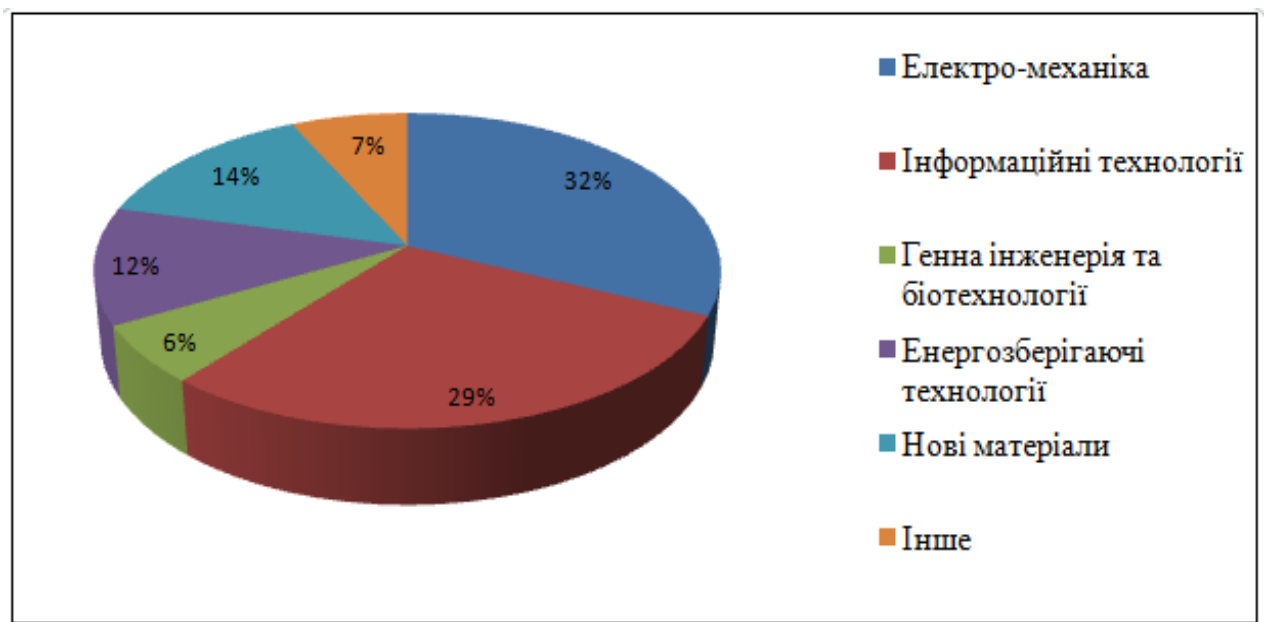

Рис. 2.5. Розподіл галузей в Зонах новітніх та високих технологій

У цих зонах Міністерство науки і технологій Китаю спільно з регіональною владою реалізує стратегію створення та розвитку промислових кластерів, які представляють собою провідний механізм розвитку економіки країни. Сьогодні в КНР сформовано 1300 індустріальних та інноваційних кластерів, не враховуючи кількох тисяч постачальницько-логістичних центрів [143]. В системі інноваційних кластерів наразі зайнято більше 560 тисяч наукових та інженерних працівників (у тому числі понад 52 тисячі магістрів та близько 9 тисяч докторів наук), а також третина всіх випускників коледжів. Тут функціонує понад 250 бізнес-інкубаторів інноваційних та високих технологій, створені потужні дослідницькі центри з величезними обсягами інвестицій, що у вісім разів перевищують середньонаціональні показники [147]. За допомогою інноваційних кластерів в Китаї формується національна інноваційно-інвестиційна мережа і тим самим закладається основа постіндустріальної економіки. На 2010 рік в Китаї нараховувалось 54 зони розвитку високих та новітніх технологій, на які припадало більше половини високотехнологічних фірм країни та близько 50 тисяч зареєстрованих патентів. При цьому 70% розробок були здійснені вітчизняними компаніями. За шість років їх кількість зросла більше ніж вдвічі (табл.2.1).

На сьогоднішній день за даними Китайської асоціації Зон Розвитку в країні функціонує 115 зон високих і новітніх технологій: 56 ЗНВТ зосереджені в східному поясі, 32 – в центральних регіонах й решта 27 – в західних регіонах країни. За кількістю ЗНВТ лідирує провінція Цзянсу, в якій розташовано 11 зон, при цьому всього на три розвинені провінції Гуаньдун, Шаньдун і Ляонін доводиться сумарно 27 зон – по 9 на кожну. У 2012 році в 105 ЗНВТ налічувалося майже 64 тисячі підприємств із загальним числом зайнятих більш 12,69 млн. чоловік. Сумарний показник експорту досягав 376

млрд. дол., а обсяг валової промислової продукції склав 9 % від національного ВВП або 5,22 трлн. юанів (838 млрд. дол.).

Таблиця 2.1

Рік затвердження ЗНВТ	Кількість ЗНВТ
1991	26
1992	26
1994	1
1997	1
2007	1
2009	2
2010	27
2011-2014	30
2015-2016	32

Складено автором за [84, 87]

Статистичні дані 2010–2015 років свідчать про високі темпи розвитку зон високих і новітніх технологій КНР. Приріст основних економічних показників зональних підприємств щороку складає від 20 до 40 %. Так, на 2010 рік на підприємствах ЗНВТ працювало 8,5 мільйонів чоловік. Тут функціонувало 51764 підприємств, валова вартість промислової продукції яких досягла 1,262 трлн. дол. [141]. При цьому експортні надходження становили 247,6 млрд. дол., що на 20% більше ніж в зонах економіко-технологічного розвитку [168]. Таким чином, на ЗНВТ припадає близько 23 % експорту країни.

На початок 2015 року в зонах високих та нових технологій країни функціонувало понад 74 тисячі підприємств із загальною кількістю

робітників більше 15 млн. осіб [186]. Сумарний дохід усіх 115 зон КНР становив понад 3,65 трлн. дол., при цьому обсяг експортних надходжень досяг 435 млрд. дол.

Завдяки розвитку зон високих та новітніх технологій інтенсивність розвитку НІОКР зросла у шість разів в порівнянні з 2000 роком [166]. На сьогодні за кількістю наукових статей, що публікуються у міжнародних виданнях, Китай займає друге місце після США. Варто зазначити також, що за індексом цитування наукових праць Китайська народна республіка наближається до Республіки Корея й знаходиться на одному рівні із Індією. Уряд КНР розробив ряд ключових стратегій, направлених на збереження високих показників зростання і перетворення інноваційної діяльності на головний фактор розвитку економіки країни до 2020 року. Основні механізми досягнення поставлених цілей передбачають стимулювання приватних підприємств до інвестування в науково-дослідні розробки, а також повернення китайських вчених й працевлаштування на батьківщині, в тому числі на підприємствах в межах Спеціальних економічних зон.

2.3. Роль СЕЗ у розвитку місцевої економіки

В останні роки, значення діяльності Спеціальних економічних зон у розвитку місцевої економіки стає вагомим. Зокрема, провідну роль у розвитку окремих регіонів, в тому числі відсталих, відіграють зони високих і новітніх технологій, а також зони економіко-технологічного розвитку. Ці два типи зон відносяться до СЕЗ третього покоління і охоплюють більшу частину провінцій та районів країни. За результатами розрахунків питомої ваги зон новітніх і високих технологій в місцевій економіці КНР, а саме частки

експортних надходжень, ВРП та показника зайнятості усі регіони Китаю були поділені на п'ять груп (рис. 2.6).

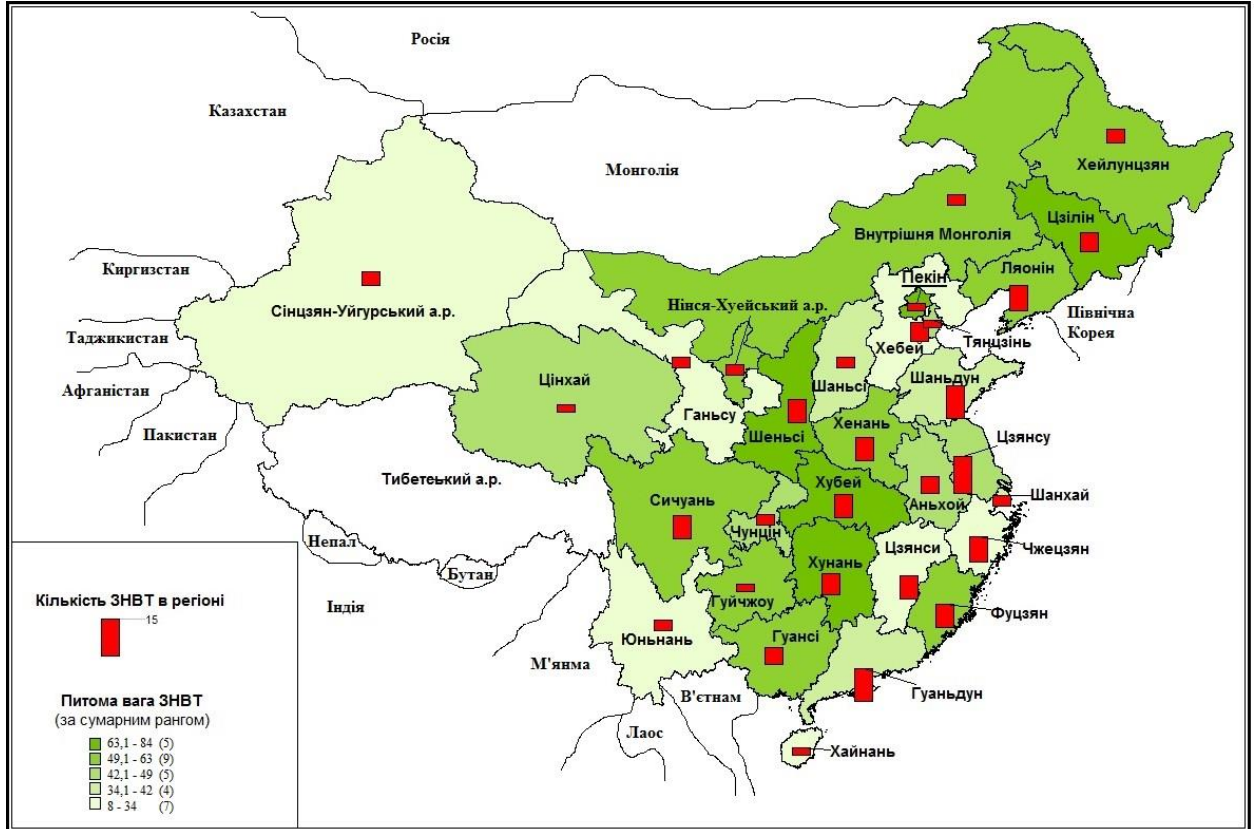

Рис. 2.6. Питома вага Зон новітніх і високих технологій в місцевій економіці за регіонами Китаю

До першої групи із найбільшим впливом зон новітніх та високих технологій на розвиток місцевої економіки увійшли дві провінції Шеньсі, Хубей, Хунань та Цзілін, а також місто центрального підпорядкування і водночас столиця Китаю Пекін. Слід відмітити, що провінція Шеньсі займає перше місце, що обумовлено функціонуванням на її території трьох великих ЗНВТ – Сіань, Баодзі та Янлін, які виробляють 34,9 % валової продукції регіону. На ці три зони припадає 8,5 % зайнятого населення провінції та 99 % експортних надходжень [див. Додаток В]. Зона новітніх технологій Сіань за показником ВВП, що в 2011 році досяг 87 млрд. дол., займає перше місце серед усіх високотехнологічних зон Китаю. До її складу входять Експортно-

виробнича зона та Науковий парк програмного забезпечення Сіань. Тут розташовано понад 1000 високотехнологічних підприємств та компаній, 100 з яких представлені в списку Fortune 500 Companies – провідному рейтингу найбільших компаній світу. Одна лише зона Сіань забезпечує 250 тис. робочих місць, що становить понад 1 % зайнятого населення провінції. Варто також відмітити ще одну СЕЗ Шаньсі — Державну високотехнологічну демонстраційну зону сільськогосподарської продукції Янлін. Це єдина зона такого роду в Китаї, що спеціалізується на розробці сучасних методів ведення сільського господарства та ресурсозберігаючих технологій. Вона займає територію загальною площею 94 кв. км. Тут задіяні 4 тисячі науковців, що працюють у галузях розвитку лісництва, землеробства, агрономії, раціонального водокористування [182].

Однаковий ранг мають Пекін та Хубей, місцева економіка яких зазнає дещо меншого впливу діяльності високотехнологічних зон в порівнянні з провінцією Шаньсі. Так в провінції Хубей функціонує дві зони в містах Сянфан та Вухань. В цілому на них припадає 30 % експорту та 22 % валової продукції регіону [див. Додаток Г]. Крім того, вони забезпечують 4,7 % зайнятості провінції. В Пекіні успішно діє Пекінська експериментальна зона розвитку новітніх технологій Чжунгуанцунь в районі Хайдань. Це перша високотехнологічна зона в Китаї, що була створена в 1988 році і займає площу понад 100 кв. км. Тут розташовано 4,5 тисячі технологічних підприємств, з яких 1035 фінансуються іноземними інвесторами. Відносно високим є показник частки зайнятих на підприємствах зони – близько 2 % від загального показника зайнятих Пекіну. В Пекінській зоні знаходиться 50 вищих навчальних закладів та 138 науково-дослідних інститутів, включаючи Пекінський університет та Китайську академію наук. В зоні освоєно виробництво близько шести с половиною тисяч видів наукомісткої продукції, з яких близько 500 отримали міжнародні та державні премії в

галузі новітніх розробок та винаходів. Поряд із зоною Чжунгуанцунь розташована інформаційно-технологічна база Шанді. Обидві зони виробляють разом 83 млрд. дол. ВВП, що становить 35 % від сумарного показника столиці КНР. Понад 74 % експорту Пекіну припадає на продукцію виготовлену саме в зонах високих і новітніх технологій.

Зони високих технологій, що розташовані в провінціях Цзілін та Хунань за значенням та роллю в місцевій економіці наближаються до Пекінських та Хубейських зон. А за окремими показниками їх частка в сумарних показниках провінцій Цзілін та Хунань є навіть вищою. Так, наприклад зони Чанша, Джуджоу та Сьянтань значно більше впливають на рівень зайнятості провінції Хунань, загальна кількість жителів якої на 10 млн. перевищує населення Хубейського регіону. На ці три зони припадає 6,4 % від загальної кількості зайнятих провінції, що в півтора рази вище відповідного показника ЗНВТ провінції Хубей. Зони Чанчунь та Цзілін за сумарною часткою у ВВП провінції Цзілін загалом займають перше місце, так як цей показник досягає 43 %. Однак їх частка в сумарному експорті провінцій значно менша в порівнянні із зонами Пекіну та Хубею. Для провінції Цзілін вона складає 20 % або 4,5 млрд. дол., а для Хунань – 23 % або 8 млрд. дол. [175].

Найвища частка у показнику ВВП провінції Цзілін припадає на зону Чанчунь, яка виробляє близько 45 млрд. дол. валової продукції. Завдяки тому, що провідною галуззю зони є автомобілебудування, Чанчунь відомий в Китаї як «Місто автомобілів». В 2010 році зона стала другим за величиною виробником автомобілів в країні, а загальний обсяг випуску продукції досяг 1,67 млн. одиниць. Друга СЕЗ провінції однойменна зона Цзілін також спеціалізується на складанні автомобілів та виготовленні запчастин. Проте показник ВВП Цзілін значно менший і становить 16 млрд. дол. На території

обох зон діє близько двох тисяч промислових підприємств, на які припадає 2,6 % зайнятого населення Цзілін.

Друга група є найчисленнішою і включає три автономні райони та шість провінцій із високою часткою впливу діяльності високотехнологічних зон на розвиток місцевої економіки.

В автономних районах, які включають Гуансі-Чжуанський, Нінся-Хуейський та район Внутрішня Монголія, зони високих та новітніх технологій виробляють близько 9 % валової продукції відповідних регіонів. На них припадає від 13 до 20 % регіонального експорту. Найбільша частка високотехнологічних зон в показнику зайнятості характерна для Нінся-Хуейського району і становить 6 %. Тут діє єдина ЗНВТ на базі зони економіко-технологічного розвитку Іньчуань, в якій розвинуті такі галузі, як машинобудування, виробництво промислового устаткування, розробка новітніх матеріалів та хімічна індустрія. На підприємствах зони працює близько 40 тисяч чоловік.

У Внутрішній Монголії також функціонує одна зона високих технологій в місті Баоту. Загальна кількість робітників ЗНВТ Баоту складає понад 111 тисяч чоловік, що становить 2 % від сумарного показника зайнятості по району [144]. Тут розташовано півтисячі підприємств, що спеціалізуються в галузях обробки рідкоземельних металів, хімічної та машинобудівної промисловості.

Гуансі-Чжуанський район відзначається найбільшим впливом високотехнологічних зон у розвитку місцевої економіки серед усіх трьох автономних районів. Зони Наньнін та Гуїлінь виробляють більше 10% експортної продукції регіону, що охоплює біофармацевтичні матеріали, електроніку, інформаційні технології тощо.

Найменша кількість зон функціонує в провінції Ляонін – це ЗНВТ Далянь, Аньшань та Шеньян. Їх частка в валовому показнику експорту

становить 19 % і майже стільки ж припадає на долю зон у сумарному показнику ВВП провінції.

У високотехнологічній СЕЗ Гуйян провінції Гуйчжоу також досить розвинуті експортно-орієнтовані галузі, зокрема авіаційна та космічна промисловість, біофармацевтика, інформаційні технології. Річний обсяг експорту зони в 2010 році склав понад 700 млн. дол. в порівнянні із сумарним показником експорту провінції в 2 млрд. дол. В зоні функціонує 1200 підприємств. П'ять найбільших компаній щорічно виробляють близько 0,2 % ВВП провінції, тобто 166 млн. дол. кожна. В цілому ж частка зони Гуйян у валовому показнику ВВП Гуйчжоу є незначною і становить 8 % [164].

Що ж стосується решти провінцій другої групи – Сичуань, Фуцзянь, Хейлуцзянь та Хенань, то слід відзначити їх високі показники зайнятості, близько 3 %. Частка місцевих зон високих технологій в сумарному експорті та регіональному ВВП є відносно незначною, в середньому близько 13 % та 10 % відповідно. Лише для ЗНВТ провінції Хейлуцзянь характерний високий показник валової внутрішньої продукції – понад 19 % або 34 млрд. дол. [176]. На її території діє дві зони високих та новітніх технологій в містах Харбін та Дачін.

Третя група охоплює провінції, в яких діяльність зон високих технологій здійснює середній вплив на розвиток економіки. Зокрема, тут доцільно виділити дві підгрупи: перша включає провінції Цзянсу та Аньхой, друга – міста Тяньцзінь та Чунцін та провінцію Цінхай.

До третьої групи входять, зокрема, дві з найбільш розвинутих провінцій Китаю: Цзянсу та Аньхой. І хоча найбільше значення у розвитку місцевої економіки відіграють комплексні СЕЗ та зони вільної торгівлі, діяльність високотехнологічних зон також справляє значний вплив.

В провінції Цзянсу діє п'ять ЗНВТ – Тайчжоу, Наньцзін, Чанчжоу, Вусі та Сучжоу, із сумарною кількістю зайнятих близько 900 тисяч чоловік в порівнянні із регіональним показником зайнятості в 154 млн. працівників. Найрозвинутішою зоною провінції є зона Сучжоу, що спеціалізується на електроніці та інформаційних технологіях, фармацевтиці, хімії, а також інтегративних оптико-механіко-електронних розробках. До її складу входить однойменна експортно-виробнича зона, що забезпечує високий зовнішньоторговельний оборот – понад 34 млрд. дол. [176].

Що ж стосується другої підгрупи, яка охоплює провінцію Цзілін та два міста центрального підпорядкування Чунцін та Тяньцзінь, то тут відмічається значна варіація показників. Для високотехнологічних зон Чунціну притаманна висока частка у рівні зайнятості та валовій продукції міста, що складають 7,6 % і 33,8 % відповідно. І в той же час нижчий за середній по всім зонам частковий показник експорту 11,5 %. Це пояснюється тим фактом, що в ЗНВТ Чунціну розвинуті трудомісткі галузі, такі як виробництво хімічних волокон, гуми, приладів, устаткування та наукоємні, зокрема проведення досліджень та розробок з метою розвитку місцевої промисловості. Більшість підприємств орієнтовані на внутрішній ринок. Це один з найбільших промислових та наукових центрів країни. Загалом, понад 60% працівників Чунціну зайнято у видобувній та обробній промисловості, зокрема у машинобудуванні, металургійній та хімічній промисловості. Тут діє понад 1000 науково-дослідних інститутів із загальною кількістю науково-технічних робітників, що сягає близько 400 тисяч чоловік. Переважна частка, а саме 260 тисяч працівників задіяні саме у зонах розвитку високих та новітніх технологій [177].

Місто Тяньцзінь, що також входять до третьої групи, займаючи проміжне положення між регіонами із високим та відносно низьким впливом високотехнологічних зон, характеризується значною кількістю ЗНВТ. Їх

часткові показники є однаковими: високотехнологічна продукція складає 20–21 % від регіонального показника ВВП, а на долю експорту місцевих зон припадає по 13 % від сумарного експорту кожного міста. Рівень зайнятості в ЗНВТ Тяньцзіню відносно незначний, в порівнянні з іншими типами зон, і становить менше одного відсотка.

До четвертої групи входять три провінції, розвиток місцевої економіки яких незначною мірою залежить від функціонування високотехнологічних зон – Гуаньдун, Шаньдун, Шансі та місто Шанхай. Частка ЗНВТ у регіональних показниках ВВП та експорту кожної з провінцій не перевищує 10 % та 15 % відповідно, а кількість працівників у зонах в середньому складає близько 1 % від загального числа зайнятих по провінціям.

Усі провінції четвертої групи мають однакові показники економічного розвитку, за виключенням Шаньдун, яка займає третє місце в Китаї за обсягами експортно-імпортних операцій, вартістю валової продукції, кількістю промислових підприємств та обсягами іноземних інвестицій. Тут функціонує п'ять високотехнологічних зон – Цзінань, Циндао, Зібо, Вейфан та Вейхай, які в порівнянні з місцевими зонами економіко-технологічного розвитку, виробничо-експортними зонами та безмитною зоною Циндао, відзначаються меншими частками експорту та ВВП. Однак, варто відмітити, що за абсолютними показниками місцевих ЗНВТ провінція Шаньдун займає друге місце після Пекіну.

На шість зон високих технологій в Шеньчжені, Гуанчжоу, Чжухай, Хуйчжоу, Чжоншань та Фошань припадає 23 % ВВП та 14 % експорту провінції Гуандун. Однак, їх частка в регіональному показнику зайнятості досить невисока – всього 0,5 %. Саме завдяки вигідному географічному положенню міста Шеньчжень, а також затвердженню урядом преференційної політики щодо використання землі та звільнення від оподаткування, велика кількість підприємців з Гонконгу інвестували капітал в місцеву економіку,

тим самим стимулюючи розвиток міста й відповідно однойменної високотехнологічної зони [72].

П'ята група включає Сінцзян-Уйгурський автономний район та шість провінцій – Хайнань, Юньнань, Ганьсу, Цзянси, Чжецзян і Хубей, в розвитку економіки яких зони високих технологій відіграють найменшу роль в порівнянні з рештою СЕЗ в інших регіонах. Так, зокрема в Сінцзяні діє єдина зона високих та новітніх технологій Урумчі. На неї припадає всього пів відсотка зайнятих, близько 5 % експортних надходжень та 3,5 % валової продукції району. Однак, зона має значні перспективи розвитку, що зумовлені приєднанням до неї в кінці 2011 року спеціального економічного району Сіньши. За останніми даними в 2012 році новостворена зона досягла показника ВВП близько 4,5 млрд. дол., що в півтори рази перевищує показник 2010 року [108].

Зони економіко-технологічного розвитку відіграють не менш важливе значення для місцевої економіки. При цьому, за деякими абсолютними показниками вони випереджають зони високих та новітніх технологій, що пов'язано зі специфікою їх діяльності. По-перше, переважна частина ЗЕТР є більш масштабними за площею та кількістю підприємств, а також охоплюють значно ширший спектр галузей. По-друге, вони орієнтовані на великосерійне виробництво та розвиток зовнішньої торгівлі. І на кінець, по-третє, ЗЕТР функціонують вже досить тривалий час в порівнянні з високотехнологічними зонами.

За даними 2013 року, найбільший внесок у розвиток місцевої економіки справляє діяльність ЗЕТР в місті Тяньцзінь та провінціях Фуцзянь, Ляонін, Аньхой, Цзянсу та Цінхай (рис.2.7). На долю місцевих зон економіко-технологічного розвитку припадає від 37 до 69 % сумарного експорту та від 33 до 48 % валової промислової продукції відповідних регіонів. При цьому, варто відзначити, що лише близько 25–27 % прямих

іноземних інвестицій цих регіонів залучені у розвиток ЗЕТР [69]. В той же час, найбільша частка зон в регіональних інвестиційних показниках притаманна для провінції Цзілін — 83 %, Тибетського автономного району — 62 % та провінції Шеньсі — 34 %, які виробляють значно менше валової промислової та експортної продукції.

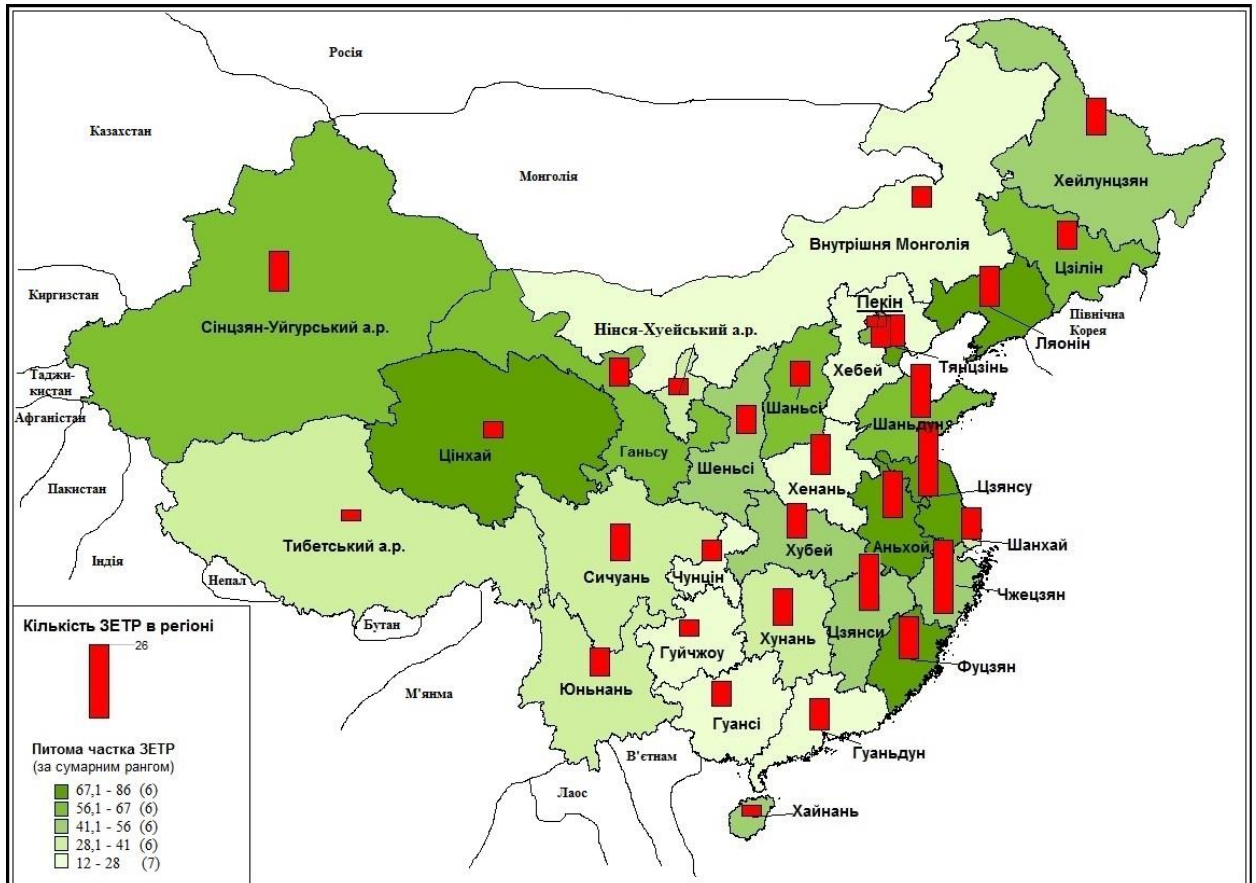

Рис. 2.7. Питома вага Зон економіко-технологічного розвитку в місцевій економіці за регіонами Китаю

Друга група регіонів включає провінції Ганьсу, Цзілін, Шаньсі, Шаньдун та Сінцзян-Уйгурський автономний район, розвитку яких зони економіко-технологічного займають відносно високі позиції. Місцеві ЗЕТР виробляють в середньому 20–25 % валової продукції та від 17 до 20 % експортних товарів. Частка зон економіко-технологічного розвитку в сумарному

показнику залучених іноземних інвестицій в регіон складає від 12 до 30 % в залежності від регіону [див. Додаток Е].

Третя група охоплює місто Пекін, провінції Шеньсі, Хейлунцзян, Цзянси, Хайнань, Чжецзян та Хубей, в розвитку яких діяльність ЗЕТР відіграє другорядну роль в порівнянні із іншими типами СЕЗ. На долю місцевих зон економіко-технологічного розвитку припадає 11–16 % регіонального ВВП та 10–12 % експорту регіону, а також від 10 до 16 % прямих іноземних інвестицій залучених у розвиток місцевої економіки.

Четверта група, до якої входить два автономні райони — Тибетський та Нінся-Хуейський, а також провінції Юньнань, Сичуань, Хунань та місто Шанхай, охоплює регіони з невисокою часткою ЗЕТР в показниках експорту та валової продукції. Так, зокрема, на долю зон економіко-технологічного розвитку припадає 5–9 % експортної продукції та 5–11 % регіонального ВВП. Виключення становить лише Тибетський автономний район, в якому значна частка експорту припадає на ЗЕТР Лхаса, однак досить невисока є її частка у показнику валової продукції — менше 1 %. В регіонах даної групи в середньому 10 % іноземного інвестування припадає на зони економіко-технологічного розвитку.

П'ята група охоплює провінції Гуйчжоу, Гуандун, Хенань, Хебей, місто Чунцін, та автономні райони Внутрішня Монголія і Гуансі-Чжуанський. В цих регіонах зони економіко-технологічного розвитку виробляють від 1 до 3 % експортної продукції та 2–6 % валової промислової продукції. Лише 2–3 % сумарного обсягу прямих іноземних інвестицій відповідного регіону припадає на ЗЕТР.

Створення та функціонування різноманітних типів Спеціальних економічних зон в Китаї має не лише позитивні економічні ефекти, а й допомагає у вирішенні питань соціального характеру. З одного боку впровадження Спеціальних економічних зон завдяки створенню великої

кількості нових робочих місць вплинуло на зниження рівня безробіття в країні, з іншого — на подолання гендерної дискримінації на ринку праці та напруженості в деяких регіонах, де переважаючу частину населення становлять етнічні меншини. Зокрема, з метою поліпшення соціально-економічних умов та підвищення рівня життя місцевого населення в 2001 році було створено спеціальну економічну зону в місті Лхаса, де проживають представники тибетської народності. В 2010 році статус СЕЗ був також наданий місту Кашгар, яке було центром постійних етнічних конфліктів уйгурського населення.

В 2002 році в китайських СЕЗ усіх рівнів було зайнято понад 30 млн. чоловік. В той же час у вільних економічних зонах інших країн сумарна кількість зайнятих становила близько 7 млн. Найвищі темпи приросту рівня зайнятості характерні для зон економіко-технологічного розвитку та зон новітніх технологій. З 1995 року кількість зайнятих на підприємствах технологічних зон обох типів зросла з 3,3 млн., що становило 2 % від загального числа зайнятого населення, до 18,8 млн. чоловік (або 13 % від зайнятих по країні) в 2005 році [86]. За даними Бюро статистики КНР, в 2010 році лише на підприємствах зон розвитку високих та новітніх технологій, що охоплювали на той час усі регіони держави, крім Тибетського автономного району та провінції Цінхай, нараховувалось 8,5 млн. зайнятих [129]. На 2015 рік рівень зайнятості в 115 ЗНВТ національного рівня вже складав 15,3 млн. чоловік [130].

Варто зазначити, що на початкових етапах розвитку Спеціальних економічних зон в КНР умови праці не завжди відповідали міжнародним стандартам, а діяльність більшості підприємств здійснювалась без дотримання основоположних принципів та прав у галузі праці. Натомість, сучасні СЕЗ в Китаї більш орієнтовані на міжнародні трудові норми й пропонують кращі умови для своїх робітників ніж раніше, що часто також

превалюють в порівнянні з підприємствами на територіях звичайного економічного режиму. Зокрема, працівникам дозволяється створювати та вступати в робітничі організації та професійні спілки. Так в провінції Гуандун створено найбільшу кількість профспілок — понад 10 тисяч, в той час як в провінції Цзянсу, яка переважає за кількістю зон економіко-технологічного розвитку, діє лише 2,5 тисячі робітничих організацій [186]. Це пояснюється тим фактом, що більшість зон Цзянсу було створено лише після 2000 року, тому розвиток місцевих союзів працівників лише починає розгортатись. Ще одним сприятливим аспектом в дотриманні чинного законодавства в галузі охорони здоров'я та праці є розвинена соціальна інфраструктура. Зокрема, в межах більшості СЕЗ наявні інституції та організації медичного профілю, а адміністрації зон зобов'язують місцеві підприємства забезпечувати соціальне страхування своїх робітників

Рівень доходів працівників в більшості зональних підприємств є вищим ніж в середньому по країні в тих же галузях. Проте слід зазначити, що рівні заробітної платні досить різняться залежно від типу зони й навіть в середині однієї зони в залежності від сфери діяльності. Крім того, будучи вищими ніж на інших підприємствах, вони не завжди перевищують прожитковий мінімум. Незважаючи на той факт, що переважна кількість СЕЗ дотримуються міжнародних трудових норм, все ще залишаються зони із практикою понаднормового робочого часу, що пов'язано з особливостями та потребами місцевих галузей промисловості, а також необхідністю термінових поставок продукції. Для вирішення останньої проблеми, на базі зон створюються логістичні парки, які оптимізують роботу підприємств й відповідно полегшують умови праці робітників.

Політика діяльності Спеціальних економічних зон сприяє вирішенню проблем працевлаштування жіночого населення. В цілому по країні частка жінок у національному показнику зайнятості складає 40 %. Тоді як в

більшості зон вони становлять переважну кількість працівників, а в деяких зонах, цей показник сягає 90 % [114]. Їм також надаються значно кращі умови праці, зокрема вищий рівень заробітної платні та перспективи кар'єрного росту. Однак, у зонах, що спеціалізуються на високотехнологічних галузях все ще переважають чоловіки. При цьому доступ для жінок також є відкритим.

Однією з останніх тенденцій в діяльності китайських СЕЗ є перехід до політики розвитку людських ресурсів (human resource development policies), що передбачає приділення більшої уваги проблемам працівників. Зокрема, вона сприяла зниженню рівня плинності кадрів, завдяки впровадженню додаткових нематеріальних стимулів, а також безтермінових контрактів. Крім того, запроваджується практика соціального діалогу між роботодавцями та представниками робітників, а також розробка ефективних механізмів обміну інформацією, проведенню консультацій та врегулювання конфліктів.

Згідно з даними звіту Міжнародної організації праці, СЕЗ Китаю не лише сприяють підвищенню рівня зайнятості місцевого населення, але й становлять значну конкуренцію для вільних економічних зон інших держав, кількість підприємств й відповідно число зайнятих в яких значно скорочується в зв'язку з перенесенням виробничих потужностей в КНР [113]. Проте на сучасному етапі більшість зон стикається з труднощами в підборі висококваліфікованих кадрів, що пов'язано із зростанням попиту та зменшенням пропозиції, що найбільш характерно для Пекіну, Шанхаю та зон провінції Гуандун [114]. Саме тому, в зонах економіко-технологічного розвитку та зонах розвитку високих технологій, де частка вчених і технологів вище ніж в середньому по країні, більш широко запроваджуються системи підвищення рівня кваліфікації та перекваліфікації робітників, різноманітні навчальні тренінги та семінари.

2.3. Розвиток внутрішніх районів та прикордонного співробітництва

Одним з головних досягнень Китаю є модернізація та економічне освоєння внутрішніх прикордонних районів країни, що у великій мірі ще два десятиліття тому були позбавлені іноземних інвестицій. Всього в державі налічується вісім прикордонних регіонів, загальною площею 5,4 млн. кв. км.: чотири автономних районів та чотири провінції, де, зокрема, компактно проживають етнічні та релігійні меншини. Це близько 250 мільйонів чоловік, що мешкають на території Тибету, Сінцзяну, Внутрішньої Монголії, провінції Юньнань, а також в межах історичних земель Маньчжурії, яка займає сучасні провінції Хейлунцзян, Цзілін та Ляонін. Це території, що історично були буферними зонами, які захищали Внутрішній Китай від зовнішніх загроз і зберігають свою стратегічну важливість дотепер. Зокрема, влада над Тибетом відкриває Китаю вихід до Південної Азії і є причиною затяжного конфлікту з Індією. Контроль над Сінцзян-Уйгурським автономним районом забезпечує країні зв'язки з багатими на енергоносії країнами Центральної Азії. Внутрішня Монголія в свою чергу з'єднує Китай з Монголією, а регіон Маньчжурії являє собою своєрідний міст між Китаєм та Кореєю, Японією і Росією. Провінція Юньнань та Гуансі-Чжуанський автономний район разом утворюють важливим стратегічний вузол, в якому перетинаються два коридори: найвигідніший шлях Південного Заходу країни до світових морських комунікацій та сполучення розвинених провінцій Південного Сходу КНР з країнами Індокитаю.

Слід відмітити, що значна частина прикордонних територій Китаю знаходяться в гірських та пустельних зонах. Цей фактор історично став причиною незадовільної системи транспортних комунікацій і в цілому низького рівня економічної активності серед місцевого населення. Однак,

стратегічна важливість внутрішніх районів КНР, їх величезна площа і значна протяжність кордонів, а також економічна відсталість змусили політичні кола країни шукати шляхи їхнього розвитку через співпрацю з сусідніми країнами. Це стало можливим завдяки створенню зон прикордонного співробітництва або прикордонних зон економічного розвитку, що охопили сім з восьми прикордонних регіонів (рис.2.8). Що цілком логічно, адже приграничне положення вважається географічною передумовою, яка сприяє подальшому економічному зростанню відповідної території та розширенню масштабів міжнародного співробітництва [2, с.201].

Рис. 2.8. Зони економічного прикордонного співробітництва КНР

Внутрішні райони в силу віддаленості від розвинутого східного узбережжя в ході історичного розвитку зазнавали найменшого впливу економічного центру. При цьому, що характерно для ряду країн світу, прикордонні райони Китаю мають більш міцні та розвинуті зв'язки із територіями сусідніх держав, на противагу національній економіці (аніж з рештою території китайської держави). Відтак, північно-східні провінції мають найбільш тісні зв'язки з Росією. Таким чином, на прикордонних територіях зростає ефект трансграничності, який в подальшому стає важливим фактором регіонального розвитку. Прикордонною територією в Китаї вважається така, що охоплює 20-ти кілометрову зону вздовж державного кордону (за нормативами СОТ – 10 км, ЄС – 15 км). [17, с. 9] Зони прикордонного економічного співробітництва в свою чергу виступають як каталізаторами локальних проявів трансграничності.

Китайська Народна Республіка як держава-член Світової Організації Торгівлі і Центрально-Азійського Регіонального Економічного Співробітництва приділяє серйозну увагу питанням прикордонної торгівлі. Політика прикордонної торгівлі є істотною частиною загальнодержавної політики, і має характер далеко прогнозованих дій. Усього за останні два десятиліття була створена не тільки досить детальна і якісна нормативно-правова база, але й діючий, ефективний механізм функціонування китайських прикордонних зон економічного співробітництва. До того ж, цьому «механізму» властива масовість, тому що китайські компанії прикордонної торгівлі, як правило, є представниками середнього й малого бізнесу [98].

В результаті впровадження політики відкритості та розвитку прикордонних територій, їм було надано ряд преференцій, а також ліквідовано економічні та політичні бар'єри, що перешкождали розвитку прикордонного співробітництва й торгівлі зокрема:

- перешкоди, що встановлювались на державному рівні і стосувались вимог щодо отримання віз та поставлення відмітки у паспорті, що було обтяжливим для прикордонних груп населення;
- надзвичайно жорсткі умови переміщення автомобільного транспорту та обмежений час роботи пунктів перепуску через кордон;
- одностороннє закриття пунктів перепуску через кордон, особливо тих, що мають високий потенціал для торгівлі;
- примусове закриття або перенесення базарів, які підтримують міжнародну торгівлю, що, зазвичай, призводило до розвитку контрабанди;
- надзвичайно обмежувальні ліміти щодо звільнення від прикордонних зборів та податків. [79]

Крім того, функціонування прикордонних зон економічного розвитку дало змогу досягти наступних економічних ефектів:

- підйом місцевих галузей виробництва;
- зниження цін на імпортні товари, що доступні споживачам у прикордонних зонах;
- залучення іноземного інвестування;
- розбудова інфраструктури і розвиток сфери послуг;
- підвищення рівня зайнятості місцевого населення та збільшення доходів;
- працевлаштування жіночого населення, що в свою чергу, допомогло вирішити гендерні протиріччя.

Конкретними виразами ефективної політики регіонального розвитку є зрушення в економіці внутрішніх районів країни. Зокрема, завдяки функціонуванню трьох прикордонних зон розвитку — Тачен, Боле (Бортала) та Інін в Сінцзян-Уйгурському автономному районі приріст основних економічних показників лише в період з 2006 по 2011 рік становив від 45 до

55 %. ВВП району на 2006 р. становило 29,3 млрд. дол. В 2011 році цей показник зріс майже в 3 рази, склавши 90 млрд. дол. Зони прикордонного економічного співробітництва сприяли врегулюванню галузевої структури відповідних міст, а також посилили економічні позиції Сінцзяну в цілому. Крім того, в Сінцзян-Уйгурському районі діє три зони економіко-технологічного розвитку в Урумчі та Шихецзі. Частка сумарних показників зон у районному ВВП складає близько 26 %, що становить майже 28 млрд. дол. Так, зокрема, показник зони розвитку високих та новітніх технологій Урумчі в 2011 році склав 9,5 млрд. дол. Притік іноземних інвестицій в регіон збільшився з 1 млрд. дол. в 2006 році до 4 млрд. дол. в 2011 році, третина з яких припадає на Спеціальні економічні зони. Значний обсяг інвестицій спрямовується у промисловість, а також оптову та роздрібну торгівлю, решта — в сільське господарство. За останніми даними в першому кварталі 2013 року в Сінцзяні було запроваджено 812 інвестиційних проєктів, в тому числі 114 в зонах прикордонного співробітництва із загальним обсягом фінансування понад 4,6 млрд. дол.

Займаючи приблизно 1/6 території КНР з населенням близько 22 млн. чоловік, Сінцзян є найбільшим районом Китаю, що має значні запаси нафти, вугілля та природного газу. Саме тому, такі галузі як нафтохімічна, є пріоритетними в стимулюванні припливу іноземних інвестицій з метою подальшого експорту сировини та готової продукції. Завдяки тому, що район межує з Монголією, Росією, Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном та Афганістаном, а також з північною частиною індійського штату Джамму й Кашмір, який контролює Пакистан, підприємства Сінцзяну мають можливість постійно розширювати ринки збуту місцевої продукції та нарощувати обсяги прикордонної торгівлі. Так, в 2011 році загальна вартість експорту Сінцзян-Уйгурського району становила майже 11 млрд. дол. При

цьому, зовнішньоторговельний оборот прикордонних зон Інін, Тачен та Боле склав близько 2 млрд. дол., з яких 48 % припадає на експортні операції.

Завдяки впровадженню стратегії розвитку Західних та центральних регіонів швидкими темпами розвивається економіка Внутрішньої Монголії — автономному регіоні на півночі Китаю, що займає площу 1,183 млн. кв. км. з населенням 24,9 млн. чоловік. У 2006 р. ВВП провінції склав 60,4 млрд. дол., ВВП на душу населення — 2,5 тис. дол. Розвиток місцевої економіки завдяки функціонуванню шести Спеціальних економічних зон зумовив високі прирости вищезазначених показників: в 2013 році ВВП Внутрішньої Монголії досяг 273 млрд. дол. [див. Додаток Ж], а ВВП на душу населення склав понад 10 тис. дол. Експорт продукції району до Монголії становить 0,5 млрд. дол. та 0,3 млрд. дол. до Росії [144, с. 423]. Так зокрема, на базі міста Хух-хото створено зону економіко-технологічного розвитку та експортно-виробничу зону, а в місті Баотоу — промислову зону розвитку високих технологій. Частка цих трьох зон у районному показнику ВВП становить 6,5 %, що еквівалентно 11,5 млрд. дол. В галузі прикордонного співробітництва на території Внутрішньої Монголії діють дві ЗПЕС в містах Еренхот та Маньчжурія (Маньчжоулі). Останні охоплюють понад 150 промислових підприємств, з яких 40 % складають компанії із загальним обсягом іноземного капіталу більш ніж 67 млн. дол. В зонах Еренхот та Маньчжурія (Маньчжоулі) працює близько 50 тис. китайських робітників, що становить 1 % від загального показника зайнятості населення Внутрішньої Монголії. В 2009 році сумарний показник експорту продукції цих двох зон досяг 150 млн. дол. Однак, найбільш результативною є діяльність третьої прикордонної зони — Китайсько-російської міжнародної зони торгівлі та туризму, що також розташована у місті Маньчжурія (Маньчжоулі). Ще в 2008 році зовнішньоторговельний оборот зони досяг 10 млрд. дол. Таким чином, Маньчжурія є основним центром торгівельних

взаємовідносин з Росією, на який припадає 60 % усього товарообороту між країнами. Так за останні 20 років потік товарів, що проходить через залізничний термінал міста збільшився з 3 млн. до 25 млн. тонн. В 2010 році через Маньчжурію було перевезено 11 млн. тонн сирої нафти, що становить близько 80 % загального обсягу імпорту російської нафти, та 8 млн. тонн деревини. Все ж таки, на сьогоднішній день автономний район Внутрішня Монголія залишається імпортозалежним із від'ємним сальдо торговельного балансу, що пов'язано із нестачею мінеральної сировини, зокрема нафти й газу та потребами в галузі готової електротехнічної продукції.

В районі спостерігається зліт інвестиційної співпраці. Саме завдяки іноземному фінансуванню в 2004 році в місті було збудовано сучасний аеропорт, який в 2009 році отримав статус міжнародного. У 2009 році обсяг фактично привернутих в місцеву економіку зарубіжних інвестицій склав 2,3 млрд. дол. В 2013 році цей показник зріс до 3,9 млрд. дол., що становить 2 % від загального обсягу іноземних інвестицій в Китаї.

У розвитку прикордонної торгівлі відносно високі позиції займає провінція Юньнань, яка за переважною кількістю економічних показників відстає від більшості регіонів Китаю і входить до однієї групи з Внутрішньою Монголією. В межах її території діє три зони економічного співробітництва: Вантін та Жуйлі на кордоні з М'янмою і Хекоу поблизу кордону з В'єтнамом. Варто зазначити, що прикордонна торгівля в цих районах велась з давніх часів, однак в малих формах — переважно товарами традиційного господарства місцевих етнічних меншин, й досить часто обминаючи митний контроль. Створення ж Спеціальних економічних зон дозволило легалізувати торгівельну діяльність, розширити асортимент продукції, а також полегшити статистичний облік експортно-імпортних операцій. Обсяги прикордонної торгівлі в провінції в 2013 році становили 2,1 млрд. дол., з яких 1,3 млрд. складав експорт товарів до М'янми та

0,8 млрд. дол. В'єтнаму [169, с. 121–122]. В той же час сумарний обсяг експорту трьох ЗПЕС склав 1 млрд. дол., що становить десяту частину від валового показника провінції (10 млрд. дол.). Місцеві підприємства забезпечують роботою 37 тис. чоловік, тобто 1 % від загальної кількості зайнятого населення Юньнань. Ще 1,5 % працівників припадає на зону новітніх та високих технологій Куньмін, валова промислова продукція якої займає велику питому вагу в експорті провінції — 9,5 %, що еквівалентно 480 млн. дол. Таку ж частку складають товари, що виробляються двома зонами економіко-технологічного розвитку Куньмін та Цюдзін, сумарний показник експорту яких становить 430 млн. дол. В цілому, завдяки функціонуванню СЕЗ рівень розвитку місцевої економіки значно підвищився, так зокрема, з 2010 року ВВП провінції зріс в два рази – з 60 млрд. дол. до 120 млрд. дол., з яких 5 % в 2013 році припадало на долю зон прикордонного співробітництва та економіко-технологічного розвитку.

Дещо вищими є економічні показники сусіднього з провінцією Юньнань Гуансі-Чжуанського автономного району, що зумовлено діяльністю шести Спеціальних економічних зон, які зорієнтовані на розвиток окремих секторів економіки. Так наприклад, центральна зона Наньнін спеціалізується на промисловому розвитку, тоді як основною сферою діяльності зони високих технологій Гуїлін є проведення досліджень та розробок в галузі сучасного сільського господарство та виробництво експортної технологічної продукції. На ці дві зони припадає 21 % валового експорту та 10 % валової внутрішньої продукції району загальною вартістю 1,4 млрд. дол. та 16 млрд. дол. відповідно. В сфері торгівлі в Гуансі-Чжуанському районі успішно діє дві прикордонні зони економічного розвитку – Пінсян та Дунсін, що відіграють важливу роль у зовнішньоекономічних зв'язках з В'єтнамом. В 2013 році зовнішньоторговельний оборот цих двох зон склав 511 млн. дол., що принесло району понад 200 млн. дол. експортних надходжень [48].

Тут функціонує близько однієї тисячі підприємств, які окрім торгівельної діяльності спеціалізуються також на обробці експортної продукції, логістиці та складських послугах. В цілому ж, обсяг зовнішньоторговельних операцій Гуансі з В'єтнамом на 2013 рік становив 9,7 млрд. дол. з переважаючою часткою експорту — 8, 27 млрд. дол. [146, с.164]. Щороку в Спеціальних економічних зонах району створюється значна кількість нових робочих місць, саме тому Гуансі-Чжуанський район за рівнем зайнятості займає 11 місце в Китаї із загальним числом зайнятих 9,5 млрд. чоловік. Зовнішньоторговельний оборот району на 2013 р. склав 29,47 млрд. дол., з яких 15,5 млрд. придало на експортні операції. За той самий період обсяги прикордонної торгівлі становили 8,3 млрд. дол., з яких 7,2 млрд. дол. – експортні надходження [146, с.160–161]. При цьому до створення зон прикордонного економічного співробітництва, обсяги такого роду торгівлі склали менше 0,5 млрд. дол. Також варто відзначити, що надходження від провадження зовнішньоекономічної діяльності підприємствами з іноземним статутним капіталом дещо перевищують обсяги експортно-імпорتنих операцій здійснюваних державними підприємствами.

Єдиним внутрішнім районом країни, що межує з 5 державами, але немає економічних зон прикордонного співробітництва є Тибетський автономний район, що розташований на південному заході Китаю і займає площу 1,22 млн. кв. км з населенням в 3 млн. чоловік. Однак, значним поштовхом для розвитку прикордонної співпраці стало відкриття в 2006 році перевалу Натула, одного з трьох прикордонних торгових пунктів Індії та КНР по якому проходила в свій час південна гілка Шовкового шляху [5]. Ще одним ключовим фактором розвитку є перспективний проект розширення Цінхай–Тибетської залізничної магістралі, що є найвисокогірнішою в світі і досягає на деяких ділянках висоти в 5 тис. метрів над рівнем моря. Відповідно до даного проекту планується продовжити залізницю від

кінцевого пункту в столиці Тибету Лхаса через китайське місто Шигадзе до кордону з Непалом, а також побудови ще однієї лінії до вищезгаданого перевалу Натула. За останні п'ять років для модернізації транспортної сітки Тибетського району було залучено близько 2,1 млрд. дол., включаючи іноземні інвестиції. Це в свою чергу сприяло зростанню обсягів торгівлі з сусідніми країнами. Відтак зовнішньоторговельний оборот між Тибетом та Непалом зріс з 122 млн. дол. в 2009 році до 249 млн. дол. в 2013 році.

Завдяки розвитку місцевих галузей, Тибет значно нарощує обсяги експорту та розширює економічну співпрацю з іноземними інвесторами. Зокрема, в 2001 році в районі було створено зону економіко-технологічного розвитку Лхаса. Саме тут розташована Тибетська фармацевтична фабрика — найбільший виробник продукції традиційної тибетської медицини в Китаї. Обсяг іноземних інвестицій залучених до економіки зони за 2011 рік склав 1,5 млрд. дол. [54]. Загальний же обсяг ПІІ в Тибеті в 2011 році становив 8,5 млрд. дол., які були напрямлені на розвиток сільського господарства, традиційної медицини та розбудову інфраструктури [122, с. 64–65]. Чверть загального обсягу інвестування припадає на столицю Тибетського а. р. місто Лхаса. Незважаючи на те, що більша частина сільськогосподарської продукції йде на задоволення власних потреб, значна кількість експортується, зокрема шкіра, вироби з вовни та ін. Останнім часом Тибет вводить в практику надані йому державою пільги у зовнішній торгівлі, активно розширює експорт народних виробів традиційної тибетської медицини, на яку відмічається ріст попиту по всьому світу. Так, лише частка зони Лхаса в загальному експорті району в 2011 році склала 5 % або 27 млн. дол. Відтак зовнішньоторговельний оборот Тибету з 2001 року зріс з 94 млн. дол. до 3,43 млрд. дол. у 2013 р., щорічно характеризуючись позитивним сальдо торговельного балансу. Та ж сама тенденція притаманна для прикордонної торгівлі, обсяги якої на 2001 рік склали 81 млн. дол., а в 2013

р. досягли 1,68 млрд. дол. Експортні надходження в Тибеті щорічно складають понад 3 млрд. дол., в тому числі 1,5 млрд. дол., що припадають на прикордонні експортні операції [122, с. 267–268]. При цьому зональний показник ВВП перевищує 0,6 млрд. дол. в порівнянні із районним ВВП в 8,6 млрд. дол. Найбільша частка — 55 % у ВВП Тибету припадає на сферу послуг, що відіграє важливу роль в місцевій економіці. Зокрема, значний обсяг інвестицій спрямовується на розширення індустрії туризму, що приносить щорічно близько 1 млрд. дол.

Що ж стосується провінцій Хейлунцзян, Цзілін та Ляонін, то слід зазначити, що рівень економіки цього регіону завжди значно перевищував показники внутрішніх районів і зберігає дотепер швидкі темпи розвитку. Прикордонне співробітництво найвищого розвитку набуло в містах провінції Хейлунцзян. Тут створено дві економічні зони розвитку Хейхе та Суйфеньхе. Остання лідирує за більшістю показників серед усіх 14 прикордонних зон Китаю. Зокрема, для Суйфеньхе характерні найвищі показники ВВП, експорту та імпорту, а також обсягів іноземного інвестування. В 2010 році експортні надходження зони склали 2,9 млрд. дол., а обсяг залучених в основний капітал інвестицій досяг 560 млн. дол. Значення другої прикордонної зони – Хейхе у розвитку провінції є не менш важливим. Ключовим фактором у зміцненні зовнішніх зв'язків з Росією стало будівництво залізничного мосту в місті Хейхе. Завдяки цьому щорічний обсяг експорту зони до Російської Федерації зріс до 130 млн. дол. Крім того, стратегічне географічне положення зони та пільгова податкова політика постійно сприяють збільшенню кількості місцевих промислових підприємств. Відтак в 2010 році частка валової продукції Хейхе в сумарному показнику провінції становила 1 % або 1,55 млрд. дол.

Сусідня провінція Цзілін підтримує тісні економічні зв'язки не лише з Росією, а й з Північною Кореєю. Тут розташована зона прикордонного

співробітництва та розвитку Хуньчунь, що межує з обома країнами. В 2010 році зовнішньоторговельний оборот зони склав 371 млн. дол., з яких 239 млн. дол. припадало на експорт. Особливістю зони Хуньчунь є наявність експортно-виробничої зони, яка окрім обробки сировини, сільськогосподарської продукції та текстилю, спеціалізується також на електроніці. Розвитку останньої значно сприяли інвестиції з Японії, Південної Кореї та Гонконгу, які відкрили в зоні спільні промислові підприємства. На 2009 рік нараховувалось 54 таких підприємства із загальним обсягом іноземного капіталу близько 364 млн. дол.

Найрозвинутішою провінцією з усіх розглянутих прикордонних регіонів є Ляонін. Валовий показник експорту провінції в 2010 році становив 32 млрд. дол. З них 500 млн. дол. припадає на зону прикордонного співробітництва Даньдун, в якій функціонує понад півтори тисячі підприємств. Вона займає друге місце за показником ВВП серед усіх прикордонних зон Китаю, що досяг в 2010 році 838 млн. дол. [68]. Крім того, Даньдун відзначається найбільшим показником зайнятості населення – близько 37 тисяч чоловік, що складає 1/5 від загального числа зайнятих на підприємствах зон прикордонного співробітництва.

Значну частку експортних надходжень провінції приносить діяльність зон економіко-технологічного розвитку Далянь, Інкоу, Шеньян, Дзіньджоу та Аньшань – понад 21 % та зон високих і новітніх технологій Далянь та Шеньян – близько 19 %. Вагомим фактором розвитку економіки Ляонін є наявність зони вільної торгівлі в портовому місті Далянь, доля якої в сумарному показнику експорту складає 11 %, тобто майже 4 млрд. дол. [67].

В цілому за останні 10 років (2004–2014 рр.) збільшилась питома вага населення до сумарної кількості населення по країні у трьох прикордонних регіонах: Сінцзян-Уйгурському а. р., Тибеті та провінції Юньнань. Тенденція поступового приросту населення в зазначених регіонах зберігається. Решта

внутрішніх провінцій характеризується зниженням питомої ваги населення, на 0,01 до 0,3 %. Однак, на відміну від попереднього періоду, темпи від'ємного приросту знизились.

ВВП внутрішніх регіонів зріс на 15–35 % (максимум Хэйлунцзян – 35,6 %), а ВВП на душу – в середньому в 4–4,5 рази (Монголія – 6 разів, Хейлунцзян – 2 рази).

За питомою вагою у ВВП країни більшість регіонів зберігають відносно невисокі позиції в порівнянні з більш розвинутими провінціями Сходу. Питома вага у ВВП країни зросла в таких регіонах як Внутрішня Монголія, Цзілін, Юньнань та Тибет. Частка решти регіонів залишилась незмінною, за винятком провінції Хейлунцзян, яка характеризується зниженням долі ВВП на 1,16 %.

За питомою вагою зайнятості населення в національному показнику зайнятості усі внутрішні регіони зберегли свої позиції, окрім провінції Юньнань, частка зайнятості населення якої зросла на 0,1 % (180 тис. чоловік) та Тибетського а. р. (питома частка зросла на 0,02 %, що складає 36 тис. чол.).

За досліджуваний період відбулись значні зміни в структурі ВВП регіонів:

– в усіх регіонах зросла частка сфери послуг (найбільше Хейлунцзян – на 16,4 %, Юньнань – 8,1 %, Внутрішня Монголія – 7,3 %, Сінцзян – 6,9 %);

– в трьох з восьми регіонів зменшилась частка вторинного сектору (виробництва) в валовому регіональному продукті (Хейлунцзян – на 22,6 %, Сінцзян – 3,3 %, Юньнань – 3,2 %);

– в семи з восьми регіонів зменшилась частка первинного сектору (видобувної промисловості та сільського господарства) в показнику валового регіонального продукту на 3,5–10,5 %.

З 2004 року значно підвищились показники експорту внутрішніх регіонів – в середньому в 4 рази. При цьому слід відзначити, що експортні надходження в Тибеті зросли в 17 разів (зі 118 млн. до 2 млрд. дол.). Однак, питома вага в експорті КНР збільшилась лише в Тибеті, Сінцзяні та Юньнань. Подібною тенденцією характеризується динаміка імпорту – обсяг імпорتنих операцій зріс в 4–5 разів, а питома частка регіонів в загальнонаціональному показнику імпорту зросла від 0,01 до 0,5 % (за виключенням провінції Ляонін, для якої характерне зниження питомої частки імпорту). Водночас, підприємства з іноземним капіталом зменшили свої питомі показники в експорті країни в середньому на 0,03 % та в імпорті на 0,01–0,26 %.

Також активізувався інвестиційний процес на прикордонних територіях. Більшість регіонів збільшили питому вагу в загальнодержавному показнику фактично залучених іноземних інвестицій (приріст становив від 0,2 % в Сінцзяні до 0,9 % у Внутрішній Монголії).

Висновки до розділу 2

Отже, передумовою впровадження концепції Спеціальних економічних зон в Китаї було проведення політики відкритості, традиції якої були закладені ще в давні часи. Так в рамках цієї політики, спочатку були сформовані перші міжнародні торговельні міста-порти, які згодом трансформувались в Спеціальні економічні зони. В подальшому створення СЕЗ в КНР здійснювалось в контексті стратегій розвитку Західних і Центральних регіонів та програми «Відродження країни завдяки розвитку науки та освіти». За даними Китайської асоціації зон розвитку на сьогодні в Китаї нараховуються понад 500 Спеціальних економічних зон національного рівня. Оцінка щільності розміщення Спеціальних економічних зон Китаю

вказує на їх високу концентрацію по території. На початковому етапі впровадження концепції СЕЗ в КНР більшість зон були зосереджені переважно в трьох ареалах на сході країни – в регіонах дельт річок Хуанхе, Янцзи та Перлинної. На сьогоднішній день мережа СЕЗ охоплює усі провінції та автономні райони Китаю.

На відміну від вільних економічних зон в інших країнах, СЕЗ Китаю є більш галузево диверсифіковані. КСЕЗ включають в більшості підприємства виробничо-експортних галузей. Натомість, ЗЕТР орієнтовані більше на розвиток передового промислового виробництва, а ЗНВТ – на високотехнологічні галузі та створення інноваційних новітніх технологій. Розвиток торгівлі є основною функцією ЗВТ та прикордонних зон економічного співробітництва, які водночас розширюють сферу своєї діяльності. Найвищою часткою, яка становить 40%, в китайському експорті серед усіх зон з пільговим режимом характеризуються Комплексні Спеціальні економічні зони, в імпорті — зони вільної торгівлі – близько 48 %. При цьому додатне сальдо зовнішньоторговельного обороту притаманне для експортно-виробничих зон та зон високих і новітніх технологій, на яких припадає 20 та 40 % експортних надходжень відповідно.

Найбільше значення у розвитку місцевої економіки Китаю останнім часом відіграють зони економіко-технологічного розвитку та зони високих технологій, на які припадає від 10 до 50 % валової продукції регіонів, в середньому 20–30% експортних надходжень, а також від 1 до 10 % зайнятих у відповідному регіоні.

При цьому, саме зони економіко-технологічного розвитку показали себе як досить дієвий інструмент регіональної політики. Вони забезпечують від 20 до 50 % валової продукції регіонів, в середньому 20 % експортних надходжень, а також від 1 до 8 % зайнятих у відповідному регіоні.

Що ж стосується зон новітніх і високих технологій – найбільшу питому вагу в показниках валового регіонального продукту, експорту, зайнятості населення та обсягів іноземного інвестування займають зони центрального поясу. Вони забезпечують близько 30–40 % ВРП, в середньому 35–45 % експортних та 20 % податкових надходжень, а також до 8–10 % зайнятості в регіоні. При цьому, темпи приросту основних макроекономічних показників зон центральних та західних регіонів вищі за відповідні в СЕЗ розвинутого східного узбережжя. Це свідчить про те, що політика збалансування регіонального розвитку, зокрема розбудови західного поясу відкритості та економічної активності, проведена китайським урядом, є досить ефективною.

Зони прикордонного співробітництва є каталізаторами розвитку внутрішніх районів, зокрема їх діяльність сприяла підйому місцевих галузей виробництва, розвитку сфери послуг, розбудові інфраструктури, підвищенню рівня зайнятості населення, а також вирішенню гендерних та етнічних протиріч. Економічні показники регіонів за період функціонування ЗПЕС зросли на 20–40 %.

Перелік посилань із списку використаних джерел:

[34, 46, 62, 63, 74, 77, 79, 84, 88, 91, 92, 93, 98, 101, 106, 110, 113, 114, 116, 121, 127, 129, 136, 141, 142, 153, 158, 160, 162, 167, 170, 171, 173, 176, 179, 180, 181, 184, 186]

Перелік посилань із списку використаних джерел на власні наукові праці:

[24, 25, 28, 29, 30]

РОЗДІЛ 3

ФАКТОРИ РОЗМІЩЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СЕЗ

За даними Міжнародної асоціації наукових парків та зон розвитку більшість Спеціальних економічних зон формуються на базі невеликих міст (500 тис. осіб) – 45,4 %, при цьому 35,3 % засновуються в межах великих міст – мільйонерів, 13,4 % в середніх містах і лише 5,9 % поза межами урбанізованої території. Досвід Китаю у впровадженні концепції Спеціальних економічних зон вказує на те, що така зона може бути розташована в будь-якому географічному місці, де створені необхідні сприятливі умови для розвитку інвестиційного процесу й технологічного виробництва. Найяскравішим прикладом є зона економіко-технологічного розвитку в місті Лхаса Тибетського автономного району. Вона була заснована у 2001 році одночасно з будівництвом високогірної ділянки Цінхай – Тибетської залізниці, що з'єднала столицю Тибету з розвинутим сходом країни. Покращення транспортного положення зони позитивно вплинуло на показники її діяльності. Так, в 2006 року після відкриття гілки Голмуд – Лхаса, ВВП зони зріс вдвічі. При цьому, в 2014 коли залізнична колія була продовжена на захід до пункту Шигадзе відбувся значний притік інвестицій і загальна кількість зареєстрованих підприємств в ЗНВТ Лхаса досягла 800 фірм.

В світовій практиці, в тому числі й в Україні, СЕЗ створюються, як правило, на прикордонних територіях, в портах та відкритих містах, тоді як значна кількість Спеціальних економічних зон (53 %) в КНР розміщені у внутрішніх регіонах, значно віддалених від кордону і таких, що не мають безпосереднього виходу до моря. Особливістю Китаю на сьогоднішній день є впровадження Спеціальних економічних зон в усі провінції та автономні райони країни.

У той час як середня продуктивність китайської промисловості, виражена в валовому доході на квадратний км території, становить 24 дол. і найбільш характерна для внутрішніх регіонів країни, відповідний показник у економіко-технологічних та високотехнологічних зонах, що охоплюють східні прибережні провінції, а також деякі міста центральних регіонів коливається від 100 до 1000 дол. При цьому в розвинених індустріальних центрах, які відрізняються наявністю декількох ЗНВТ та ЗЕТР, а також інших типів Спеціальних економічних зон продуктивність досягає 5 і більше тисяч дол. [81]. Серед них слід виділити Шанхай (2 ЗНВТ), Пекін, Тяньцзінь, Гуанчжоу. При виявленні факторів, що впливають на розміщення і ефективність подальшої діяльності різних типів СЕЗ Китаю, нами була зроблена спроба оцінити і систематизувати ряд параметрів зовнішнього середовища, що обумовлюють географічне положення і зональні доходи.

3.1. Пільгова політика та параметри діяльності СЕЗ

Безперечно, спільною метою створення більшості Спеціальних зон розвитку в Китаї є залучення іноземних інвестицій. Однак, існують суттєві відмінності в їх функціонально-управлінській структурі. Зокрема, діяльність Комплексних Спеціальних економічних зон регулюється окремими адміністративними органами, як наприклад, Уряд спеціальної економічної зони Шеньчжень. В той же час, управління зонами економіко-технологічного розвитку та зонами новітніх і високих технологій здійснює місцеве самоврядування тих провінцій, в яких вони розташовані. КСЕЗ включають в більшості підприємства виробничо-експортних галузей. Натомість, ЗЕТР орієнтовані більше на розвиток передового промислового виробництва, а ЗНВТ – на високотехнологічні галузі та створення інноваційних новітніх

технологій. Розвиток торгівлі та стимулювання імпортно-експортних операцій є основними функціями безмитних зон та прикордонних зон економічного співробітництва, які водночас розширюють сферу своєї діяльності, що охоплює не лише супутні галузі такі, як логістика, складування і транспортні перевезення, а й заохочення створення нових виробничих підприємств та розбудова місцевої інфраструктури.

Адміністрації більшості СЕЗ наділені повноваженнями та правами провінційних органів влади в сфері регулювання місцевої економіки та розробки відповідної нормативно-правової бази. Зокрема, вони мають право самостійно приймати рішення щодо фінансових запозичень на світовому та внутрішньому кредитних ринках, а також розміщення за кордоном облігацій в межах лімітів, встановлених центральним урядом. Однак існують певні норми та обмеження щодо інвестування проектів в Спеціальних економічних зонах. По-перше, сума капітальних вкладень в об'єкти, що самостійно затверджуються адміністрацію СЕЗ, не може перевищувати 30 млн. дол. По-друге, питома вага іноземних інвестицій повинна становити не менше 25 % статутного капіталу [77]. При цьому, варто зазначити, що на початковому етапі створення Спеціальної економічної зони провідну роль відіграє самофінансування. Так, у відкриття СЕЗ Шеньчжень було вкладено 1,7 млрд. дол. і лише 18,5 % витрат було покрито іноземними інвестиціями [92].

На переважну більшість товарів та послуг в межах СЕЗ діють ринкові ціни. Однак на такі послуги як залізничні, морські та авіаперевезення, поштово-телеграфні послуги, житлово-комунальне господарство, водокористування, медичне обслуговування, міський транспорт центральними органами влади КНР встановлено єдині національні ціни.

Для кожної форми СЕЗ характерна своя система пільг та преференцій. Хоча економічна політика деяких з них досить схожа і збігається в більшості показників та інструментів. Так, наприклад, в межах усіх СЕЗ діють однакові

ставки на прибуток: 15 % для підприємств з іноземними інвестиціями та високотехнологічних галузей, що підтримуються державою, в той час, як для підприємств, що функціонують на територіях звичайного економічного режиму — 25 %. А також єдині ставки ПДВ – 13 % на продукцію пов'язану із сільським господарством (техніка, обладнання) і 17 % для решти. Крім того, підприємства високих та новітніх технологій, що розташовуються в законодавчо визначених Спеціальних зонах для розвитку та заохочення міжнародної торгівлі, а також співпраці в економіко-технологічній сфері, мають право на так звані перехідні пільги. Дані преференції надаються за умови, що підприємство було зареєстровано після 1 січня 2008 року у відповідній СЕЗ і передбачають звільнення від сплати податку на прибуток протягом двох років, а також застосування вдвічі зниженої ставки у розмірі 12,5 %. Ще однією перевагою, що надається інвесторам з метою залучення іноземного капіталу, є право на додаткові пільги або повне звільнення від податку на прибуток в разі якщо підприємець здійснює реінвестування прибутку протягом або понад 5 років [158]. Що ж стосується інших особливостей пільгової політики, то СЕЗ відповідно до своїх регламентів можуть бути поділені на дві групи. До першої можна віднести зони економіко-технологічного розвитку та зони високотехнологічного промислового розвитку. Їм притаманний аналогічний набір пільг, зокрема:

- звільнення від сплати мита та ПДВ на устаткування та запасні частини, що знаходяться у власному використанні, для підприємств тих галузей, які належать до списку заохочуваних урядом;
- звільнення від сплати мита та ПДВ на сировину та комплектуючі для підприємств, що задіяні в переробці імпортованої сировини та подальшому реекспорті готових матеріалів;

- звільнення від обов'язкового отримання ліцензії на обладнання, сировину та оргтехніку для обробних підприємств, що належать до категорії заохочувальних галузей урядом;

- повернення суми ПДВ сплаченої за готову продукцію, виготовлену із використанням вітчизняної сировини, після відправки відвантажених товарів з Китаю;

- автономне право інвестора на визначення співвідношення між часткою експорту та внутрішніх продажів готової продукції (за умови, якщо діяльність не суперечить встановленому державою регламенту: не вимагає експортних ліцензій та не підлягає квотуванню).

Однак підприємства, що розташовані в СЕЗ першої групи повинні сплачувати:

- податок на готову продукцію при виробництві товарів із застосуванням звільнених від оподаткування матеріалів з метою реалізації на внутрішньому ринку;

- мито та ПДВ при купівлі офісного обладнання.

Друга група включає зони вільної торгівлі або безмитні зони та виробничо-експортні зони. Підприємствам, що розташовані в межах їх території надаються наступні преференції:

- звільнення від сплати мита та ПДВ на устаткування та запасні частини, що знаходяться у власному використанні;

- звільнення від сплати мита та ПДВ на сировину та комплектуючі;

- звільнення від сплати мита та ПДВ при купівлі офісного обладнання;

- звільнення від обов'язкового отримання ліцензії на обладнання, сировину та оргтехніку для усіх обробних підприємств;

- звільнення від податку на готову продукцію при виробництві якої застосовувались матеріали куплені без сплати мита.

Варто зазначити, що податкова політика Спеціальних економічних зон входить до компетенції центрального уряду і встановлюється на рівні загальнодержавного законодавства. Проте, Адміністрація кожної СЕЗ із погодженням з місцевою владою провінції може встановлювати додаткові пільги та преференції в залежності від економічних умов та потреб місцевого ринку. Це зокрема, стосується прикордонних зон економічного співробітництва та розвитку. Так, згідно із податковим законодавством місцеві компанії з іноземним капіталом користуються пільговою ставкою податку на прибуток в розмірі 24 %. Однак, якщо інвестор утримується від реінвестування свого прибутку в місцеву економіку, ставка податку зростає до 31 % [88]. Водночас за рішенням місцевої влади малі підприємства, що спеціалізуються на імпорті товарів із сусідніх країн можуть бути повністю звільнені від сплати ПДВ та імпортних мит або ж сплачувати лише 50% їх сумарного обсягу.

3.2. Фактори розвитку зон новітніх технологій

Відповідно до геопросторового аналізу в розміщенні зон нових і високих технологій виділяють три основні тренди. Перший сприяє зосередженню ЗНВТ у великих містах – наукових центрах, таких як Пекін, Тяньцзінь, Шанхай, Ухань, Сіань. Так як вони відрізняються наявністю потужної наукової бази у вигляді університетів, науково-дослідних інститутів, а також надлишком висококваліфікованих кадрів і необхідністю комерціалізації наукових розробок, то поява і функціонування зони високих технологій тут цілком виправдані. Другим критерієм виступає наявність розвиненої промисловості у великих індустріальних містах з одночасним браком науково-дослідних ресурсів. У таких центрах створення ЗНВТ сприяє

переорієнтації традиційних галузей на нові і високотехнологічні на основі наявної виробничої інфраструктури з урахуванням її трансформації і удосконалення. Останній тренд характеризується локалізацією зон в прибережних і прикордонних містах, які характеризуються надзвичайно вигідним транспортним положенням. Вони вирізняються також досить високим розвитком зовнішньої торгівлі, яка призвела до стрімкого економічного зростання даних центрів. Найбільш демонстративними прикладами міст з високою концентрацією іноземних інвестицій і міжнародних технологічних фірм є Шенчжень, Вейхай, Сучжоу, Сямень [133].

У даній роботі вихідними даними для побудови регресійної моделі є масив спостережень, що складається з 29 регіонів-реципієнтів 114 зон нових і високих технологій національного рівня в Китаї. Досліджуваними величинами обрані показники кількості зон по регіонах (22 провінціям, 4-м автономним районам за винятком Тибету і 4-м містам центрального підпорядкування – Пекін, Тяньцзін, Чунцін і Шанхай), а також ефективність їх діяльності виражена в ВВП на кв. км. території за 2014 рік. В якості гіпотетичних чинників зростання доходу відібрано ряд економічних, демографічних і соціальних індикаторів наявних у вільному доступі в статистичній базі Китаю (представленій національними та міськими статистичними щорічниками, базами статистичної інформації офіційних державних органів Китаю).

З усього ряду змінних були відібрані показники, для яких рівень значущості p не перевищує 0,05 і величина критерію Стюдента t більше табличного [див. Додаток 3]. Вони були включені в регресійну модель як чинники, які мають істотний вплив на залежну змінну.

Відповідно до отриманих результатів рівняння регресії, що відображає вплив всієї сукупності факторів на кількість зон, має вигляд:

$$Y_n = 2 - (10,4 \times X_1) + (186,9 \times X_2) + (80,6 \times X_3) + (5 \times X_4) + (1,5 \times X_5), \quad (3.1)$$

де Y_n – кількість зон новітніх и високих технологій в регіоні;

X_1 – середня заробітна плата в регіоні;

X_2 – ВРП на душу населення в регіоні;

X_3 – кількість наукового персоналу;

X_4 – обсяг інвестицій в наукові дослідження і розробки;

X_5 – обсяг витрат на розвиток нової продукції.

Адекватність моделі та відповідність реальним зв'язкам підтверджується отриманими значеннями коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,99$ та коефіцієнтом Фішера $F(24,6) = 132$ (табличне значення $F(24,6) = 3,84$).

Відповідно до отриманої моделі середня заробітна плата в регіоні обернено пропорційна числу Спеціальних економічних зон. При цьому, даний показник має найбільший вплив в порівнянні з іншими факторами, про що свідчить високий коефіцієнт рівний 0,98. Слід зазначити, що рівень оплати праці в ЗНВТ відрізняється в залежності від сфери зайнятості, а також кваліфікації працівників, наявності наукового ступеня і в більшості випадків цей показник збігається з величиною середньої заробітної плати відповідного регіону. Тому цілком зрозумілим є факт зосередження більшої кількості зон в провінціях з нижчим рівнем оплати праці [186].

Другим фактором за силою впливу з коефіцієнтом 0,91 виступає показник ВВП на душу населення, який характеризує обсяги внутрішнього ринку. Відповідно чим більше місткість ринку, тим більше можливостей для випуску продукції з високою доданою вартістю і тим сприятливіші умови для створення Спеціальних економічних зон.

Також в модель включений показник обсягу інвестицій в науково-дослідну діяльність, які є базовою передумовою подальшого розвитку

високотехнологічних галузей промисловості, що підтверджує вищевикладену гіпотезу. Те ж саме стосується і витрат на розвиток нової продукції, а також показника чисельності наукового персоналу. Хоча регресійні коефіцієнти останніх двох показників значно нижче ніж у інших чинників, можна стверджувати, що їх позитивна динаміка сприяє збільшенню кількості ЗНВТ в регіонах.

Що ж стосується ефективності функціонування зон нових і високих технологій, за допомогою інструментів регресійного аналізу нами були визначені чотири фактори, що мають безпосередні зв'язки зі зміною доходу, які включені в наступне рівняння:

$$Y_{GDP} = 152915,2 + (92837 \times X_1) + (5 \times X_2) - (121523 \times X_3) + (5215 \times X_4), \quad (3.2)$$

де Y_{GDP} – валовий дохід ЗНВТ на кв. км. площі;

X_1 – густота залізничної мережі;

X_2 – обсяг інфраструктурних інвестицій в регіоні;

X_3 – індекс інвестиційних цін;

X_4 – наявність інших типів СЕЗ в регіоні.

Адекватність моделі та відповідність реальним зв'язкам підтверджується отриманими значеннями коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,99$ та коефіцієнтом Фішера $F(26,4) = 67$ (табличне значення $F(26,4) = 5,63$).

По внеску у валовий дохід зон нових і високих технологій провідні позиції займає показник густоти залізниць. ЗНВТ є експортоорієнтованими і основну статтю доходу для них складають експортні надходження. А так як, більшість перевезень експортної продукції із внутрішніх регіонів до портів та сусідів першого порядку припадає на залізничну мережу, саме цей вид транспорту відіграє ключову роль в ефективності діяльності високотехнологічних зон.

Взаємозв'язок між валовим доходом і обсягом інвестицій в інфраструктуру свідчить про те, що інвестиційна діяльність сприяє загальному розвитку в різних галузях промисловості завдяки створенню інфраструктурної бази. При цьому, підвищення індексів інвестиційних цін, створюючи «бар'єри» для інвестиційного процесу, впливає на зменшення доходу ЗНВТ у відповідних регіонах Китаю.

Наявність інших Спеціальних економічних зон в регіоні, особливо економіко-технологічних, сприяє ефекту технологізації, позитивно позначаючись на трансферті технологій [135]. Таким чином, різні типи СЕЗ в одному регіоні не є конкурентами, а взаємодоповнюють один одного, що позитивним чином позначається на кінцевому доході.

Отже для Китаю характерним є зосередження зон новітніх і високих технологій в регіонах з нижчим рівнем оплати праці, вищими показниками інвестиційної діяльності й одночасно наявністю наукової бази. При цьому найбільший внесок у величину кінцевого доходу зон складають в першу чергу такі параметри як ступінь розвитку інфраструктури, в тому числі транспортної. В умовах Китаю важливу роль відіграє залізничний транспорт, що представлений єдиною сформованою потужною мережею. Якщо ж обирати даний критерій для дослідження СЕЗ в інших країнах слід розглядати такий параметр, як довжина умовної мережі шляхів, тобто довжина мереж усіх видів транспорту, окрім авіаційного, перерахована в еквівалентну довжину залізничних доріг [5]. Наприклад, в Японії майже відсутні вантажні перевезення залізницею, а в Європі найрозвиненішою є мережа автобанів.

3.3. Фактори розвитку економіко-технологічних зон

Фактори розміщення зон економіко-технологічного розвитку були визначені завдяки аналізу статистичних показників 31 адміністративної одиниці Китаю, 22 провінцій, 5 автономних районів та 4 міст центрального підпорядкування, в яких функціонує даний вид СЕЗ.

Відповідно до отриманих результатів рівняння регресії, що відображає вплив всієї сукупності факторів на кількість зон, має вигляд:

$$Y_n = 15 + (8,2 \times X_1) + (17,3 \times X_2) + (3 \times X_3), \quad (3.1)$$

де Y_n – кількість зон економіко-технологічного розвитку в регіоні;

X_1 – ВРП на душу населення в регіоні;

X_2 – густина автомобільних доріг;

X_3 – співвідношення підприємств іноземної та державної власності;

Адекватність моделі та відповідність реальним зв'язкам підтверджується отриманими значеннями коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,99$ та коефіцієнтом Фішера $F(22,3) = 58$ (табличне значення $F(22,3) = 3,84$).

Спираючись на результати аналізу, можна стверджувати про спільну тенденцію для зон економіко-технологічного розвитку та зон новітніх і високих технологій щодо тяжіння до регіонів з більшими обсягами внутрішнього ринку, що характеризується показником валової регіональної продукції.

Однак, на противагу зонам новітніх технологій, більш домінуючу роль у локалізації зон економіко-технологічного розвитку відіграє автомобільний транспорт.

Не менш значущим фактором у розміщенні зон економіко-технологічного розвитку визнаний такий критерій, як співвідношення підприємств іноземної та державної власності, що говорить про відкритість

ринку для іноземних інвесторів, а також сприяє кластеризації зарубіжних фірм [161].

Щодо ефективності діяльності ЗЕТР – отримані регресійні коефіцієнти [див. Додаток 3] дали змогу побудувати наступну модель регресії, що відображає залежність обсягів ВВП зон економіко-технологічного розвитку на кв. км. від зовнішніх факторів:

$$Y_{GDP} = 2161,8 + (29,7 \times X_1) + (1,3 \times X_2) + (2,6 \times X_3) + (2,4 \times X_4) + (6,9 \times X_5) - (3,7 \times X_6) - (0,9 \times X_7), \quad (3.3)$$

де Y_{GDP} – ефективність діяльності ЗЕТР (сукупний ВВП зон регіону на кв. км території);

X_1 – ВВП на душу населення в регіоні;

X_2 – обсяг кінцевого споживання продукції в регіоні;

X_3 – обсяг витрат на НДДКР в регіоні;

X_4 – співвідношення підприємств державної та іноземної власності;

X_5 – густина автошляхів;

X_6 – кількість СЕЗ інших видів в регіоні;

X_7 – співвідношення міського і сільського населення;

Адекватність моделі та відповідність реальним зв'язкам підтверджується отриманими значеннями коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,99$ та коефіцієнтом Фішера $F(22,7) = 92$ (табличне значення $F(22,7) = 3,41$).

Відповідно до отриманих результатів доцільно стверджувати про сильний вплив трьох факторів на ефективність діяльності зон економіко-технологічного розвитку, для яких коефіцієнт $\beta > 1$. Залежність між ВВП зон та показником кінцевого споживання продукції свідчить про переорієнтацію діяльності ЗЕТР на внутрішні ринки. До того ж, аналіз показав відсутність впливу регіонального експорту і незначний вплив імпорту на величину зонального ВВП, що також говорить про спрямованість економіко-

технологічних зон до імпортозаміщення, на противагу зонам високих технологій, що орієнтовані на експорт [149].

Вплив регіонального валового внутрішнього продукту на ефективність діяльності зон обумовлений тим, що даний показник характеризує об'єм внутрішнього ринку. А відтак, чим ємкіше ринок, тим більше можливостей виробляти різноманітну продукцію і сприятливіші умови для функціонування Спеціальних економічних зон.

Третім по силі впливу показником виявився обсяг витрат на науково-дослідницькі та дослідницько-конструкторські розробки, так як наукові дослідження сприяють розширенню випуску продукції вищої доданої вартості, що в свою чергу позитивно позначається на кінцевому доході ЗЕТР.

Решта параметрів характеризуються середнім впливом (β від 0,6 до 1) на результативність діяльності економіко-технологічних зон. Найбільший внесок у величину валового доходу ЗЕТР складає рівень розвитку мережі автомобільних шляхів, що виражений в показнику густоти автошляхів. По-перше, даний вид транспорту відіграє провідну роль у віддалених районах КНР, що є реципієнтами економіко-технологічних зон, але не забезпечені іншим транспортними мережами. По-друге, як зазначалось вище, ЗЕТР в порівнянні із ЗНВТ більше орієнтовані на внутрішні ринки й відповідно для них характернішими є перевезення на невеликі відстані. Майже рівносильним по впливу із транспортним фактором виявився такий чинник, як рівень економічної свободи, виражений у співвідношенні державних та іноземних підприємств. При цьому тут відмічається обернена тенденція в порівнянні із зонами високих технологій, для яких переважання підприємств іноземної власності є більш сприятливим аніж державних. Значимість державних підприємств для економіко-технологічних зон може бути пояснена першочергово зниженням рівня конкуренції з боку іноземних фірм

в одному регіоні. До того ж, значна частина сфери послуг в Китаї залишається виключною прерогативою держави.

Наявність інших типів Спеціальних економічних зон, з одного боку, зумовлює ефект технологізації, сприяючи трансферту технологій в середині конкретного регіону. А з іншого, кооперація між зонами та користування спільною інфраструктурою та ресурсною базою впливає на досягнення ефекту економії від масштабу й відповідно на підвищення ефективності функціонування.

Єдиний регресор, для якого характерна обернено пропорційна залежність із валовим доходом зон, це співвідношення міського і сільського населення. Відповідно, можна стверджувати, що вищі доходи притаманні ЗЕТР, які розташовані за межами урбанізованих міст, що також пов'язано із відсутністю конкуренції з боку фірм, що функціонують на територіях звичайного податкового режиму.

Всі інші показники не виявили впливу на ефективність функціонування зон економіко-технологічного розвитку, або ж їх вплив відносно слабкий ($\beta < 1$), й відповідно не були включені до моделі і тому не розглядались в аналізі.

3.4. Фактори розвитку зон вільної торгівлі

Оскільки усі зони вільної торгівлі Китаю розташовані вздовж східного узбережжя в портових містах та їх околицях, то для визначення чинників, що впливають на параметри ефективності їх діяльності аналізувались показники по містам та провінціям. Оцінка ж факторів розміщення ЗВТ – концентрації в окремих регіонах включала середні значення відповідних показників по провінціям.

Відповідно до результатів аналізу було побудовано п'ять регресійних рівнянь. Серед чинників розміщення ЗВТ було виділено п'ять факторів:

$$Y_n = 1 + (0,14 \times X_1) + (0,23 \times X_2) + (0,11 \times X_3) + (0,08 \times X_4) + (0,21 \times X_5), \quad (3.4)$$

де Y_n – кількість зон вільної торгівлі в регіоні;

X_1 – експорт підприємств з іноземним капіталом;

X_2 – імпорт підприємств з іноземним капіталом;

X_3 – зовнішньоторговельний оборот провінції;

X_4 – пропускна здатність портів провінції;

X_5 – контейнерна потужність портів;

Побудована модель є достовірною, що підтверджено отриманими значеннями коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,99$ та коефіцієнта Фішера $F(8,5) = 36$ (табличне значення $F(8,5) = 3,69$).

Отже, в своєму розміщенні зони вільної торгівлі тяжіють до тих регіонів, в яких здійснюється найбільша кількість зовнішньоторговельних операцій, а також наявні численні підприємства з іноземним капіталом [80].

На локалізацію ЗВТ, зокрема, справляє вагомий вплив чисельність портів та їх пропускна здатність.

Такий показник як контейнерна потужність портів відіграє вагому роль в розміщенні зон вільної торгівлі позаяк саме контейнерні вантажі найбільш придатні для мультимодальних перевезень, що скорочує час доставки та витрати на завантаження.

Натомість, серед чинників, що зумовлюють ефективність діяльності зон вільної торгівлі було виділено 7 показників:

$$Y_{GDP} = 125,04 + (7,9 \times X_1) + (15,1 \times X_2) + (1,13 \times X_3) - (0,16 \times X_4) + (173 \times X_5) + (0,5 \times X_6) - (0,3 \times X_7), \quad (3.5)$$

де Y_{GDP} – ефективність діяльності ЗВТ (сукупний ВВП зон регіону на кв. км території);

X_1 – експорт міста-реципієнта ЗВТ;

X_2 – розташування ЗВТ в порту;

X_3 – інвестиції в розвиток транспорту;

X_4 – відстань від аеропорту;

X_5 – густина залізниць;

X_6 – пропускна здатність внутрішніх портів провінції;

X_7 – імпорт міста;

Достовірність моделі та відповідність реальним зв'язкам підтверджується отриманими значеннями коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,99$ та коефіцієнта Фішера $F(10,7) = 25$ (табличне значення $F(10,7) = 3,22$).

Валовий внутрішній продукт зон вільної торгівлі безпосередньо залежить від обсягів експорту міста-реципієнта зони. При цьому, такі фактори, як розташування ЗВТ в порту, відстань від аеропорту та наявність розвиненої залізничної мережі сприяючи зменшенню транспортних витрат, тим самим зумовлюють ріст валового зонального доходу.

Показник пропускної здатності внутрішніх портів провінції говорить про значимість для ЗВТ торговельних потоків із віддалених регіонів країни, які доставляються до східних прибережних провінцій та реалізуються на території Зон вільної торгівлі.

Оберненою залежністю для зонального ВВП характеризується лише показник імпорту міста-реципієнта зони.

В залежності експорту від зовнішніх чинників було виділено чотири фактори, три з яких відображають рівень розвитку транспортної інфраструктури:

$$Y_{\text{exp}} = 3,8492 + (0,133 \times X_1) + (2 \times X_2) + (273,1 \times X_3) + (42,87 \times X_4), \quad (3.6)$$

де Y_{exp} – обсяги експорту зон вільної торгівлі;

X_1 – експорт міста-реципієнта ЗВТ;

X_2 – сукупна пропускна здатність портів провінції;

X_3 – густина залізничної мережі в регіоні;

X_4 – густина водних шляхів в регіоні;

На обсяги експорту ЗВТ вагомий вплив справляє експорт міста-реципієнта зони. В той же час даний показник значно залежить від густоти залізничних та водних шляхів, а також пропускної здатності портів, що в цілому характеризують транспорту доступність зони. Таким чином, можна стверджувати, що на території ЗВТ реалізуються як значна кількість місцевої продукції, так і товари вироблені в решті регіонів країни.

Серед чинників інвестиційного процесу в зонах вільної торгівлі було виділено 6 факторів:

$$Y_{fdi} = 216,64 + (0,31 \times X_1) - (5796,3 \times X_2) + (0,04 \times X_3) - (0,22 \times X_4) + (18,83 \times X_5) + (17,14 \times X_6), \quad (3.8)$$

де Y_{fdi} – обсяги іноземного інвестування в зонах вільної торгівлі;

X_1 – обсяг експорту міста-реципієнта ЗВТ;

X_2 – середня заробітна плата;

X_3 – контейнерообіг головного порту ЗВТ;

X_4 – обсяг імпорту міста-реципієнта ЗВТ;

X_5 – розташування ЗВТ в порту;

X_6 – наявність ж/д.

Отже, географічне положення і транспортна доступність, наряду із нижчими ставками заробітної платні є ключовими стимулюючими факторами інвестиційного процесу в зонах вільної торгівлі. При цьому, статистичний аналіз підтверджує значимість зовнішньоекономічної активності міста-реципієнта або супутника ЗВТ. Незважаючи на те, що зони вільної торгівлі є потужними хабами для експортної продукції зі всієї території Китаю, першочергову роль у збільшенні обсягів інвестування відіграє саме експорт міста-реципієнта. На противагу, зростання імпорту негативно впливає на обсяги інвестиційних потоків до ЗВТ.

3.5. Фактори розвитку зон прикордонного співробітництва

За результатами аналізу факторів розміщення зон прикордонного економічного співробітництва було побудовано наступне регресійне рівняння:

$$Y_n = 1,05 - (91 \times X_1) + (3,7 \times X_2) + (6,1 \times X_3) - (1,6 \times X_4) - (1,9 \times X_5), \quad (3.9)$$

де Y_n – кількість зон прикордонного економічного співробітництва;

X_1 – густота залізниць;

X_2 – обсяг експорту провінції;

X_3 – обсяг експорту підприємств з іноземним капіталом;

X_4 – ВВП на душу населення в регіоні;

X_5 – кількість зайнятих;

Отримана модель є достовірною і такою, що відповідає реальним зв'язкам, про що стверджує значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,98$ та коефіцієнта Фішера $F(9,5) = 5,8$ (табличне значення $F(9,5) = 3,48$).

Згідно із результатами статистичного аналізу, чисельність зон прикордонного економічного співробітництва обернено пропорційна показнику густоти залізничної мережі у відповідному регіоні. Це свідчить про те, що торгівля в зонах здійснюється переважно продукцією місцевого виробництва [131].

При цьому кількість зон напряму залежить від показників експорту провінції, зокрема експорту підприємств з іноземним капіталом. Тож можна стверджувати, що основною діяльністю ЗПЕС є зовнішня торгівля з країнами-сусідами.

Для решти факторів, які впливають на місце розташування зон, притаманна обернена залежність, що відповідає тенденції розміщення ЗПЕС у внутрішніх відсталих регіонах. Так як, ВВП на душу населення та рівень

зайнятості характеризують загальний рівень розвитку місцевої економіки, то більшість зон функціонують у внутрішніх провінціях, переважна частина прикордонних територій, що виступають реципієнтами ЗПЕС є економічно відсталими, внутрішніми і віддаленими від економічних центрів. Відтак, лише декілька високорозвинених провінцій сходу із достатньо високими показниками густоти залізничних доріг мають по одній зоні прикордонного співробітництва. В зазначених регіонах, першочергову роль відіграють інші типи зон, зокрема технологічні та зони вільної торгівлі, орієнтовані на зовнішньоекономічну співпрацю із сусідами вищих порядків.

Рівняння, що відображає залежність ефективності діяльності зон прикордонного економічного співробітництва має вигляд:

$$Y_{GDP} = 25,62 + (9 \times X_1) + (31 \times X_2), \quad (3.10)$$

де Y_{GDP} – ефективність діяльності ЗПЕС (сукупний ВВП зон регіону на кв. км території);

X_1 – обсяг зовнішньоторговельного обороту між провінцією-реципієнтом зони та сусідньою державою;

X_2 – обсяг інвестування провінції-реципієнта ЗПЕС з країн-сусідів;

Отримані показники коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,98$ та коефіцієнта Фішера $F(8,2) = 9,8$ (табличне значення $F(8,2) = 4,46$) підтверджують, що модель є адекватною і відображає відповідність реальним зв'язкам.

Статистичний аналіз підтверджує сильний зв'язок між валовим внутрішнім продуктом ЗПЕС та зовнішньоторговельним оборотом провінції-реципієнту зони та сусідньої держави. При цьому характерним є те, що мала прикордонна торгівля, яка тут ведеться, складає основу зовнішньоторговельних відносин двох сусідніх територій. В деяких випадках, як показує практика, 90% експортно-імпортних операцій між ними здійснюється саме в зонах прикордонного економічного співробітництва.

Оскільки, даний тип зон передбачає створення спільних підприємств, то обсяг іноземного інвестування, а саме валютні надходження із держави поряд з якою розташована ЗПЕС, відіграють одну із визначальних ролей у зростанні зонального доходу. Кінцевим результатом такого інвестиційного процесу є отримання експортної продукції країною-сусідом за нижчими цінами, що обумовлює його двосторонню вигідність. Тому відповідно, показники обсягу інвестицій із віддалених країн до провінції-реципієнта ЗПЕС характеризуються незначною кореляцією із зональним ВВП.

Що ж стосується інших показників діяльності зон прикордонного економічного співробітництва, то в результаті аналізу було визначено, що показники експорту зон корелюють з кількістю щорічних наукових досліджень в провінції, а обсяги прямого іноземного інвестування залежать від внутрішніх витрат на НДДКР. Таким чином, можна зробити висновок, що в останні роки відмічається тенденція до переходу на виробництво та торгівлю новітньою продукцією натомість товарів традиційної місцевої спеціалізації.

3.6. Фактори розвитку новітніх СЕЗ та перспективи впровадження китайського досвіду в Україні

Згідно із законодавством України під спеціальною (вільною) економічною зоною розуміється частина території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законів України [50]. На території С(В)ЕЗ можуть встановлюватись митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності іноземних та приватних підприємств. Законодавством також передбачено, що метою створення спеціальної вільно економічної зони

є не лише сприяння залученню іноземних інвестицій та активізація спільної підприємницької діяльності для збільшення обсягів експорту товарів та послуг та імпорту високоякісної продукції на внутрішній ринок, але й залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури, сприяння раціональному природокористуванню та соціально-економічному розвитку України в цілому.

Відповідно до вищезазначеної мети на території України можуть створюватись наступні види Спеціальних вільних економічних зон:

- Зовнішньоторговельні;
- Науково-технічні;
- Промислово-виробничі;
- Сервісні;
- Комплексні.

Варто зауважити, що українським законодавством передбачено формування комплексних СВЕЗ і таких, що мають функціональні ознаки різних типів зон [50].

На сьогоднішній день ситуація в Україні характеризується спробами відновити роботу щодо розвитку Спеціальних технологічних зон або технопарків. Такі зони можуть створюватись як аналоги китайських зон економіко-технологічного розвитку та зон високих технологій. Наразі дана програма реалізується в рамках загальнонаціонального проекту «Технополіс» – створення інфраструктури інноваційного розвитку та високих технологій» [54]. Початково пріоритетними містами для будівництва технополісів було обрано Київ, Харків, Львів, Дніпропетровськ та Донецьк. Пріоритетними галузями визначено інформаційні та комунікаційні технології, біотехнології та фармацевтика, енергозбереження та

енергоефективність, нанотехнології, аерокосмічна індустрія, мікроелектроніка.

В Україні даний проект впроваджується в життя за рахунок коштів іноземних інвесторів, приватних підприємств та державних підприємств, що належать до сфери управління Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами. Державна підтримка даного проекту передбачає надання державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань по запозиченням та компенсації відсотків по кредитах, залучених для реалізації національного проекту «Технополіс», а також надання кредитів та позик приватним підприємствам та поповнення статутного капіталу вищезазначених державних установ. Реалізація даного проекту передбачається здійснювати в рамках впровадження стратегій регіонального розвитку, а органи місцевого самоврядування зобов'язуються включати заходи по проекту «Технополіс» до програм економічно-соціального розвитку областей.

Індустріальний (промисловий) парк – визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій [52].

Преференційна політика щодо діяльності індустріальних парків в Україні передбачає:

- Звільнення від сплати ввізного мита на імпорт обладнання, устаткування і комплектуючих та матеріалів, що необхідні для облаштування парку;

– Звільнення від сплати ввізного мита на імпорт обладнання, устаткування та комплектуючих, що закуповуються з метою використання в господарській діяльності парку.

На сьогодні в Україні офіційно зареєстровано 16 технологічних парків у восьми містах. Лідером за кількістю технопарків та ефективністю їх діяльності залишається столиця Київ. Тут розташовано 7 технопарків, сумарний обсяг реалізованої інноваційної продукції яких складає понад 18 млрд. грн. Також, позитивною динамікою відзначаються технологічні парки Харкова (3,4 млрд. грн.), Львова та Дніпра (Дніпропетровська) (близько 1 млрд. грн.) [13].

За погодженням Міністерства освіти і науки України було створено також 19 наукових парків.

Науковий парк (НП) – юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку [53].

Щодо діяльності наукових парків в Україні на разі застосовуються елементи преференційної податкової політики:

- Звільнення від сплати ввізного мита на імпорт обладнання, комплектуючих та матеріалів, що необхідні для реалізації проектів парку;
- Надання пільг щодо оренди приміщень та оплати комунальних послуг.

Законодавчою базою України заборонено реорганізацію наукових парків і передбачено лише можливість припинення їх дії шляхом ліквідації [54]. Таким чином, це унеможливорює трансформацію наукового парку у повноцінну економіко-технологічну зону. При цьому Спеціальна економічна зона технологічного характеру може бути створена на основі наукового парку, який може бути включений до неї як самостійна частина. Практика, що є досить розповсюдженою в Китаї.

На 2016 рік в Україні зареєстровано 19 наукових парків, що охоплюють дев'ять регіонів держави [див. Додаток И]. Географія наукових парків майже та сама, що й технопарків. Столиця України є реципієнтом найбільшої кількості НП – 6 із 19 тоді, як в Харкові зосереджено 4 парки, а в Одесі – 3. Ініціаторами заснування усіх наукових парків є провідні вищі навчальні заклади, окрім наукового парку «ФЕД». В більшості випадків фінансове забезпечення (формування статутного капіталу) на 51–90% складають кошти ВНЗ, решта – співзасновників НП, якими найчастіше виступають технологічні та інформаційні вузькоспеціалізовані компанії, рідше – інвестиційні союзи.

Переважає кількість українських наукових парків мають порівняно широку спеціалізацію, яка передбачає здійснення досліджень та експериментальних розробок у сфері природничих та технічних наук. Лише декілька з них є вузькопрофільними:

- Харківський науковий парк «Радіоелектроніка та інформатика», що спеціалізується на комп'ютерному програмуванні;
- Одеський «Біометричний інноваційно-технологічний кластер «БІТеК», основним напрямом діяльності якого є виробництво фармацевтичних препаратів та матеріалів;
- Дніпропетровський науковий парк «Хімічні технології», що спеціалізується на виробництві ефірних олій;
- Київський науковий парк «Аерокосмічні інноваційні технології».

Варто відзначити, що на сьогоднішній день технологічні зони в Україні знаходяться лише в стадії свого становлення. Саме тому для аналізу чинників розвитку технологічних та наукових парків в якості показника ефективності їх діяльності було обрано обсяг фактично використаних іноземних інвестицій. Відповідно до результатів регресійного аналізу було отримано

наступне рівняння, що відображає залежність обсягу інвестицій в технологічних парках від зовнішніх чинників:

$$Y_f = 32 + (74 \times X_1) - (27,3 \times X_2) - (8,5 \times X_3), \quad (3.10)$$

де Y_f – обсяг фактично використаних іноземних інвестицій;

X_1 – обсяг ВВП на душу населення в регіоні;

X_2 – рівень безробіття в регіоні;

X_3 – обсяги регіонального імпорту.

Адекватність побудованої моделі та відповідність реальним зв'язкам підтверджується отриманими значеннями коефіцієнтів детермінації $R^2 = 0,99$ та Фішера $F(7,3) = 8,6$ (табличне значення $F(7,3) = 4,35$) підтверджують, що модель є адекватною і відображає відповідність реальним зв'язкам.

Отже, щодо одного із ключових факторів розвитку та ефективності діяльності інноваційних та технологічних парків в Україні – інвестиційного процесу, було виявлено наступні чинники, що впливають на його зростання: позитивно – обсяг ВВП на душу населення в регіоні як масштабу ринку-реципієнта парку та обсяги фактично використаних інвестицій в минулі роки; негативно – рівень безробіття в регіоні, як дестабілізуючий економічний фактор, що водночас свідчить про нестачу кваліфікованих наукових кадрів та обсяги регіонального імпорту.

На сьогодні китайська сторона зацікавлена в інвестуванні ряду проектів й в Україні, які могли б бути реалізовані через створення Спеціальних економічних зон. До найбільш пріоритетних можуть бути віднесені проекти в галузі сільського господарства, електроенергетики та хімічної промисловості.

Однією із схем побудови китайсько-українських зовнішньоекономічних відносин є система кластерів. Вона передбачає створення відокремлених Спеціальних економічних зон із заснуванням спільних підприємств. Так, уряд України та місцева влада провінції Шаньдун

сумісно заснували китайсько-український парк співпраці у сфері високих технологій у зоні високих та новітніх технологій Цзінань у червні 2000 року. Зокрема, в країні було засновано українсько-китайський Інститут зварювання ім. Патона, що відкрило для Китаю доступ до українських технологій.

3.6.1. Проблеми та перспективи китайсько-українського співробітництва в сфері сільського господарства

Серед наймасштабніших китайсько-українських проектів визначено проект агропарку загальною площею до 5 тис. га запропонований представниками Міністерства сільського господарства КНР. Він включає поетапне будівництво заводів з виробництва комбикормів та ветеринарних препаратів, сучасних елеваторів і зерносковищ, парників для вирощування овочів, тваринницьких комплексів і свинокомплексів, створення спільних підприємств для вирощування сої та пшениці з метою її подальшої реалізації за кордоном. Китайська сторона, зокрема, зацікавлена у вирощуванні та імпорті зернових та зернобобових культур, що пов'язано із необхідністю вирішення проблеми продовольчої безпеки країни. Так, щороку модернізація в КНР виводить з обороту все більші площі сільськогосподарських угідь, а щорічні закупівлі зерна закордоном досягають 60 млн. тонн (2010 р.) [157].

Наразі вже розроблено програму щодо спільного обробітку сільськогосподарських земель на території Херсонської області та АР Криму із застосуванням новітніх технологій крапельного зрошування, що сприятиме відновленню та розширенню іригаційної системи в регіоні. Проект передбачає значні капіталовкладення китайської сторони, що будуть направлені на удосконалення іригаційного обладнання, а також виробничих потужностей аграрного сектору в цілому. Крім того частина цільового інвестування буде спрямована на будівництво логістичної інфраструктури. В

свою чергу українська сторона зобов'язується експортувати ряд сільськогосподарських культур до КНР. В останні роки основу українського експорту склали в більшості товари промислового призначення. Реалізація ж аграрних проектів дасть змогу розширити асортимент продукції, а також збільшити загальний товарооборот з КНР.

Однак, співробітництво в рамках вищезгаданих проектів представляє наступні екологічні ризики для України:

1. Деградація ґрунтів внаслідок ведення інтенсивного господарства. В Китаї на сьогодні поширене нераціональне культивування сільськогосподарських рослин, досить щільне засівання земель, надмірне використання хімічної продукції, внаслідок чого рівень родючості ґрунтів знижується швидкими темпами. За даними китайських експертів, річна кількість хімічних добрив, що використовуються в країні перевищує в 2,5 рази відповідний середній показник в світі, а площа забруднених хімікатами орних земель становить 9,5 млн. га [145]. З проблемою інтенсивного використання добрив китайськими компаніями вже зіткнулись декілька африканських країн, що виступають реципієнтами зовнішніх СЕЗ Китаю, а також Росія, яка має багаторічну практику спільного землекоробітку.

2. Деградація земель внаслідок активізації вирощування соняшників та рапсу. Вирощування та експорт олійних культур залишається в сфері інтересів китайської сторони. Проте як показує російський та африканський досвід, китайські компанії часто не дотримуються правил сівозміни, що може призвести до деградації ґрунтів в Україні.

3. Погіршення якості української сільськогосподарської продукції. Китайські компанії закордоном досить часто використовують заборонені добрива та добавки, що не пройшли екологічну експертизу. Так, зокрема, в

районах овочівництва, ґрунти перенасичені отруйними сполуками (в тому числі фтором) та важкими металами.

4. Забруднення земель викидами промислового та побутового споживання. В Китаї щорічно використовується 630 тис. тонн тепличної плівки, яка залишається на полях сільськогосподарського призначення і забруднює ґрунти. У районах, де розташовуються тваринницькі ферми, викиди гною, що містять гормони, важкі метали та інші сполуки, за кількістю перевищують викиди промислових підприємств в 3,8 разів, а рівень їхнього забруднення в 100 разів перевищує допустимі норми [145]. Подібна проблема відмічається в Приморському краї Росії, де китайські компанії займаються рослинництвом.

5. Проблема нелегальної міграції та робочої сили. В більшості випадків китайські компанії забезпечують свої підприємства робочою силою з КНР. Про це свідчить досвід країн Південно-Східної Азії та Африки. Для України впровадження спільних проектів може обернутись збільшенням нелегального міграційного потоку.

Отже, подальше українсько-китайське співробітництво в галузі сільського господарства потребує аналізу екологічної та техногенної сумісності китайських проектів з існуючими екологічними та техногенними системам господарства України і розробки відповідного механізму контролю за виконанням встановлених стандартів та норм.

3.6.2. Китайсько-українська співпраця як чинник реформування паливно-енергетичного комплексу України

Досягнення енергетичної безпеки залишається пріоритетним питанням для нашої країни. Зокрема, найбільш гостро стоїть проблема диверсифікації джерел енергетичних ресурсів. Одним із можливих шляхів вирішення даного питання, окрім розширення ринків закупівлі енергоносіїв, є реалізація

китайсько-українських проектів у таких складових як вугільна та газова промисловість. Слід зазначити, що дослідженням даного питання займається значна когорта українських вчених різних галузей, однак саме китайські проекти залишаються частіше поза увагою науковців. З одного боку, досвід у впровадженні сучасних технологій та власні розробки КНР є потенційно корисними та перспективними для України. З іншого, їх економічна вигідність та екологічна доцільність залишаються під великим питанням. На сьогоднішній день досить гостро стоїть питання щодо забезпечення нашої держави паливно-енергетичними ресурсами, в контексті чого попередні двосторонні домовленості потребують перегляду та повторної оцінки.

Першим кроком в енергетичній співпраці України та Китаю стало підписання меморандуму з China National Offshore Oil Corporation про спільне будівництво газопроводу та облаштування нафтового родовища в Одеській області. В рамках проекту китайською стороною вже здійснено фінансування в розмірі 60 млн. дол., а в майбутньому планується надати в лізинг бурову установку вартістю 200 млн. дол. [27]. Інша китайська компанія China National Nuclear Corporation зацікавлена в розробці та видобутку уранової руди на Новокостянтинівському родовищі. До того ж, китайськими інвесторами була розроблена ініціатива з будівництва вугільних шахт на Львівщині та в Кіровоградській області. Їх проектуванням наразі займається китайська державна корпорація Tiandi Science & Technology CO.LTD, яка розробила проекти 70 % діючих шахт в КНР. Спеціалісти даної корпорації вже були задіяні в модернізації шахт Луганської області, для реконструкції яких Державним банком Китаю було надано довгостроковий кредит у розмірі 85 млн. дол. Відтак, в результаті проведених робіт в 2013 році на вугільній шахті імені Мельникова, що входить до складу ВАТ «Лисичанськвугілля», продуктивність зросла вдвічі. Однак, за останніми даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості, діяльність

підприємства не досягає рівня прибутковості. На стадії обговорення залишаються також будівництво Канівської ГАЕС та реконструкція окремих блоків українських АЕС [41].

Крім того, в рамках програми заміщення імпортного газу українським вугіллям за рахунок залучення китайських інвестицій було розроблено проект будівництва декількох заводів по газифікації вугілля на Донбасі та в Одеській області. Даний напрям співпраці охоплює також проекти по модернізації та подальшій переорієнтації на новітнє паливо Зуївської, Сєвєродонецької, Миколаївської та Криворізької теплоелектростанцій [27]. Серед економічних переваг спільного енергетичного проекту слід відмітити наступні:

- скорочення імпорту природного газу;
- забезпечення стабільного ринку збуту для вугледобувних підприємств;
- запобігання проблемам небезпечних вибухів внаслідок газових викидів на шахтах.

Однак, незважаючи на позитивні ефекти, двостороння співпраця не завжди відповідає українським реаліям. Зокрема, можна виділити наступні негативні сторони та ризики, що постають перед Україною внаслідок реалізації китайських проектів:

По-перше, модернізація українських шахт та електростанцій передбачає закупівлю китайського обладнання, що в свою чергу, негативно відображається на вітчизняних підприємствах, які спеціалізуються на випуску аналогічної продукції, лишаючи їх ринку збуту.

По-друге, перспектива реконструкції шахт та залучення інвестицій ускладнюється приватизаційною політикою українського уряду. Остання передбачає продаж ряду активів вугільного сектору промисловості приватним інвесторам, що в свою чергу ставить питання доцільності надання

державних гарантій та створення додаткового навантаження на гарантований державний борг.

По-третє, варто взяти до уваги, що внаслідок недосконалості технологічного процесу отримання синтетичного природного газу, останній на виході може містити частинки вологи. Це в свою чергу може призвести до виникнення льодових пробок у газопроводах та газосховищах в холодний період. А відтак і до порушення стабільного газопостачання.

По-четверте, незважаючи на світове лідерство та значний досвід КНР з освоєння газифікованого вугілля, китайська сторона не володіє власними технологіями. Відтак, КНР лише адаптував ліцензію компанії Shell, а тому залишається доречним питання про закупівлю технологій безпосередньо у «розробника».

По-п'яте, в Китаї програма по газифікації вугілля є широкомасштабною і підтримується значними дотаціями, що дозволяє використовувати синтезований газ не лише в електроенергетиці, а й на багатьох промислових підприємствах, в тому числі хімічної індустрії. В Україні ж заявлені в проекті переобладнання теплові електростанції та географічне розміщення нових заводів по газифікації не завжди відповідають оптимальному транспортному критерію, що за оцінками експертів становить 100 км.

По-шосте, окрему увагу слід приділити екологічному фактору, адже лише в Китаї внаслідок процесів синтезу газу викиди метану в атмосферу щорічно досягають 19 млрд кубометрів [128].

В той же час, варто також зазначити, що активізація масштабного проекту переходу до синтезованого газу в Україні в перспективі забезпечила б видобуток близько від 1 до 10 млрд кубометрів палива. Недостатньо розкриті ще й потенційні напрями реалізації даної програми. До цього часу українська сторона зосереджувалась у великій мірі на газифікації кам'яного

вугілля. Водночас, більш економічно вигідною може бути буровугільна газифікація внаслідок значно нижчої собівартості бурого вугілля. Важливо тут зазначити й про географічний аспект, а саме про доступність та перспективність використання буровугільних басейнів Правобережжя. Крім того, останнім часом в світі набувають поширення новітні технології, що паралельно з видобутком синтез-газу передбачають виокремлення амонію з метанолом. В світовій практиці метанол застосовується не лише в хімічній індустрії, але й як паливо для швидкісних автомобілів, що в подальшому може стати альтернативою нафтопродуктам.

На сьогоднішній день даний проект призупинено, незважаючи на те, що в 2012 між українською стороною та Державним банком розвитку Китаю було підписано кредитну угоду на суму 3, 6 млрд. дол. та закладено 79,36 млн. грн. в бюджеті України під державні гарантії щодо реалізації проектів заміщення природного газу вугіллям вітчизняного видобування [49]. В той же час Міністерство енергетики та вугільної промисловості спільно з австралійською компанією займається розробкою проекту по підземній газифікації вугілля. Доцільно зазначити, що в Україні в 30-х роках минулого сторіччя проводились експерименти по підземній газифікації вугілля в районі Лисичанська. Незважаючи на те, що першочергові спроби були невдалими, все ж таки в 1935 році в Горлівці було досягнуто успішних результатів. Отже, в нашій країні наявна власна науково-експериментальна база в галузі газифікації вугілля, що безумовно є сприятливим фактором щодо її подальшого розвитку.

Запроваджені проекти й в галузі альтернативної енергетики. Зокрема, китайською стороною було надано в кредит технологічне обладнання та фотоелектричні компоненти для будівництва нових геліостанцій в Україні та підвищення потужності вже існуючих. Відтак, одним з найбільших інвесторів з китайської сторони виступає компанія China National Building

Material Group Corporation (CNBM). Дана корпорація є водночас власником ряду проектів в Україні й відповідно несе усі ризики та вигоди по ним. Однак, останнім часом відмічаються досить неоднозначні тенденції в розвитку двосторонньої співпраці. Зокрема, в червні 2015 року Верховною Радою було представлено оновлену методику обрахунку «зеленого тарифу», в основі якого закладено єдину формулу для всіх видів відновлюваної енергії. При цьому застосовуються лише диференційовані коефіцієнти в залежності від джерела альтернативної енергії та її потужності. Коефіцієнт «зеленого тарифу» для геліоенергетики було зменшено як для дрібних приватних домогосподарств, так і оптових постачальників енергії. Таким чином, в пільговій тарифікації сонячну енергетику наближено до вітрової [див. Додаток К]. До того ж, введено так званий «стимулюючий коефіцієнт», що застосовується на додаток до «зеленого тарифу» при використанні вітчизняного обладнання. Тобто, в залежності від рівня використання конструкцій українського виробництва енергопостачальнику надається надбавка в розмірі 5–10 % (рівень використання обладнання 30 % та 50 % відповідно). При цьому пільга при підключенні нових альтернативних джерел енергії до загальної об'єднаної енергомережі не застосовується.

Отже, сучасна енергетична політика нашої країни ґрунтується, в певній мірі, на засадах протекціонізму, що в свою чергу не зменшує привабливість українського ринку для інвесторів з КНР завдяки впровадженню додаткових стимулюючих пільг. В цілому ж слід зазначити, що спільний розвиток сонячної енергетики залишається другорядним питанням з ряду причин:

- Фактор нерівномірного розподілу інсоляції зумовлює невідповідність у попиту та реальному споживанні. Складним виявляється також питання акумуляції даного типу енергії та її передачі безпосередньо до споживача.

- Значну перешкоду для масового впровадження становить собою висока собівартість геліо-обладнання та власне витрати на його амортизацію. Адже, фотоелементи, що застосовуються на сонячних електростанціях потребують постійного очищення та періодичного полірування, на додаток до необхідності їх повної заміни через кожні 25 років.
- На сьогоднішній день значна частка геліостанцій розташована на території окупованого Криму. Існують окремі невирішені питання щодо права власності та розпорядження ними українською стороною.
- Незважаючи на приналежність сонячної енергетики до зеленої енергетики, процеси виготовлення фотокомпонентів, переважна частина яких є кремнієвими, та їх утилізації значно забруднюють навколишнє середовище. Тому, пріоритетними в даному напрямі є власні українські розробки. Зокрема, проект Національної академії наук спільно з Олександрійським філіалом МАН передбачає створення підприємства по виробництву екологічно чистого органічного геліо-обладнання в Кіровоградській області. На сьогодні в світі нараховується всього лиш близько 10 заводів такого профілю.

Наразі реформування енергетичної галузі в Україні повинно спиратись на два ключові фактори – досягнення енергонезалежності за рахунок впровадження альтернативної енергетики, використання новітніх технологій та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Однією з останніх тенденцій в світі є розробка та впровадження технологій, що базуються на низькотемпературному ядерному синтезі. Зокрема, проривом в даній галузі можна назвати винахід італійського вченого Андреа Россі, який спільно з колегою створив ядерний реактор нового покоління – Energy Catalizer (E-cat) [86]. Винахід представляю собою невеликий агрегат, в якому в якості паливної речовини використовується нікель, що піддається хімічній

реакції за участі тепла. Вагомою перевагою нової технології є незначне споживання палива та відсутність шкідливої емісії.

На сьогоднішній день трансферт нової технології здійснено в декілька країн світу, в тому числі й КНР. Зокрема, в Китаї в 2014 році в межах Спеціальної економічної зони Тяньцзінь було відкрито центр дослідження Нікелю–Гідрогену [180]. Слід відзначити, що розвиток ядерної енергетики поступово стає важливою складовою геостратегії КНР, про що свідчать зміни в енергетичній політиці Китаю. Відтак, в 2014 році було призупинено дію двостороннього стратегічного договору з РФ, який передбачав поставки газу в об'ємі понад 30 млрд. кубометрів щорічно та будівництва газопроводу «Алтай» із Західного Сибіру до Сінцзян-Уйгурського а. р. Водночас із освоєнням технології А. Росії в СЕЗ Тяньцзінь Китай відмовився від фінансування газопроводу та висунув нові вимоги щодо зниження ціни на природний газ.

В цілому, варто зазначити, що світова ціна на нікель протягом 2014 року зросла на 30 %, чому передувала заборона на експорт нікелевих руд з Індонезії. (Дана країна володіє значними запасами нікелевих руд, від оцінених 13 млн. т. до 3,2 млн. т підтверджених запасів, та є одним із основних експортерів для Китаю). При цьому, відбулось значне зростання попиту на нікель в КНР, де обсяги імпорту нікелевої сировини з Індонезії зросли до 60 % [89].

Таким чином, правомірно буде стверджувати, що новий напрям досягнення енергонезалежності заслуговує уваги, адже в нашій країні є власні напрацювання в даній галузі, зокрема відповідні дослідження проводяться в КНУ ім. Шевченка, Київському Інституті Фізики та ННЦ ХФТІ, а також наявні достатні запаси руд.

Відтак, китайсько-українські проекти охоплюють достатньо широкий спектр галузей, включаючи вугільну та газову промисловість. Однак,

подальше двостороннє співробітництво в енергетичній сфері потребує детального аналізу екологічної та техногенної сумісності китайських проектів з існуючими екологічними та техногенними системами господарства України і розробки відповідного механізму контролю за виконанням встановлених стандартів та норм.

3.6.3. Двосторонні інвестиційні проекти в галузі будівництва інфраструктури

Одним з пріоритетних проектів в галузі розвитку інфраструктури для української сторони є будівництво автомобільних магістралей Львів – Краківець, Одеса – Рені, а також кільцевої дороги навколо столиці та залізничної лінії Київ – Бориспіль. Щодо інших транспортних проектів — на сьогодні ведуться переговори з корпорацією China Road & Bridge Corporation та Китайським експортно-імпортним банком, а корпорація CITIC Group розглядає можливість участі у будівництві метрополітену в Дніпропетровську. Однак, найбільш масштабним інвестиційно-інфраструктурним проектом є будівництво порту та СПГ-терміналу (скрапленого природного газу) в Миколаївській області, переважну частину фінансування якого зобов'язується забезпечити Китайська машинобудівна міжнародна корпорація (СМІС). Остання також зацікавлена в збільшенні потужностей контейнерних терміналів Одеського морського порту, зокрема створенні нового комплексу з перевалки залізничної сировини.

Перспективним є також будівництво торгового порту на озері Донузлав в Криму, про що було підписано домовленість з компанією «China National Technical Import & Export Corporation» (CNTIC). Для Криму це стратегічно важливий проект, що дасть змогу перенести вантажні потужності Євпаторійського морського порту на озеро Донузлав,

стимулювавши водночас розвиток прилеглих територій. Китайська сторона, в свою чергу, побудувавши сучасний порт, зможе налагодити через Крим логістику поставок вітчизняних товарів до Східної Європи.

Одним із останніх проектів по відродженню «Великого шовкового шляху» є альтернативний варіант транзиту по лінії Україна – Грузія – Азербайджан – Казахстан – Китай. Даний маршрут передбачає мультимодальні контейнерні перевезення, що включають в себе залізничні та паромні переправи через Чорне та Каспійське море. В Україні відправними точками є Іллічівський та Одеський порти, в Грузії – Поті та Батумі, в Азербайджані – Баку та Алят, в Казахстані – порт Актау. Кінцевою точкою маршруту є трансграничний пункт Достик (Казахстан) – Алашанькоу (Китай). До того ж, розбудовується також «залізничний порт» в Урумчі.

Перевагами даного проекту є наступні:

- Можливість отримання валютних надходжень від надання транзитних послуг на доставку товарів з країн ЄС до Китаю.
- Додаткове завантаження українських портів Чорного моря.
- Можливість налагодження та побудови нових взаємовідносин з Грузією, Азербайджаном та Казахстаном, зокрема підвищення товарообороту, розширення експорту вітчизняної продукції.

Однією з перешкод на шляху до подальшого розвитку даного проекту виявилось недостатнє завантаження контейнерів імпортованими китайськими товарами. В цьому відношенні досить перспективним було б залучення до зовнішньоторговельної співпраці усього комплексу країн, які включені до маршруту Великого шовкового шляху. Таким чином, українська сторона могла б відновити експортні поставки з Казахстаном, оминаючи територію Росії. А для Китаю відкрився б альтернативний торговельний шлях до Азербайджану через територію Казахстану. Завдяки повному відновленню історичного торговельного шляху, який був не просто транзитним

маршрутом, а включав численні торгівельні пункти в різних країнах, Україна диверсифікувала б ринки збуту та імпортерів. Це дало б змогу збільшити товарообіг, створити сприятливі умови для відновлення діяльності спеціальної економічної зони Порто-франко в Одесі та підвищити ефективність її функціонування.

Таким чином, реалізація зазначених інвестиційних проектів сприятиме розвитку інфраструктури та освоєнню додаткових ресурсів для науково-технологічних парків країни.

В цілому ж китайський досвід реалізації концепції СЕЗ може розглядатись як потенційно привабливий і такий, що є доцільним для впровадження в Україні за таких умов:

- надання особливого статусу СЕЗ варто здійснювати в межах тих територій, що вже мають функціонуючу промислову базу з метою розширення виробництва та його подальшої переорієнтації на високі технології;
- створення технологічних зон повинно проводитись з одночасною державною підтримкою науково-дослідницької діяльності у відповідних університетах та інститутах, що в свою чергу забезпечило б необхідну ресурсну базу у вигляді кваліфікованої робочої сили та науково-інноваційної інфраструктури (даний механізм передбачає комерціалізацію вже існуючих науково-дослідницьких розробок);
- на етапі вибору місця розміщення СЕЗ та визначення цілей їх діяльності варто орієнтуватись на потреби конкретної території, ставлячи одним із основних завдань вирішення місцевих регіональних проблем шляхом спільної реалізації інфраструктурних проектів за схемою «державно-приватні інвестори-іноземні інвестори». Тобто, необхідним механізмом є узгодження функціонування СЕЗ із впровадженням багатосторонніх проектів. Так, зокрема питання створення та функціонування

зовнішньоторговельних СВЕЗ в Україні доцільно вирішувати у взаємозв'язку із розвитком міжнародних транспортних коридорів;

– на сьогоднішній день, беручи до уваги стан державної економіки та політичну ситуацію в Україні, варто перенести акценти з промислового сходу до західних та центральних областей країни;

– при розробці нової стратегії вважаємо за доцільне більш широко диференціювати Спеціальні економічні зони за видами діяльності.

– в розміщенні СЕЗ також необхідно враховувати попит, місткість ринку, а також чіткий розподіл на імпортозаміщення та стимулювання експорту;

– при розробці нової стратегії вважаємо за доцільне більш широко диференціювати Спеціальні економічні зони за видами діяльності та запровадити державні контролюючі органи та місцевих органи на зразок Адміністрацій Спеціальних економічних зон Китаю, які б проводили моніторинг діяльності СЕЗ, забезпечували збір та обробку статистичних даних щодо обсягів залучення іноземних інвестицій та ефективності діяльності Спеціальних економічних зон;

– при підготовці спеціалістів лінгвістичного профілю з китайської мови варто ввести учбові курси, які б давали знання з перекладу китайської технічної документації.

Висновки до розділу 3

Регресійний аналіз дав змогу провести незаангажоване дослідження та дати комплексну оцінку умовам, в яких функціонують Спеціальні економічні зони в Китаї. Зокрема було проведено компаративний аналіз досліджених чинників локалізації та ефективності діяльності СЕЗ різних типів в Китаї. Отримані результати підтвердили основоположні гіпотетичні твердження

щодо діяльності окремих типів Спеціальних економічних та сприяли визначенню нових тенденцій:

- Визначальним чинником в розміщенні основних типів СЕЗ є іноземне інвестування. Даному тренду не відповідають лише зони вільної торгівлі, місцерозташування яких в меншій мірі залежить від інвестиційного процесу.

- Ефективність діяльності економіко-технологічних та зон новітніх технологій визначається значним впливом таких чинників, як масштаб їх внутрішнього ринку-реципієнта зони виражений у регіональному ВВП та обсяг державних витрат на розвиток науково-дослідної сфери;

- Найчисленніші два типи СЕЗ в Китаї, що є досить подібними за функціонально-галузевою структурою, пільговим режимом та видами діяльності мають різну спрямованість: для ЗЕТР більш характерне імпортозаміщення, для ЗНВТ першочерговим завданням є стимулювання експортних операцій;

- Хоча геопросторове поширення економіко-технологічних зон в більшій мірі відповідає територіальному зосередженню зон новітніх технологій в Китаї, однак їх розміщенні все ж залежить від різних чинників. Якщо для ЗНВТ важливими критеріями є нижчий рівень оплати праці в провінції та вищий ступінь розвитку залізничної мережі, то для ЗЕТР більш вагоме значення мають автомобільний транспорт та відсутність конкуренції з боку фірм, які функціонують на території звичайного податкового режиму.

- Як показує практика функціонування зон нових і високих технологій в умовах Китаю, спочатку в своєму розміщенні вони орієнтовані на наявність наукової бази, місткість ринку і економічні реформи. На подальшу ефективність їх діяльності значний вплив має регіональний інвестиційний клімат, розвиненість інфраструктури, а також наявність інших типів Спеціальних економічних зон, що сприяє ефекту економії на масштабі та міжзональному трансферту технологій.

– На локалізацію зон вільної торгівлі справляють вагомий вплив такі фактори, як обсяги зовнішньоторговельних операцій, чисельність підприємств з іноземним капіталом, кількість портів та їх пропускна здатність.

– Зони прикордонного економічного співробітництва в розміщенні тяжіють до менш розвинених регіонів, оскільки прикордонні території зазвичай є маргінальними та відсталими. В розвинених регіонах сходу ЗПЕС відчують конкуренцію з боку інших типів СЕЗ. Однак, лєвова частка (55–90%) зовнішньоторговельного обороту із сусідніми країнами припадає саме на зони прикордонного економічного співробітництва.

На сьогоднішній день визначальним фактором розвитку Спеціальних економічних зон в Україні виступають іноземні інвестиції. Зокрема, китайська сторона зацікавлена в ряді інвестиційних проектів в Україні, а також дотримується стратегії розбудови мережі Спеціальних економічних зон на зовнішніх ринках. Таким чином, перед Китаєм та Україною відкриваються значні перспективи розвитку та співпраці, в тому числі в рамках Спеціальних економічних зон. Однак, для того, щоб таке співробітництво було вигідне усім сторонам, уряди держав повинні дотримуватись певних вимог та правил. Зокрема, для досягнення економічного ефекту реалізація спільних проектів повинна здійснюватись за наступними принципами:

- доцільність створення та розміщення в певному регіоні;
- виправдане залучення фінансових та виробничих ресурсів;
- переорієнтація на виробництво високотехнологічної продукції;
- залучення кваліфікованих наукових кадрів, а також молодих спеціалістів;
- формування відповідної законодавчої бази;
- створення ефективного механізму контролю за діяльністю СЕЗ.

Перелік посилань із списку використаних джерел:

[5, 13, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,77, 80, 81, 88, 92, 133, 145, 149, 150, 158,168, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 182]

Перелік посилань із списку використаних джерел на власні наукові праці:

[20, 21, 26, 27]

ВИСНОВКИ

В останнє десятиріччя Китай досяг значних успіхів в економічному розвитку, послідовно демонструючи вагомі темпи зростання. Одним з інструментів підйому економіки країни стало експериментальне впровадження Спеціальних економічних зон, діяльність яких продемонструвала високі економічні ефекти. За макроекономічними показниками Китайська народна республіка обійшла Японію в 2010 році і стала другою по величині національною економікою світу. На кінець 2012 року країна стала другим по величині реципієнтом іноземних інвестицій після США. В 2011 році частка СЕЗ у валовому показнику ВВП та торговельному обороті країні становила 68 % та 87 % відповідно.

Передовий досвід Китаю у створенні СЕЗ та промислових кластерів може бути узагальнений як поступовість в застосуванні експериментального підходу за активної участі та прагматичного сприяння держави. Конкретними його виразами є: проведення політики преференцій та надання СЕЗ широкої інституційної автономії; значна підтримка та активна участь центрального уряду та місцевих органів державного управління; залучення прямих іноземних інвестицій та інвестування у розвиток підприємств членами китайської діаспори; налагодження бізнес-контактів та побудова надійної системи комунікацій; безперервний процес освоєння нових технологій.

Спеціальні економічні зони в Китаї сприяють залученню іноземного капіталу, технологій та управлінського досвіду, розширенню експорту та притоку валютних надходжень, підвищенню рівня зайнятості, прискоренню процесу структурних змін у виробництві, відкриттю кордонів для співробітництва. Функціонування СЕЗ показує, що ця форма господарювання забезпечує можливість раціонального використання матеріальних і трудових ресурсів, а також наукових кадрів. Спеціальні економічні зони стають

потужним чинником розвитку всього національного господарства Китаю і його активного включення в міжнародний поділ праці.

Не менш важливим є той факт, що розвиток СЕЗ помітно пожвавив зовнішньоекономічну діяльність країни в цілому. Активне залучення іноземних фінансових коштів дозволило Китаю розгорнути широкомасштабну експортну програму і тим самим стимулювати загальний приріст зовнішньої торгівлі. Завдяки розширенню мережі Спеціальних економічних зон в країні та за її межами, Китаю вдалося налагодити та зміцнити зовнішньоекономічні зв'язки не лише із сусідніми країнами через транскордонне співробітництво, а й розширити свою присутність у віддалених регіонах.

Однак, наряду з високими темпами економічного зростання, розвиток Спеціальних економічних зон в Китаї супроводжується виникненням проблемних моментів. Так, періодично в СЕЗ мають місце такі дестабілізуючі чинники, як втрата контролю над інвестиціями, обсягом та структурою споживання. До того ж негативним фактором виступають макроекономічні коливання та інфляція. В цих умовах важливим є поліпшення інвестиційного клімату, удосконалення механізму розподілу фінансування та підвищення контролю над об'ємами та напрямками капіталовкладень, покращення галузевої політики. Все ж таки, незважаючи на труднощі, Китай досяг значного зростання економічної могутності держави та посилення впливу в системі світового господарства.

Отже, в результаті проведеної роботи було досягнуто поставлену мету, а саме виявлено роль та значення Спеціальних економічних зон у розвитку місцевої економіки, а також формуванні зовнішньої геостратегії Китаю. За отриманими даними, можна говорити про те, що більшість регіонів країни зазнає позитивних змін внаслідок діяльності СЕЗ на їх території. Так, зокрема, зони новітніх та високих технологій і зони економіко-

технологічного розвитку забезпечують від 1 до 11 % рівня зайнятості, від 20 до 80% експортних надходжень та 20–40% валової продукції регіонів. Значно нижчими є показники зон прикордонного економічного співробітництва — 1–5 % регіонального ВВП, близько 1 % зайнятих та 1–4 % експорту. Однак, для них характерна тенденція до постійного зростання. До того ж, зони прикордонного співробітництва найбільше впливають на розвиток співпраці з країнами-сусідами, а також сприяють вирішенню проблем внутрішніх регіонів, включаючи етнічні конфлікти та соціальні негаразди.

До того ж, китайська сторона зацікавлена в ряді проектів в Україні, результати яких можуть стати досить неоднозначними для обох країн. Економічне зростання та підвищення впливу Китаю на світовій арені безсумнівно вплине на відносини з нашою державою. Саме тому, дана тема ставить нові питання і залишається актуальною для подальшого розгляду.

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні основоположні висновки:

1. Висвітлено доцільність застосування суспільно-географічного підходу до вивчення Спеціальних економічних зон, зокрема теорії географічних місць. Обґрунтовано визначення Спеціальної економічної зони – як географічного місця (переважно локального або мезорівня), в якому інтенсифікована господарська діяльність із застосуванням певних стимулів економіко-юридичного характеру (часто із залученням іноземного капіталу), які спрямовані на розвиток конкретної обмеженої території, формування нових її функцій та більш глибокого включення у територіальний та міжнародний поділ праці.

2. Досліджено та проаналізовано роль Спеціальних економічних зон у соціально-економічному розвитку Китаю, зокрема виявлено позитивні ефекти діяльності СЕЗ такі, як розбудова інфраструктури, розвиток сфери

послуг, скорочення рівня безробіття, часткове вирішення проблеми гендерної дискримінації та сприяння подоланню етнічних протиріч.

3. Виявлено диференційований вплив СЕЗ на розвиток регіонів. Визначено, що найбільшу питому вагу в місцевій економіці мають зони економіко-технологічного розвитку та зони новітніх і високих технологій. Відтак, на них припадає від 20 до 50 % валового регіонального продукту, в середньому 35–45 % експортних надходжень, а також від 1 до 11 % зайнятих у регіоні.

4. Встановлено, що зони прикордонного економічного співробітництва виступили в ролі каталізаторів розвитку внутрішніх регіонів Китаю. Відтак, їх діяльність зумовила значні зміни в структурі ВРП: зростання частки сфери послуг на 7–17 % та зменшення питомої ваги первинного і вторинного сектору на 10–20 %. Завдяки функціонуванню ЗПЕС знизився рівень безробіття на 4,9 %, а також зросла частка регіонів у загальнонаціональному показнику експорту по країні в 4 рази.

5. Встановлено, що найчисленніші два типи СЕЗ в Китаї, які є досить подібними за функціонально-галузевою структурою, пільговим режимом та видами діяльності мають різну спрямованість: для ЗЕТР більш характерне імпортозаміщення, для ЗНВТ першочерговим завданням є стимулювання експортних операцій.

6. Визначено, що геопросторове поширення та ефективність функціонування окремих типів СЕЗ залежать від різних чинників. За допомогою методу множинної регресії було підтверджено значущий вплив таких факторів як середня заробітна плата, ВРП на душу населення, кількість кваліфікованих кадрів та наукового персоналу, обсяг інвестицій в НДДКР для зон новітніх і високих технологій; для зон економіко-технологічного розвитку – густота мережі автомобільного транспорту та рівень економічної свободи; для зон вільної торгівлі – чисельність портів, їх пропускна здатність

та обсяги регіонального експорту; для зон прикордонного економічного співробітництва – обсяги зовнішньоторговельного обороту та інвестування із сусідніх країн.

7. Виявлено зміни в тренді локалізації зон нових і високих технологій в умовах Китаю: на початкових етапах створення в своєму розміщенні вони орієнтовані на наявність наукової бази, місткість ринку і економічні реформи. На подальше розширення їх мережі значний вплив має регіональний інвестиційний клімат, розвиненість інфраструктури, а також наявність інших типів Спеціальних економічних зон, що сприяє ефекту економії на масштабі та міжзональному трансферту технологій.

8. Систематизовано дані про існуючі двосторонні українсько-китайські проекти, зокрема, найбільш пріоритетними галузями співпраці визначено енергетику та сільське господарство. Обґрунтовано доцільність розвитку двостороннього співробітництва із заснуванням Спеціальних економічних зон третього покоління та використання китайських інвестицій для розбудови інфраструктурної бази.

9. Сформульовано рекомендації щодо можливостей використання китайського досвіду в Україні, зокрема: акцент на розвитку СЕЗ на основі технопарків; орієнтація в першу чергу на потреби регіону-реципієнта; узгодження із інвестиційними проектами, що вже реалізуються; перенесення стратегічних виробництв вглиб країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. Москва, 1983. 350 с.
2. Бакланов П. Я., Ганзей С. С. Трансграничные территории: проблемы устойчивого природопользования. Владивосток: Дальнаука, 2008. 216 с.
3. Васильева Н. В. Спеціальні економічні зони як основа регіонального розвитку Китаю. *Науковий вісник Академії муніципального управління «Економік»*. Київ, 2010. № 2. С. 22–25.
4. Вольский В. В. Социально-экономическая география зарубежного мира. Москва: Дрофа, 2001. 560 с.
5. Географія світового господарства (з основами економіки): навч. посіб. / За ред. Я. Б. Олійника та ін. Київ: Знання, 2011. 640 с.
6. Го Шухун Эволюция развития свободных экономических зон в Китае. *Журнал европейской экономики Тернополь*. Тернополь, 2012. Т.11. №2. 267 с.
7. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 495 с.
8. Демченков Я. Стратегічне значення ВЕЗ. *Урядовий кур'єр*. 2003. № 148. С. 7–8.
9. Дергачев В. А. Международные экономические отношения. Учебник для вузов. Москва: Юнити–Дана, 2005. 368 с.
10. Дергачев В. А. Особенности китайской геополітики. *Вестник аналитики*. Москва, 2008. №32 (2). 192 с.
11. Дергачев В. А. Свободные экономические зоны в современном мире. Одесса: Судоходство, 1996. 92 с.
12. Дергачев В. А. Геополитика. Киев: Вира–Р, 2000. 440 с.
13. Державна служба статистики України: офіційний сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.05.2016).

14. Досьє компанії та підприємця. URL: <https://youcontrol.com.ua> (дата звернення: 19.05.2016).
15. Жуков Е. Ф. Международные экономические отношения. Москва: Юнити-Дана, 2000. 485 с.
16. Изотов Д. А. Зоны с льготным режимом КНР: пространственная концентрация и роль во внешней торговле. *Экономика региона*. Хабаровск, 2013. № 1. С. 125–126.
17. Изотов Д. А., Юн С. Е. Приграничное сотрудничество как объект исследования. *Ойкумена*. Владивосток, 2011. № 4 (19). С. 9–11.
18. Кіктенко В. О. Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ. *Східний світ*. 2016. №1. С. 83–93.
19. Кіктенко В. О. Роль теорії «м'якої сили» в створенні нового образу Китаю. *Китаєзнавчі дослідження*. 2015. №1–2. С. 39–50.
20. Килимчук А. А. Анализ деятельности зон новых и высоких технологий в Китае. *Могилевский меридиан*. Могилев, 2016. Том 16. Вып. 3–4 (35–36). С. 38–43.
21. Килимчук А. А. Китайсько-українська співпраця як фактор енергетичної безпеки України. *Географія та туризм: Наук. зб.* / ред. кол.: Я. Б. Олійник та ін. Київ: Альфа-ПК, 2015. Вип. 34. С. 286–294.
22. Килимчук А. А. Особливості використання методу регресійного аналізу в дослідженні Спеціальних економічних зон Китаю. *Економічна та соціальна географія* / ред. кол.: Я. Б. Олійник (відп. ред) та ін. Київ, 2016. Вип. 75. С. 69–73.
23. Килимчук А. А. Спеціальні економічні зони як об'єкт суспільно-географічного дослідження. *Географія та туризм: Наук. зб.* / ред. кол.: Любіцева О.О. та ін. Київ: Альфа-ПК, 2016. Вип. 37. С. 207–215.

24. Килимчук А. А. Суспільно-географічний аналіз зон вільної торгівлі в КНР. *Географія та туризм: Наук. зб.* Київ.: Альфа-ПК, 2016. Вип. 36. С. 201–211.

25. Килимчук А. А. Формування Спеціальних економічних зон Китаю в контексті становлення політики відкритості. *Географія та туризм: Наук. зб.* Київ: Альфа-ПК, 2014. Вип. 27. С. 209–217.

26. Килимчук А. А. Проблеми та перспективи китайсько-українського співробітництва в сфері сільського господарства. *Шевченківська весна – 2014. Частина 3: Географія: Збірник наукових праць XII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених.* Київ: Принт-Сервіс, 2014. Вип. XII. С. 160–162.

27. Килимчук А. А. Китайсько – українські проекти як чинник реформування паливно-енергетичного комплексу України. *Шевченківська весна – 2015. Географія: Збірник наукових праць XIII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених.* Київ: Принт-Сервіс, 2015. Вип. XIII. С. 137–139.

28. Килимчук А. А. Специальные экономические зоны как фактор развития приграничных регионов Китая. *III Весенние научные чтения. Часть 2: сборник докладов международной конференции.* Д.: научно-информационный центр «Знание», 2015. С. 109–113.

29. Килимчук А. А. Спеціальні економічні зони – каталізатор соціальних зрушень в КНР. *XI Сходознавчі читання А. Кримського: Тези доповідей міжнародної наукової конференції / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського (Київ, 16–17 жовтня, 2015 р.).* Київ: 2015. С. 82–83.

30. Килимчук А. А. Феномен китайських економічних зон. *Шевченківська весна – 2016. Географія: Збірник наукових праць XIV міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених.* Київ: Принт-Сервіс, 2016. Вип. XIV. С. 181–183.

31. Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география: Учебник для вузов. Москва: Аспект Пресс, 2001. 479 с.
32. Кречетова В. С. Хозяйственно-культурные комплексы Китая / под ред. Мироненко Н.С. Москва: АБВ, 2006. 87 с. (с.37–38)
33. Кухарська Н.О. Спеціальні (вільні) економічні зони як фактор розвитку регіону. *Вісник соц.-ек. досліджень*. Одеса: ОДЕУ, 2006. Вип. 23. С. 144–149.
34. Лещенко Л. О. Внутрішня і зовнішня політика КНР в контексті глобалізаційних процесів. *Дослідження світової політики*: 36. наук, праць. Київ: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2000. Вип. 14. С. 72–82
35. Ломакин В. К. Мировая экономика. 3-е изд., стереотип. Москва: Анкил, 2007. 672 с.
36. Максаковский В. П. Географическая картина мира: учебник для вузов. Книга I: Общая характеристика мира. Москва: Дрофа, 2003. 496 с.
37. Мезенцев К. В. Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку: навч. посіб. / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2004. 83 с.
38. Мезенцев К. В. Про використання факторного аналізу в регіональних дослідженнях. *Економічна та соціальна географія*. Київ, 2002. Вип. 53. С. 21–27.
39. Міністерство освіти і науки України Офіційний сайт URL: <http://mon.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2016).
40. Михайловська О. В. Еволюція вільних економічних зон: світовий досвід. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 12. С. 102–112.
41. Основные направления китайско-украинского экономического сотрудничества. *Breaking report*. URL: www.davinci.org.ua/docs/China.pdf (дата звернення: 15.02.2016).

42. Пила В. І., Чмир О. С. Особливі територіально-господарські утворення: СЕЗ і ТПП: Навч. посіб. для студ. / Київ. держ. торг.-екон. ун-т. Хмельницький: Поділля, 2000. 312 с.
43. Пила В. І., Чмир О. С., Гарасюк О. А., Терещенко Т. В. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво. Хмельницький: ХУУП, 2006. 412 с. (с. 245-260)
44. Пила В. І., Чмир О. С., Загородній В. Про перспективи Спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку в Україні. *Економіка України*. 2002. № 4. С. 11–16.
45. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії : Навч. Посібник. Київ: Вища шк., 1996. 231 с.
46. Погорлецкий А. И. Экономика зарубежных стран. 2–е изд. СПб.: Михайлов В. А., 2001. 491 с.
47. Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії: Закон від 20.11.2012 № 5485-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 51. Ст. 714.
48. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 45. Ст. 434.
49. Про державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22.12.2011 № 4282-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 34–35. Ст.414.
50. Про загальні засади створення і функціонування Спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13.10.1992 р. № 2673-XII. Дата оновлення: 17.02.2006. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2673-12> (дата звернення: 20.05.2016).

51. Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні: постанова Каб. Міністрів України від 2.02.2011 р. № 389. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-%D0%BF> (дата звернення: 20.05.2016).

52. Про індустриальні парки: Закон України від 21.06.2012 р. № 5018-VI. Дата оновлення: 20.12.2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5018-17/page> (дата звернення: 20.05.2016).

53. Про наукові парки: Закон України від 25.06.2009 р. № 1563-VI. Дата оновлення: 05.12.2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1563-17> (дата звернення: 20.05.2016).

54. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 р. № 991-XIV. Дата оновлення: 05.12.2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=991-14> (дата звернення: 20.05.2016).

55. Рогач О. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: Підручник. Київ: Либідь, 2005. 720 с.

56. Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б. Макроекономіка. Глобальний підход: Пер. с англ. М.: Дело, 1999. 848 с.

57. Сіваченко І. Ю. Вільні економічні зони: світовий досвід і українська практика: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 485 с.

58. Сіваченко І. Ю., Кухарська Н. О., Левицький М. А. Вільні економічні зони: Навч. посіб. Київ: Дакор; Алерта, 2001. 480 с.

59. Стельмащук А. М. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. Тернопіль: ТАНГ, 2000. 315 с.

60. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку: Навч. посіб. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. Київ: Вища шк., 2002. 254 с.

61. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посіб. 2-е вид., виправл. і доповн. Київ: Вікар, 2002. 374 с.

62. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. для студ. екон. та екон.-геогр. спец. вищ. навч. закл. Київ: Вища шк., 2000. 224 с.
63. Стрицюк А. П. Китай. – Київ: Генеза, 2008. 196 с.
64. Толкунова С. Г. Географическая экспертиза разнообразных подходов и аспектов к определению понятия «свободная экономическая зона». *Социально-экономическая география теория, методология и практика преподавания: мат-лы междунар. научно-практ. конф. / под ред. А. А. Лобжанидзе. Москва: Экон-информ, 2014. 318 с.*
65. Толкунова С. Г., Пухова А. Г., Гришакова С. В., Горшкова И. А. Основные направления мирового опыта создания и функционирования свободных экономических зон на примере СЭЗ Китая. *Успехи современного естествознания. Москва: 2016. № 8. С. 215–219.*
66. Толкунова С. Г., Пухова А. Г., Беляева Т. К. Современные научные подходы к классификации свободных экономических зон. *Современные проблемы науки и образования. Москва: 2015. № 2–2. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=22527> (дата звернення: 15.02.2016).*
67. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
68. Чмир О. С., Панченко В. Г., Гусев Ю. В., Вітчизняна практика та світовий досвід СЕЗ і ТПР. Вістка: Постер Принт, 2013. 252 с. (с. 173-190)
69. Чмир О. С., Шкворець Ю. Ф., Єгоров І. Ю. Державно-приватне партнерство у науково-технічній та інноваційній сфері: теоретичні засади та практичні проблеми впровадження в Україні. *Наука та наукознавство. 2012. № 3. С. 98–109.*
70. Чмир О. С. Проблеми та ризики розбудови СЕЗ і ТПР в Україні. *Регіональні дослідження. 2002. № 1 (23). С. 135–143.*

71. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії: Навч. видання. Львів: Світ, 1994. 304 с.
72. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: Підручник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 444 с.
73. Шевчук Л. Т. Китай: соціально-економіко-географічна характеристика. Львів: Світ, 1999. 136 с.
74. Ян Циншань Экономика переходного типа и традиционные выглед / Циншань. *Китай: шансы и вызовы глобализации*: Тез. докл. XIV Междунар. науч. конф. «Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы». Москва, 2003. Ч. 1. С. 75–76.
75. Яценко Б. П., Бабарицька В. К. Країнознавство: основи теорії : навч. посібник. Київ: Либідь, 2009. 312 с.
76. Яценко Б. П., Стафійчук В. І., Брайчевський Ю. С. Політична географія і геополітика: Навч. посібник. Київ: Либідь, 2007. 255 с.
77. Administrative committee of Ningbo Free Trade Zone. URL: www.nftz.com (Last accessed: 08.09.2015).
78. Agnew J. A. Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society. London: Routledge, 1987. 267 p.
79. Alder S., Shao L., Zilibotti F. The Effect of Economic Reform and Industrial Policy in a Panel of Chinese Cities. *Journal of Economic Growth*. 2016. No. 21(4). P. 305–349.
80. ASEAN Statistical Yearbook (2010) URL: <http://www.asean.org/resources/2012-02-10-08-47-55/statistical-publications> (Last accessed: 08.09.2015).
81. Atlas of China National Geographic. Washington D.C., 2008. 128 p.
82. Bräutigam D.A., Farole T., Tang X. China's Investment in Special Economic Zones: Prospects, Challenges, and Opportunities . *World Bank Research Working Paper*. Washington, D.C.: 2010. No. 5. 28 p.

83. CFPE (2010) *China Equity Investment Report 2009-2010*. URL: <http://www.cfpe2010.org/2011/01/china-equity-investment-report-2009-2010/> – (Last accessed: 08.09.2015).
84. Cheng Linghua Xiao Hanbin *China torch statistical yearbook*. Beijing, 2012. 413 p.
85. China Association of Development Zones. URL: www.cadz.org.cn/ (Last accessed: 08.09.2015).
86. China Business Handbook (2016) URL: www.iberchina.org/files/2016/business_handbook_china.pdf (Last accessed: 08.09.2015).
87. China Industrial Parks. URL: <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/Fast-Facts/China-Industrial-Parks/ff/en/1/1X39VTUR/1X06BOS8.htm> (Last accessed: 08.09.2015).
88. China Law. URL: <http://english.gov.cn/laws/laws.htm> (Last accessed: 08.09.2015).
89. China. *CIA The World Factbook*. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html> (Last accessed: 08.09.2015).
90. China's Development Zones. *HK economy* URL: <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/Fast-Facts/China-Industrial-Parks/ff/en/1/1X39VTUR/1X06BOS8.htm> (Last accessed: 08.09.2015).
91. China's Economic Data. URL: <http://www.thechinaperspective.com/> – (Last accessed: 08.09.2015).
92. Chinese regional economics: Shenzhen, Shanghai and Wenzhou. URL: <http://factsanddetails.com/china.php?itemid=374> (Last accessed: 08.09.2015).
93. Dalian Area of China (Liaoning) Pilot Free Trade Zone. URL: www.dlftz.gov.cn (Last accessed: 08.09.2015).

94. Davies B. R. The Impact of Special Economic Zones on Exporting Behavior. URL: irserver.ucd.ie/bitstream/handle/10197/.../WP15_28.pdf?...1 (Last accessed: 08.09.2015).
95. Demurger S. Economic Opening and Growth in China. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), Paris, 2000. P. 17–18.
96. Demurger S., Jeffrey D. Sachs, Wing Thye Woo, Shuming Bao, Gene Chang The relative contributions of location and preferential policies in China's regional development: being in the right place and having the right incentives. *China Economic Review*. 2002. No. 13. 444–465 p.
97. Farole T. Special Economic Zones What Have We Learned. *The World Bank: Economic Premise*, No. 64. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTPREMNET/Resources/EP64.pdf> (Last accessed: 04.04.2016).
98. Freeman C., Bergsten F., Lardy N. R., Mitchell D. J. Democracy with Chinese Characteristics? *China's Rise: Challenges and Opportunities*. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 2008. P.15–19.
99. Fu X. Exports, Foreign Direct Investment and Economic Development in China. London: Palgrave Macmillan, 2003. 221 p.
100. Fu X. Limited Linkages from Growth Engines and Regional Disparities in China. *Journal of Comparative Economics*. London, 2004. Vol 32. No. 1. P.148–164.
101. Fu X., Gao Y. Export Processing Zones in China: A Survey. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.519.4733&rep=rep1&type=pdf> (Last accessed: 04.04.2016).
102. Fumin Z., Zesheng T. Chóngqìng tǒngjì niánjiàn. Chongqing Statistical Yearbook. Chongqing, 2015. 591 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015110103&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

103. Fung K. C., Iizaka H., Lee J. and Parker S. Determinants of U.S. and Japanese foreign investment in China. Asian Development Bank Institute, 2000. URL: <http://people.ucsc.edu/~kcfung/fdidet.pdf>. (Last accessed: 08.09.2015).

104. Fuzhou Free trade Zone. URL: www.fdz.com.cn (Last accessed: 08.09.2015).

105. Ge Xin Hēilóngjiāng tǒngjì niánjiàn. Heilongjiang Statistical Yearbook. Harbin, 2015. 659 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010125&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

106. Guǎngdōng tǒngjì niánjiàn. Guangdong Statistical Yearbook. Guangzhou, 2015. 650 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015100266&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

107. Guangwen M. The theory and practice of Free Economic Zones. London, 2003. 239 p. (pp.58-60)

108. Hong C. Xīnjiāng tǒngjì niánjiàn. Xinjiang Statistical Yearbook. Urumqi, 2015. 700 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010190&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

109. Hongbang J. Níngxià tǒngjì niánjiàn. Ningxia Statistical Yearbook. Yinchuan, 2015. 612 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010087&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

110. Hongchun Y. Fújiàn tǒngjì niánjiàn. Fujian Statistical Yearbook. Fuzhou, 2015. 656 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015110117&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

111. Hongwen Y. Zhōngguó láodòng tǒngjì niánjiàn. China Labour Statistical Yearbook. Beijing, 2014, 447p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.spx?id=N2016030140&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

112. Huaiyu F., Liqun X. Gānsù fāzhǎn niánjiàn. Gansu Development Yearbook. Lanzhou, 2015. 785 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2014120393&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

113. ILO (2001) Labour issues in export processing Zones in South Asia: Role of social dialogue. URL: <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/gb/docs/gb285/pdf/esp-5.pdf> (Last accessed: 08.09.2015).

114. ILO (2010) Good labour practice compilation of labour inspection practices and guidelines for effective labour inspections in EPZs. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/instructionalmaterial/wcms_183021.pdf (Last accessed: 08.09.2015).

115. International Association of Science Park and Areas of Innovation. URL: <http://www.iasp.ws/> (Last accessed: 08.09.2015).

116. Introduction to China Industrial Parks. URL: <http://www.chinaknowledge.com/Manufacturing/Introduction.aspx?subchap=3&content=15> (Last accessed: 08.09.2015).

117. Jianping W., Junxian M. Shànghǎi tǒngjì niánjiàn. Shanghai Statistical Yearbook. Shanghai, 2015. 490 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2014090171&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

118. Jiantang M. International Statistical Yearbook. Beijing, 2014. 422 p. <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010167&floor=1> (Last accessed: 08.06.2016).

119. Jianzhong X. Sìchuān tǒngjì niánjiàn. Sichuan Statistical Yearbook. Chengdu, 2015. 512 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010193&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

120. Jin W. The Economic Impact of Special Economic Zones: Evidence from Chinese Municipalities. London, 2009. URL:

http://se.shufe.edu.cn/upload/_info/42910_1001270253311.pdf (Last accessed: 08.09.2015).

121. Jing Z. Liáoníng tǒngjì niánjiàn. Liaoning Statistical Yearbook. Shenyang, 2015. 547 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010175&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

122. Jizhandu D. Xīzàng tǒngjì niánjiàn. Tibet Statistical Yearbook. Lhasa, 2015. 446 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015100279&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

123. Kang Ling Qīnghǎi tǒngjì niánjiàn. Qinghai Statistical Yearbook. Xining, 2015. 638 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015120103&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

124. Knoth C. Special Economic Zones and Economic Transformation: The Case of the People's Republic of China. New York, 2000. P. 45–48

125. Laiyun S., Peng Z., Shouyang Z. China Statistical yearbook. Beijing, 2010. 1038 p. URL: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2010/indexeh.htm> (Last accessed: 08.09.2015).

126. Laiyun S., Peng Z., Shouyang Z. China Statistical yearbook. Beijing, 2011. 1050 p. URL: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexeh.htm> (Last accessed: 08.09.2015).

127. Laiyun S., Peng., Shouyang Z. China Statistical Yearbook. Beijing, 2012. 1069 p. URL: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2012/indexeh.htm> (Last accessed: 08.09.2015).

128. Laiyun S., Wenbo W., Shouyang Z. China Statistical Yearbook. Beijing, 2013. 1033 p. URL: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2013/indexeh.htm> (Last accessed: 08.09.2015).

129. Laiyun S., Wenbo W., Shouyang Z. China Statistical yearbook. Beijing, 2014. 1035 p. URL: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/indexeh.htm> (Last accessed: 08.09.2015).

130. Laiyun S., Wenbo W., Shouyang Z. China Statistical yearbook. Beijing, 2015. 1072 p. URL: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2015/indexeh.htm> (Last accessed: 08.09.2015).

131. Lhasa Economic & Technological Development Zone. URL: www.lhda.gov.cn (Last accessed: 23.10.2015).

132. Li L. Zhǎngchūn tǒngjì niánjiàn. Changchun Statistical Yearbook. Changchun, 2015. 529 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016030118&floor=1> (Last accessed: 22.09.2015).

133. Liang S. (2011) Physical Planning Strategies of National High-Technology Industrial Development Zones in China URL: <http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3D1476%26context%3Dedissertations&sa=U&ved=0ahUKEwjvOPrwPPVAhUIa1AKHYTZDZ4QFggEMAA&client=internal-uds-cse&usg=AFQjCNF5GBqIivUv1GLY0arL7HWftamFgw> (Last accessed: 02.03.2015).

134. Lin G. C., Wang C. C., Zhou Y., Sun Y., Wei Y. Placing Technological Innovation in Globalising China: Production Linkage, Knowledge Exchange and Innovative Performance of the ICT Industry in a Developing Economy. *Urban Studies*. 2011. Vol. 48. No 14. P. 2999–3018.

135. Liu B., Wu Y. Development Zones in China: Are STIPs a Substitute for or a Complement to ETDZs? URL: <https://www.ntpu.edu.tw/econ/files/.../20110308170007.pdf> (Last accessed: 08.04.2015).

136. MacCalum J. Export processing Zones: Comparative data from China, Honduras, Nicaragua and South Africa. Geneva: ILO, 2011. No. 21. P. 2–4. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/publication/wcms_158364.pdf (Last accessed: 09.10.2015).

137. MacCalum J. The Economic Impact of Special Economic Zones: Evidence from Chinese Municipalities. London, 2009. 46 p.

138. Mapping Data. URL: <http://maps.worldbank.org/> (Last accessed: 05.09.2015).

139. Maps of China economic indicators. URL: <http://geocommons.com/search?model=Overlay&query=China+GDP> (Last accessed: 05.09.2015).

140. Milberg W., Amengual M. (2010) Economic development and working conditions in export processing Zones: A survey of trends / International Labour Office, Industrial and Employment Relations Department. Geneva: ILO, 2010. No. 18. P. 6–10. URL: <http://www.ilo.org/public/french/dialogue/download/wp3englishfinal.pdf> (Last accessed: 07.09.2015).

141. Ministry of Commerce People's Republic of China. URL: <http://english.mofcom.gov.cn/> (Last accessed: 08.09.2015).

142. Ministry of Finance of The People's Republic of China. URL: <http://www.mof.gov.cn/> (Last accessed: 08.09.2015).

143. Ministry of Science and Technology of the People's Republic of China. URL: <http://www.most.gov.cn/eng/> (Last accessed: 10.07.2016)

144. Minqian H. Nèiménggǔ tǒngjì niánjiàn Inner Mongolia Statistical Yearbook. Hohhot, 2014. 797 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015040006&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

145. Nan J. Zhōngguó gāo kējì niándù tǒngjì niánjiàn. China statistical yearbook on high technology. Beijing, 2014. 471 p. URL:

<http://tongji.cnki.net/overseas/engnavi/YearBook.aspx?id=N2016010171&floor=1>
(Last accessed: 08.09.2015).

146. Nanfang H. Guǎngxī tǒngjì niánjiàn. Guangxi Statistical Yearbook. Nanning, 2014. 636 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2014120093&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

147. National Bureau of Statistics of China. URL: <http://www.stats.gov.cn>
(Last accessed: 22.05.2016)

148. National Economic and Technological Development Zones. URL: <http://www.china.org.cn/english/SPORT-c/76751.htm> (Last accessed: 08.09.2015).

149. Noriko O., Pinali E. Export Processing Zones: Past and Future Role in Trade and Development. *OECD Trade Policy Working Paper*. OECD, Paris: 2010. No. 53. P. 10–12.

150. Owen C.H. Ho Determinants of foreign direct investment in China: a sectoral analysis. URL: <https://ideas.repec.org/p/uwa/wpaper/04-18.html> (Last accessed: 08.09.2015).

151. Ozawa T. The Classical Origins of Akamatsu's "Flying-Geese" Theory: A Note on a Missing Link to David Hume. URL: www.gsb.columbia.edu/cjeb/research (Last access: 10.04.2015)

152. Qinfang X. Běijīng tǒngjì niánjiàn. Beijing Statistical Yearbook. Beijing, 2015. 574 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010098&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

153. Qingdao Z. Jiāngxī tǒngjì niánjiàn. Jiangxi Statistical Yearbook. Nanchang, 2015. 526 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010163&floor=1> (Last accessed: 08.06.2016).

154. Ruis M. *The Anatomy of Special Economic Zones: Report of The Urban and Architectural Research and Development Colloquial*. London, 2012. 55 p. (pp. 15–20.)

155. Shaoming C. *From East to West: The Evolution of China's FDI Preferential Policies*. *Journal of the Washington Institute of China Studies*. 2006. Vol.1. No.1. P.33–37.

156. Shengru N. Ānhuī tǒngjì niánjiàn. *Anhui Statistical Yearbook*. Hefei, 2015, 749 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010202&floor=1> (Last accessed: 08.06.2016).

157. Starr J. B. *Understanding China: A Guide to China's Economy, History, and Political Culture*. New York, 2010. 3rd ed. 324 p. (pp. 103–145.)

158. State Administration of Taxation of The People's Republic of China. URL: <http://www.chinatax.gov.cn/2013/n2925/index.html> (Last accessed: 08.09.2015).

159. Sykes A. O. *An Introduction to Regression Analysis* URL: http://chicagounbound.uchicago.edu/law_and_economics/51/ (Last accessed: 08.09.2015).

160. The encyclopedia of Shanghai. URL: <http://zhuanli.shanghai.gov.cn/encyclopedia/en/> (Last accessed: 08.09.2015).

161. *The Role of Special Economic Zones in China's Economic Development As Compared with Asian Export Processing Zones : 1979 – 1995* URL: <http://www.iae.univ-poitiers.fr/EURO-ASIE/Docs/Asia-in-Extensio-Otamars2003.pdf> (Last accessed: 08.09.2015).

162. Tianjin Free Trade Zone/ URL: www.tjftz.gov.cn (Last accessed: 08.09.2015).

163. Trunk W. (2011) *The Comparative analysis of tax policy in Chinese Special Economic Zones: Euro-Asia report 2011*. URL: <http://www.iae.univ->

poitiers.fr/EURO-ASIE/Docs/Asia-in-Extenso-Ota-mars2003.pdf (Last accessed: 08.09.2015).

164. Tuanzhong L., Xiaohong X. Húběi tǒngjì niánjiàn. Hubei Statistical Yearbook. Wuhan, 2015. 590 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015110089&floor=1> (Last accessed: 02.05.2016).

165. Unctad *World Investment Report 2012* (Overview) URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2012overview_en.pdf (Last accessed: 08.09.2015).

166. UNESCO Science Report (2010) URL: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/science-technology/prospective-studies/unesco-science-report/unesco-science-report-2010/> (Last accessed: 08.09.2015).

URL: <http://www.most.gov.cn/eng/> (Last accessed: 16.10.2015).

167. Waigaoqiao Free trade zone. URL: www.waigaoqiao.gov.cn (Last accessed: 08.09.2015).

168. Wang J. The Economic Impact of Special Economic Zones: Evidence from Chinese Municipalities. URL: http://se.shufe.edu.cn/upload/_info/42910_1001270253311.pdf (Last accessed: 08.09.2015).

169. Wang K. Yúnnán tǒngjì niánjiàn. Yunnan Statistical Yearbook. 2015. 605 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010192&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

170. World Bank (2013) *China 2030 report*. URL: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/China-2030-complete.pdf> (Last accessed: 08.09.2015).

171. WTO Panel Report on export restrictions of raw material in China URL: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-484_en.htm (Last accessed: 08.09.2015).

172. Wuyue H., Zhipeng J. Hénán tǒngjì niánjiàn. Henan Statistical Yearbook. Zhengzhou, 2015. 926 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010114&floor=1> (Last accessed: 09.06.2016).

173. Xiaodong Z. Shǎnxī tǒngjì niánjiàn. Shaanxi Statistical Yearbook. Xian, 2015. 547 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2014090169&floor=1> (Last accessed: 08.06.2016).

174. Xiaodong Z. Shānxī tǒngjì niánjiàn. Shanxi Statistical Yearbook. Taiyuan, 2015. 737 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015110099&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

175. Xiaohua W., Xiangyun M., Jianqiang P. Héběi jīngjì niánjiàn. Hebei Economic Yearbook. Shijiazhuang, 2015. 749 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010191&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

176. Xiaojing G. Zhōngguó kējì tǒngjì niánjiàn. China Statistical Yearbook On Science And Technology. Beijing, 2015. 255 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015040007&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

177. Xiaolong C. Zhōngguó chéngshì tǒngjì niánjiàn. China City Statistical Yearbook. Beijing, 2014, 477 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015040001&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

178. Xinghui L. Shāndōng tǒngjì niánjiàn. Shandong Statistical Yearbook. Jinan, 2015. 657 p. URL:

<http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015110111&floor=1> (Last accessed: 08.06.2016).

179. Xinmin S., Yanchao F. Jiāngsū tǒngjì niánjiàn. Jiangsu Statistical Yearbook. Nanjing, 2015. 705 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2014090174&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

180. Xiping D., Zhilong P. Tiānjīn tǒngjì niánjiàn. Tianjin Statistical Yearbook. Tianjin, 2015. 469 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010113&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

181. Yangshan Free Trade Port Area. URL: <http://www.ysftpa.net/ysenglish/index.html> (Last accessed: 08.09.2015).

182. Yao S. R. China Development Zones Yearbook. Beijing, 2012. 360 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015110088&floor=1> (Last accessed: 10.11.2015).

183. Yeung Y., Lee J., Gordon K. China's Special Economic Zones at 30. *Eurasian Geography and Economics*. 2009. No. 2. P. 222–225.

184. Zhèjiāng tǒngjì niánjiàn. Zhejiang Statistical Yearbook. 2015. 637 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2015110113&floor=1> (Last accessed: 08.06.2016).

185. Zheng Z. Húnán tǒngjì niánjiàn. Hunan Statistical Yearbook. Changsha, 2015. 740 p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010070&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

186. Zhōngguó rénkǒu hé jiù yè tǒngjì niánjiàn. China Population & Employment Statistics Yearbook. Beijing, 2015, 403p. URL: <http://tongji.cnki.net/overseas/EngNavi/YearBook.aspx?id=N2016010131&floor=1> (Last accessed: 08.09.2015).

ДОДАТКИ

Додаток А

Часткові показники Зон новітніх та високих технологій по регіонах

№	Регіон	Частка ЗНВТ в експорті регіону, %	Ранг 1	Частка ЗНВТ в показнику зайнятості, %	Ранг 2	Частка ЗНВТ в показнику ВВП регіону, %	Ранг 3	Сумарний ранг
1	Аньхой	10,308	21	1,510	16	12,16	17	54
2	Внутрішня Монголія	22,678	6	2,129	12	9,65	21	39
3	Ганьсу	8,171	25	1,983	14	13,69	14	53
4	Гуандун	14,795	12	0,463	28	23,78	5	45
5	Гуансі-Чжуанський а.р.	21,614	7	1,969	15	10,21	19	41
6	Гуйчжоу	35,795	3	11,037	1	8,28	25	29
7	Ляонін	19,088	10	1,136	19	19,74	10	39
8	Нінся-Хуейський а.р.	13,658	16	6,252	5	8,88	22	43
9	Сичуань	14,691	2	2,182	13	8,50	2	17
10	Сінцзян-Уйгурський а.р.	4,769	13	0,552	11	3,56	24	48
11	Фуцзян	20,865	27	0,553	25	12,19	29	81
12	Хайнань	7,903	18	0,518	20	12,01	9	47
13	Хебей	12,573	9	0,588	24	8,56	15	48
14	Хейлуцзян	13,186	26	3,048	27	19,54	18	71
15	Хенань	13,793	19	3,490	22	7,98	23	64
16	Хубей	29,888	17	4,788	8	22,01	11	36
17	Хунань	23,338	15	6,441	7	18,96	27	49
18	Цзілін	20,898	4	2,641	6	43,12	7	17
19	Цзянсі	9,869	5	1,451	4	8,27	12	21
20	Цзянсу	17,201	8	0,556	9	23,57	1	18
21	Чжецзян	4,695	23	0,530	18	6,60	26	67
22	Шаньдун	10,170	11	0,644	23	15,21	6	40
23	Шаньсі	99,184	28	8,576	26	34,92	28	82
24	Шеньсі	3,001	20	2,222	3	12,18	4	27
25	Юньнань	9,423	14	1,510	29	10,07	8	51
26	Пекін	74,037	22	2,042	21	35,34	13	56
27	Тяньцзінь	12,828	1	0,748	2	20,00	3	6
28	Чунцін	11,538	29	7,602	10	33,85	16	55
29	Шанхай	13,837	24	0,242	17	21,97	20	61

Розраховано та складено автором за [128, 129, 144, 145, 154]

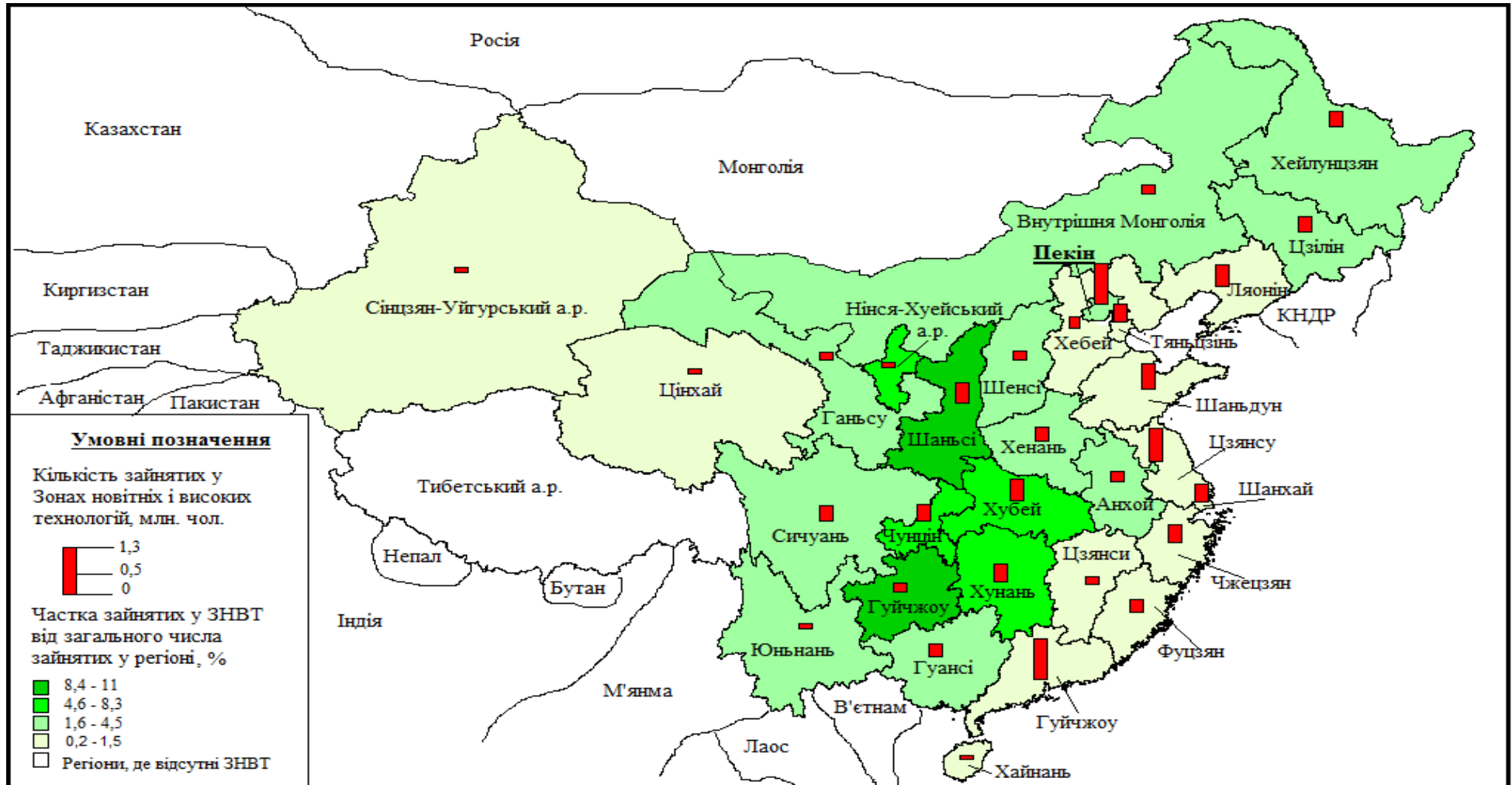
Додаток Б

**Часткові показники Зон економіко-технологічного розвитку по
регіонам**

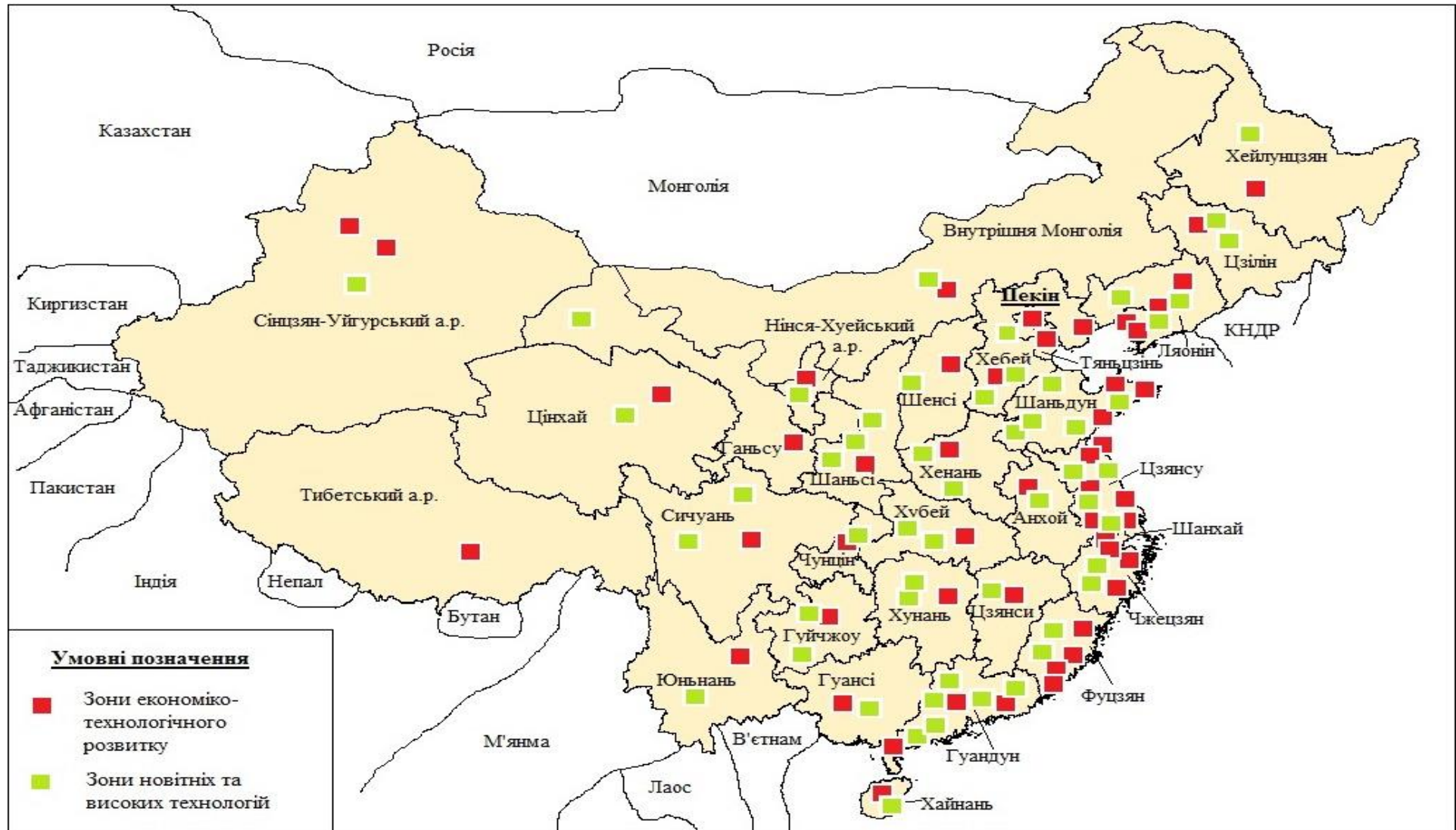
№	Регіон	Частка ЗЕТР в експорті регіону, %	Ранг 1	Частка ЗЕТР у ВВП регіону, %	Ранг 2	Частка ЗНВТ у показнику залучених інвестицій в регіон, %	Ранг 3	Сумарний ранг
1	Аньхой	24,463	6	23,035	7	12,688	16	29
2	Внутрішня Монголія	3,870	28	2,628	28	3,115	26	82
3	Ганьсу	17,467	12	12,681	14	27,740	6	32
4	Гуандун	1,110	31	6,740	24	2,925	27	82
5	Гуансі- Чжуанський а.р.	2,418	30	2,611	29	3,783	25	84
6	Гуйчжоу	3,996	27	7,920	22	7,260	21	70
7	Ляонін	21,412	8	27,414	5	31,987	4	17
8	Нінся- Хуейський а.р.	13,651	13	8,914	20	1,794	29	62
9	Сичуань	5,119	7	7,847	18	6,554	20	45
10	Сінцзян- Уйгурський а.р.	20,148	25	12,570	23	11,167	22	70
11	Тибетський а.р.	5,019	9	0,808	15	62,069	17	41
12	Фуцзян	36,426	26	39,672	31	28,506	2	59
13	Хайнань	17,484	2	25,661	1	0,457	7	10
14	Хебей	6,655	3	3,554	2	10,116	5	10
15	Хейлунцзян	12,729	11	12,502	6	19,659	30	47
16	Хенань	6,043	23	3,544	26	11,147	19	68
17	Хубей	10,880	14	14,009	16	6,394	10	40
18	Хунань	9,956	24	9,801	27	5,256	18	69
19	Цзілін	7,565	15	19,908	13	83,582	23	51
20	Цзянси	10,854	17	18,288	19	13,943	24	60
21	Цзянсу	25,371	21	33,349	8	16,003	1	30
22	Цінхай	69,787	16	31,133	10	24,359	15	41
23	Чжецзян	8,052	4	18,440	3	16,123	13	20
24	Шаньдун	18,042	1	16,417	4	18,306	8	13
25	Шаньсі	24,748	20	12,367	9	22,372	12	41
26	Шеньсі	7,333	29	2,174	21	34,286	31	81
27	Юньнань	8,413	19	5,457	11	15,756	28	58
28	Пекін	22,582	10	11,506	12	10,010	11	33
29	Тяньцзінь	37,754	5	48,433	17	26,830	9	31
30	Чунцін	3,239	22	8,133	30	0,348	3	55
31	Шанхай	8,359	18	16,561	25	2,695	14	57

Розраховано та складено автором за [128, 129, 144, 145, 154]

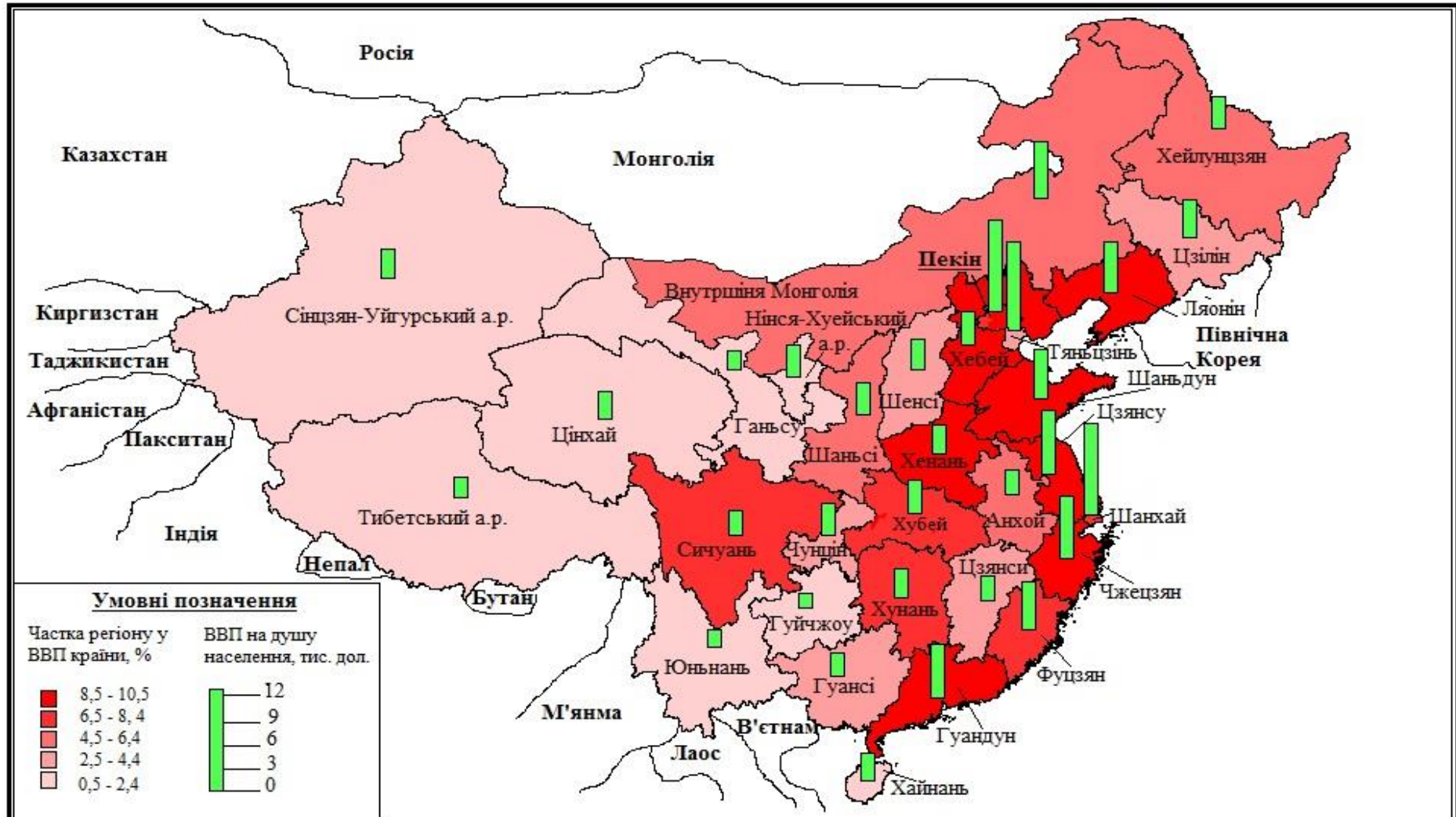
Додаток В
Зайнятість населення у Зонах новітніх і високих технологій за регіонами

Додаток Д
Спеціальні економічні зони третього покоління за регіонами КНР

Додаток Ж
Валовий внутрішній продукт за регіонами Китаю

Додаток 3

Проміжні та основні коефіцієнти регресійного аналізу

3 1 Регресійні коефіцієнти факторів чисельності зон новітніх і високих технологій

<i>Змінні</i>	<i>Beta</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>B</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>t(8)</i>	<i>p-level</i>
Intercept			2	22,16	7,3	0,00008
Середня заробітна платня в регіоні	-0,98	0,114	-10,4	127,29	-7,9	0,00004
Кількість наукового персоналу	0,53	0,121	80,6	18,381	4,4	0,00232
Обсяг витрат на розвиток нової продукції	0,55	0,068	1,5	0,0002	8,05	0,00004
Обсяг інвестицій в НДДКР	0,90	0,201	5	0,0001	4,5	0,00202
ВРП на душу населення	0,91	0,0761	186,9	58,85	3,2	0,01306

3 2 Регресійні коефіцієнти факторів ефективності діяльності зон новітніх і високих технологій

<i>Змінні</i>	<i>Beta</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>B</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>t(3)</i>	<i>p-level</i>
Intercept			152915,9	49,8	30,7	0,00007
Густота залізничної мережі	0,69	0,005	92837	27,7	33,59	0,00005
Індекс інвестиційних цін	-0,61	0,008	-121523	16,5	73,5	0,00006
Обсяг інвестицій в інфраструктуру	0,64	0,009	5	12,9	66,2	0,00008
Наявність інших типів СЕЗ в регіоні	0,64	0,004	5215	34,2	15,2	0,0006

3 3 Регресійні коефіцієнти факторів чисельності зон економіко-технологічного розвитку

<i>Змінні</i>	<i>Beta</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>B</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>t(3)</i>	<i>p-level</i>
Intercept			8,2	12,6	28,5	0,001
ВРП на душу населення	0,98	0,025	8,2	27,7	33,59	0,0236
Густота автошляхів	0,78	0,062	17,3	16,5	-73,5	0,0048
Співвідношення підприємств іноземної та державної	0,90	0,113	3	0,0001	5,6	0,032

3 4 Регресійні коефіцієнти факторів ефективності діяльності зон економіко-технологічного розвитку

<i>Змінні</i>	<i>Beta</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>B</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>t(8)</i>	<i>p-level</i>
Intercept			2161,82	39	5,53	0,0005
Густина автошляхів	0,74	0,1145	6,94	2,4	6,434	0,0002
Кількість СЕЗ інших видів в регіоні	0,63	0,1009	3,74	0,5	6,24	0,0002
Співвідношення міського і сільського населення	-0,74	0,1407	-0,92	0,1	-5,29	0,0007
Співвідношення підприємств державної та іноземної власності	0,71	0,0836	2,43	0,003	8,48	0,00002
Витрати на НДДКР	1,46	0,2603	2,64	0,001	5,598	0,0005
Обсяг кінцевого споживання продукції	2,17	0,2772	1,3	0,003	7,83	0,00005
ВВП на душу населення	2,14	0,4546	29,73	0,001	4,69	0,0015

3 5 Регресійні коефіцієнти факторів чисельності зон вільної торгівлі

<i>Змінні</i>	<i>Beta</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>B</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>t(5)</i>	<i>p-level</i>
Intercept			1,03	0,00173	80,7	0,0008
Експорт підприємств з іноземним капіталом	1,16	0,00075	0,14	0,00000	15,6	0,0004
Імпорт підприємств з іноземним капіталом	1,58	0,00001	0,23	0,00000	11,4	0,0000
Зовнішньоторговельний оборот провінції	1,02	0,00002	0,11	0,00000	62,4	0,0000
Пропускна здатність портів провінції	0,83	0,00847	0,08	0,00000	98,2	0,0000
Контейнерна потужність	1,85	0,00002	0,21	0,00000	89,2	0,0000

3.6 Регресійні коефіцієнти факторів ефективності діяльності зон вільної торгівлі

<i>Змінні</i>	<i>Beta</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>B</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>t(5)</i>	<i>p-level</i>
Intercept			125,04	0,22	28,7	0,007
Експорт міста-реципієнта ЗВТ	1,25	0,0364	7,9	0,1	61,6	0,005
Розташування ЗВТ в порту	1,12	0,0021	15,1	0,003	26,3	0,001
Інвестиції в розвиток транспортної інфраструктури	1,03	0,0522	1,13	0,0013	62,4	0,001
Відстань від аеропорту	-1,03	0,0643	-0,16	0,012	41,3	0,0000
Густота залізниць	1,02	0,0022	173	0,008	29,1	0,001
Пропускна здатність внутрішніх портів провінції	1,02	0,0008	0,5	0,001	26,1	0,003
Імпорт міста	-1	0,0005	-0,3	0,001	17,1	0,004

3.7 Регресійні коефіцієнти факторів чисельності зон економічного прикордонного співробітництва

<i>Змінні</i>	<i>Beta</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>B</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>t(5)</i>	<i>p-level</i>
Intercept			1,05	0,08	34,7	0,0002
Густота залізниць	-1,2	0,0003	91	0,02	-30,9	0,0005
Обсяг експорту провінції	0,8	0,0060	3,7	0,001	114,54	0,003
Обсяг експорту підприємств з іноземним капіталом	1,7	0,0006	6,1	0,001	27,23	0,01
ВВП на душу населення в регіоні	-1,3	0,0753	-1,6	5,92	-18,27	0,002
Кількість зайнятих	-1,1	0,0003	-1,9	0,03	-28,06	0,001

3 8 Регресійні коефіцієнти факторів ефективності діяльності зон економічного прикордонного співробітництва

<i>Змінні</i>	<i>Beta</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>B</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>t(5)</i>	<i>p-level</i>
Intercept			25,62	90,8	0,28	0,78
Обсяг зовнішньоторговельного обороту між провінцією-реципієнтом зони та сусідньою державою	0,9	0,05	9	0,003	9,77	0,001
Обсяг інвестування провінції-реципієнта ЗПЕС з країн-сусідів	0,7	0,2	31	9,004	3,45	0,004

3 9 Регресійні коефіцієнти факторів інвестування наукових та технологічних парків в Україні.

<i>Змінні</i>	<i>Beta</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>B</i>	<i>Std.Err.</i>	<i>t(3)</i>	<i>p-level</i>
Intercept			32	0,06	25,2	0,005
ВВП на душу населення в регіоні	0,9	0,001	74	0,002	-12,2	0,01
Рівень безробіття в регіоні	- 1,2	0,06	-27,3	0,05	26,2	0,06
Обсяги регіонального імпорту	- 0,7	0,01	-8,5	0,06	8,35	0,001

Додаток И

Наукові парки в Україні

Назва парку	Місто	Дата реєстрації	Напрями діяльності (основні)
Корпорація «Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка»	м. Київ	08.06.11	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук
Корпорація «Науковий парк Миколаївського національного аграрного університету «АГРОПЕРСПЕКТИВА»	м. Миколаїв	18.10.13	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук
Науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля»	м. Тернопіль	27.10.11	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук
Науковий парк «ФЕД»	м. Харків	10.06.11	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук
Науковий парк «Радіоелектроніка та інформатика»	м. Харків	14.03.12	62.01 Комп'ютерне програмування
Науковий парк «Наукоград - Харків»	м. Харків	02.03.12	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук
Науковий парк Національного університету біоресурсів і природокористування «Стале природокористування та якість життя»	м. Київ	24.07.13	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук
ТОВ «Науковий парк Київського національного економічного університету»	м. Київ	24.10.12	72.20 Дослідження й експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук
ТОВ «Науковий парк «Аерокосмічні інноваційні технології»	м. Київ	06.11.12	74.90 Інша професійна, наукова та технічна діяльність, н. в. і. у.

ТОВ «Науковий парк «Профілактична медицина та охорона праці – новітні системи та технології»	м. Одеса	12.03.14	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук
ТОВ «Науковий парк «Біометричний інноваційно-технологічний кластер «БІТеК»	м. Одеса	18.03.14	21.20 Виробництво фармацевтичних препаратів і матеріалів
ТОВ «Науковий парк «Центр трансферу технологій цивільного захисту»	м. Київ	17.09.14	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук
ТОВ «Науковий парк Одеського політехнічного університету»	м. Одеса	26.12.14	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук
ТОВ «Науковий парк «Прикарпатський університет»	м. Івано-Франківськ	16.04.15	72.11 Дослідження й експериментальні розробки у сфері біотехнологій
ТОВ «Науковий парк Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»	м. Харків	05.03.15	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук
ТОВ «Науковий парк «ДонНУ- Поділля»	м. Вінниця	08.07.16	71.20 Технічні випробування та дослідження
ТОВ «Науковий парк Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління «ЧОРНОБИЛЬ»	м. Київ	23.06.16	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук
ТОВ «Науковий парк «Хімічні технології»	м. Дніпропетровськ	14.06.16	20.53 Виробництво ефірних олій
ТОВ "Науковий парк Ужгородського національного університету"	м. Ужгород	07.09.15	71.20 Технічні випробування та дослідження

Складено автором за [13, 14]

Додаток К

Коефіцієнт «зеленого» тарифу для об'єктів або його черг/пускових комплексів, введених в експлуатацію

Категорії об'єктів електроенергетики, для яких застосовується «зелений» тариф	з 01.04.13 по 31.12.14	з 01.01.15 по 30.06.15	з 01.07.15 по 31.12.19	з 01.01.20 по 31.12.24	з 01.01.25 по 31.12.29
для електроенергії, виробленої з енергії вітру вітроелектростанціями, (одиничною потужність вітроустановки до 600 кВт)	1,20	1,08	1,08	0,96	0,84
для електроенергії, виробленої з енергії вітру вітроелектростанціями, 9динична потужність вітроустановки від 2000 кВт та більше)	2,10	1,89	1,89	1,68	1,47
для електроенергії, виробленої з біомаси/ біогазу	2,30	2,07	2,30	2,07	1,84
для електроенергії, виробленої з енергії сонячного випромінювання наземними об'єктами електроенергетики	6,30	5,67	3,15	2,97	2,79
для електроенергії, виробленої з енергії сонячного випромінювання (об'єкти електроенергетики приватних домогосподарств, величина встановленої потужності яких не перевищує 30 кВт)	6,66	5,99	3,72	3,53	3,36
для електроенергії, виробленої з енергії сонячного випромінювання (наземні об'єкти електроенергетики, величина встановленої потужності яких перевищує 10 МВт)	3,50	3,1			

Складено автором за [47]

Додаток Л

Довідка про впровадження результатів роботи у навчальний процес

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

вул. Володимирська, 64/13, м. Київ, 01601 тел. 239-33-33

23.10.2016 № 050/374-30

На № _____

Спеціалізованій вченій раді Д 26.001.07 у
Київському національному університеті
імені Тараса Шевченка

ДОВІДКА

Видана аспіранту кафедри країнознавства та туризму Килимчук Анні Анатоліївні у тому, що матеріали її дисертаційної роботи на тему «Суспільно-географічні чинники функціонування Спеціальних економічних зон Китаю» впроваджено у навчальний процес Київського національного університету імені Тараса Шевченка при викладанні курсів «Географічне країнознавство», «Географія глобальних виробничих систем», «Географія глобального співробітництва» на географічному факультеті.

Декан географічного факультету,
член-кореспондент НАПН України,
Заслужений діяч науки і техніки України,
доктор економічних наук, професор

Олійник Я.Б.

Додаток М

Довідка про практичне впровадження результатів дослідження

ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ІНЖЕНЕРНИЙ ЦЕНТР «СУШКА»
ІНСТИТУТУ ТЕХНІЧНОЇ ТЕПЛОФІЗИКИ НАН УКРАЇНИ
вул. Академіка Булаховського, 2, м. Київ, 03164, тел. 424-02-79

15.09.2016 № 89

Спеціалізованій вченій раді Д 26.001.07 у
Київському національному університеті
імені Тараса Шевченка

ДОВІДКА

про впровадження

Видана аспіранту кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Килимчук Анні Анатоліївни у тому, що матеріали дисертації «Суспільно-географічні чинники функціонування Спеціальних економічних зон Китаю» використовуються під час формування стратегії та розробки двосторонніх договорів співпраці між державним підприємством Інженерний центр «СУШКА» Інституту технічної теплофізики НАНУ та китайськими технологічними компаніями. Науковий доробок здобувача впроваджується під час реалізації двосторонніх проектів в галузі технологічного співробітництва.

Директор ДП ІЦ «Сушка» ІТТФ НАНУ

Рева В. І.

Додаток Н

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Килимчук А. А. Формування Спеціальних економічних зон Китаю в контексті становлення політики відкритості. *Географія та туризм: Наук. зб.* / ред. кол.: Я. Б. Олійник та ін. Київ: Альфа-ПК, 2014. Вип. 27. С. 209–217.
2. Килимчук А. А. Суспільно-географічний аналіз зон вільної торгівлі в КНР. *Географія та туризм: Наук. зб.* / ред. кол.: Я. Б. Олійник та ін. Київ: Альфа-ПК, 2016. Вип. 36. С. 201–211.
3. Килимчук А. А. Особливості використання методу регресійного аналізу в дослідженні Спеціальних економічних зон Китаю. *Економічна та соціальна географія.* Київ, 2016. Вип. 75. С. 69–73.
4. Килимчук А. А. Спеціальні економічні зони як об'єкт суспільно-географічного дослідження. *Географія та туризм: Наук. зб.* / ред. кол.: Любіцева О.О. (гол. ред.) та ін. Київ: Альфа-ПК, 2016. Вип. 37. С. 207–215.
5. Килимчук А.А. Анализ деятельности зон новых и высоких технологий в Китае. Могилевский меридиан. 2016. Том 16. Вып. 3–4 (35–36). С. 38–43.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Килимчук А. А. Проблеми та перспективи китайсько-українського співробітництва в сфері сільського господарства. *Шевченківська весна – 2014.* Частина 3: Географія: Збірник наукових праць XII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 25–28 березня, 2014 р.). Київ: Прінт-Сервіс, 2014. Випуск XII. С. 160–162.

7. Килимчук А. А. Геостратегія діяльності китайських СЕЗ на зовнішніх ринках. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (Переяслав-Хмельницький, 30–31 грудня, 2014 р.) // Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2015 р. С. 15–18.

8. Килимчук А. А. Китайсько – українські проекти як чинник реформування паливно-енергетичного комплексу України / А. А. Килимчук // *Шевченківська весна – 2015*. Географія: Збірник наукових праць XIII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 2–3 квітня, 2015 р.). Київ: Принт-Сервіс, 2015. Випуск XIII. С. 137–139.

9. Килимчук А. А. Специальные экономические зоны как фактор развития приграничных регионов Китая. *III Весенние научные чтения*. Часть 2: сборник докладов международной конференции (Харьков, 14 березня, 2015 р.). Д.: научно-информационный центр «Знание», 2015. С. 109–113.

10. Килимчук А. А. Спеціальні економічні зони – каталізатор соціальних зрушень в КНР. *XI Сходознавчі читання А. Кримського: Тези доповідей міжнародної наукової конференції* (Київ, 16–17 жовтня, 2015 р.). НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. Київ: 2015. С. 82–83.

11. Килимчук А. А. Феномен китайських економічних зон. *Шевченківська весна – 2016*. Географія: Збірник наукових праць XIV міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 6–8 квітня, 2016 р.). Київ: Принт-Сервіс, 2016. Випуск XIV. С. 181–183.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Килимчук А. А. Китайсько-українська співпраця як фактор енергетичної безпеки України / А. А. Килимчук // *Географія та туризм: Наук.*

зб. / ред. кол.: Я. Б. Олійник та ін. – К.: Альфа-ПК, 2015. – Вип. 34. – С. 286–294.

13. Килимчук А. А. Специальные экономические зоны как ключевой фактор развития местной экономики Китая / А. А. Килимчук // Азиатско-Тихоокеанский регион: экономика, политика и право. – 2015. – №1 (32). – С. 33–45.